

PL

8751

.Z 73

1855

Barth (Christian Gottlob)

See Bible. - Appendix. Diw'neis peez desemit un diwi bih-
beles stahst. [By C. G. B.] 1856. 8°.

— See Bible. - Appendix. Iwe-Ton feipitentiu na toe Tori
wo da Santa Bybel-boekse, etc. [By C. G. B.] 1852. 12°.

— Bible Stories for the Young: translated from the Sturteeth
part, 1854. 12°.

British Museum Catalogue, 1884.

Cust 196-200, 481-482

Grey 487

Barth (Christian Gottlob)

See Bible.—Appendix. Diw'reis peezdessmit un diwi bih-
beles stahst. [By C. G. B.] 1856. 8°.

— See Bible.—Appendix. Toe-troon feifitentim na toe Tori
vo da Santa Bybel-boekse, etc. [By C. G. B.] 1852. 12°.

— Bible Stories for the Young: translated from the thirtieth
German edition. pp. vi. 280. London, [1845?] 12°.

x — Biblia Sâdsi. Dr. Barth's Bible Stories, translated
into the Akra-language from the eightieth German edition.
Printed for the German and Foreign School Book Society.
Calcutta, 1854. 12°.

— Bible Stories by C. G. B. Translated into Assamese by
C. H. Hesselmeier. Sibsagar, 1855. 8°.

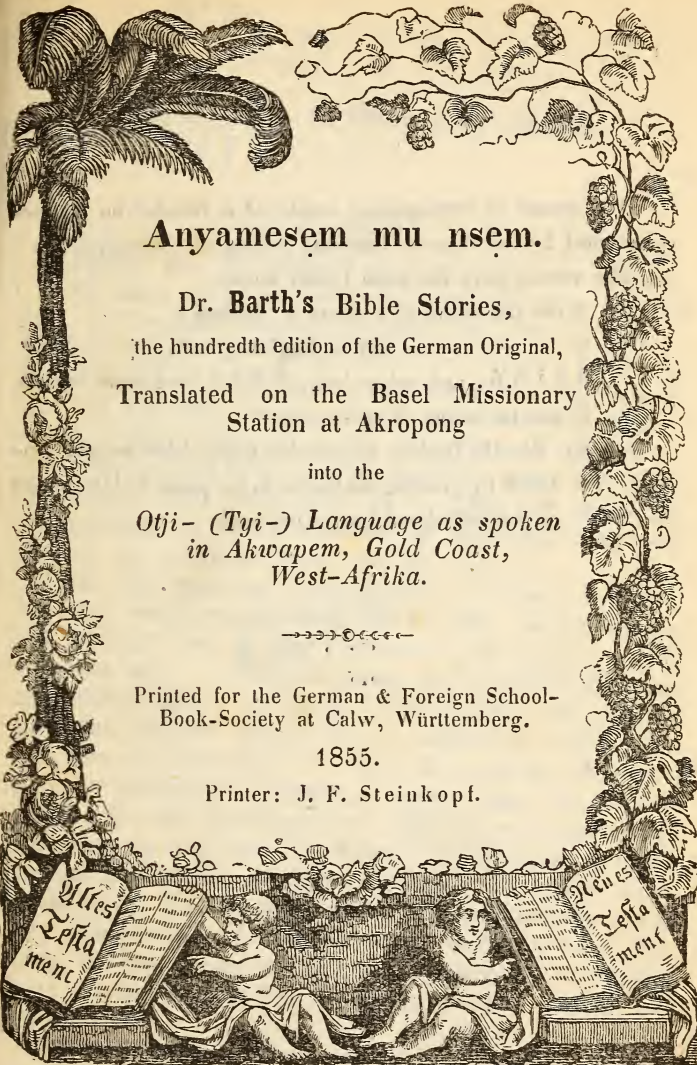
— Historion eus ar Bibl Santel, tennet diwar an
Destament Koz. Troet e Brezonec [by J. G.], etc.
Brest, 1853. 12°.

— Scripture History [translated into Hindustani] from
the German of Dr. Barth by T. Hoernle. Agra,
1847. 12°.

— Ma-kane mah a Kaffa ka-somm, mah bek a
mollo mah 52, eh lokko yeh rang treka a Fret.
Or, two times fifty two Bible Stories for the Young
... Translated into the Tonnch language. Stutt-
gart, 1854. 12°

British Museum Catalogue, 1884.

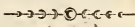

Anyamesem mu nsem.

Dr. Barth's Bible Stories,
the hundredth edition of the German Original,
Translated on the Basel Missionary
Station at Akropong

into the

Otji- (Tyi-) Language as spoken
in Akwapem, Gold Coast,
West-Afrika.

Printed for the German & Foreign School-
Book-Society at Calw, Württemberg.

1855.

Printer: J. F. Steinkopf.

PL 8751
L 73
1855

The system of Orthography employed is founded on that recommended by the Church Missionary Society of England.

The vowels have the usual Italian sounds.

ē has the sound of a broad e, German ä.

ō " " " " aw in English „law“.

â ê î ô û, and, when long, â ã ĭ õ, are nasal vowels.

ñ has the sound of ng in „sing“.

ñy, dy, ty, fy, wy are peculiar palato-labial sounds, produced by pressing the tongue to the palate and the angles of the half-closed lips to the teeth.

124033
08

0 + 29 - 43

I. Mpâm dedaw mu nsem.

1. Adebọ.

Mfiase no, Onyankôpõn de n'asem bọ soro ni asase.

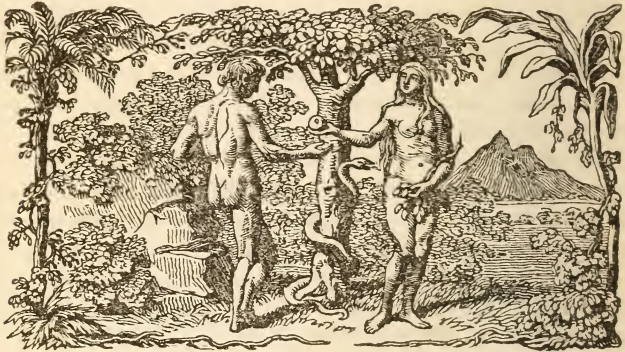
Na asase no ye sakasaka ni hunu, na esum wọ buñ ani, na Onyame Sunsum tyê nehô wọ nsu no ani. — Na Onyankôpõn se: „Enye haññ!“ — Na eye haññ. Na Onyankôpõn yi haññ fi sum mu; na adesae ni adekyêe, daa edi kañ neñ. — Nea edi so a Onyankôpõn bọe ne wyim a atya asase hô ahyia. Onyankôpõn pae nsu a ewọ wyi no ase fi nsu a ewọ soro hô; nanso ofre wyim se: osoro. Daa etoso abieñ ni. — Daa etia abiesâ no, Onyankôpõn yi nsu fi asase so de kogu fâkô, na oma ñwura, fañ ni nnuaa esow aba fifi asase so.

Daa etia anañ no, Onyankôpõn ye akanea wọ soro, se enye nseñkyerenê mmâ nna ni mfe, okanea kесе a edi adekyêe so, ni kanea ketewā a edi anadyo so, ni nsoroma nso. — Daa etia anum no, Onyankôpõn bọ po mu mmoa akese, ni mmoa biara a wọwọ nsu mu, ni ntakrabo a aborow nyinã; na ode nhyira gu wõn so se: „Monwo, na monnôsô!“ — Daa etia asia no, Onyankôpõn bọ ntoteboa ni mmoa a wọwọ asase so ahorow nyinã. Na afei Nyankôpõn se: „Ma yenyey nnpa wọ yeñ subañ so se nea yete, na wonni po mu mpatā ni wyim nnômā ni ntoteboa ni mmoaa wọwyea wọ fam ni asase nyinã so.“ Na Onyankôpõn bọ nipa wọ nankasa subañ so. Obo barima ni bea, na ohyira wõn, na ose: „Monwo, na mo ase ntrẹw, na monkata asase so, na monhye so!“ — Na Onyankôpõn fyey biribiaraa oyey, na fyey, eye dodo!

Na daa etoso asoñ no, Onyankôpõn wyie n'adyumaa oyey, na ohome da no wọ nea oyey nyinã hô. Na

Onyankôpõn hyira daa etia asoñ no, na oye no kron-kroñ, na emu na ohome wo n' adyumaa obõe na oye nyinã so ntia.

2. Mratô.

Na Jehowa Nyankôpõn ye trom fefe bi wo Eden, na ode nipa to ho. Trom ho, nnua ahorow biara wo ho a eye fe, nanso eye aduañ pa. Trom mfinimfini ho, nnua abieñ sisi ho, nkwâdua eni yiye ni bone hu dua. Na Jehowa Nyankôpõn hye onipa se: „Dua biara a ewo trom ha yi, di; na yiye ni bone hu dua de, nni; da biara a wobedi no, wobewu!“

Na owõ ani atew, na ose obea no se: „Ampa na Onyankôpõn se: munni dua biara a ewo trom ha yi ana?“ Na obea no se owõ no se: „Yedi trom ha yi nnua aba, na duaa ewo trom mfinimfini yi de, Onyankôpõn se: munni, nso mommfa mo nsa nkâ, na mo-anwu!“ Na owõ no se obea no se: „Murenwu! — na Onyankôpõn nim se da biara a mobedi no, mo ani bebue, na moaye se Onyankôpõn, na moahu papa ni bone.“ Na obea no hui se dua no ye se wodi, na eye fe, na ebema wõahu nyansa nti eye dua pa; na otew n' aba bi, na odii, na ode bi ma ne kunu, na ono nso dii.

Ɛna wõñ nyinã ani buee, na wohui sẹ woda adagyaw, na wopam ahabañ bi furae.

Na wote Jehowa Nyankôpõñ nè sẹ ọnam trom ho ańyummere, na onipa no ni ne yere kohintaw fi Jehowa Nyankôpõñ anim wo trom nnua no mu.

Na Jehowa Nyankôpõñ frẹ onipa no, na ose no se: „Wowo hê?“ — Na ose: „Mete wo nè wo trom, na misuro, na meda adagyaw ntia, na mihintawe.“ Na Onyankôpõñ se: „Hena na okâ kyere wo sẹ woda adagyaw? Woadi dua mehye wo sẹ nni no ana?“ Na onipa nõ se: „Obea wode no ma me no, ọn' na ọma me bi, na midii.“ Na Jehowa Nyankôpõñ se obea no se: „Edeñ na woye yi?“ Na obea no se: „Owo na odada me, na midii.“ — Ɛna Jehowa Nyankôpõñ kâ kyere ọwo no se: „Eyi a woaye nti woyaye wo nsew wo mmoa nyinã mu. Wo yafunu so na wobefa, na wobedi dote wo nna nyinã a wode tease. Na mede nitañ meto wo ni bea no ntam, ẹni wo asefo ni bea no asefo ntam, ọno na obepetew wo ti, na wobeka ne nantiñ.“ — Na okâ kyere obea no se: „Sẹ woyem a, mema wo yaw adosò, wode yaw na ebewo mma, na wo koma beda wo kunu so, na obedi wo so.“ — Na okâ kyere Adam se: „Woate wo yere asem, na woadi dua mahye wo sẹ nni nti, wo nti woyabo asase dua; wo nna nyinã a wotease wode ahoyeraw na ebedidi. Asase befifi nsọe ni akrate ama wo, na woadi wuram

fañ. Wobęfyew wo anim fifiri ansà na woadi aduañ de akosi daa wobęsañ akọ dọte mu; ẹhọ na woyi wo, na woye dọte, na dọte mu na wobęsañ akọ.“ — Na Jehowa Nyankòpọñ pam nipa no fi trom họ, na ọde Kerubim ni nkrante ano fānu bẹtrà họ siw nkwàdua no hó kwañ.

3. *Kain ni Habel.*

Adam mma mu abakañ, wọfrẹ no Kain, na wọfrẹ bākò Habel. Kain ye okuafo, na Habel ye oguañfyefo. Da bi wọñ nyinà de afọre brẹ Jehowa; Kain de afum nneçma bẹbọe, na Habel nso de ne mmoa mmakañ bẹbọe. Na Jehowa fyẹ Habel ni n' afọre, na Kain ni n' afọre de, wanfyẹ. Na Kain bo fūi, na n'anım dañe. Na Jehowa se Kain se: „Èdeñ na wo bo afū na wo anim adañ yi? Woye yiye a, ankà wo anim nyẹ nyam ana? Na woanye yiye a, bone da aboboano, na wo na ẹfyefyẹ wo, na wo de, di no so!“ Na Kain ni ne nua Habel kasae; na ẹbae se, wọwọ wuram no, Kain sọre wọ ne nua Habel so, na okum no.

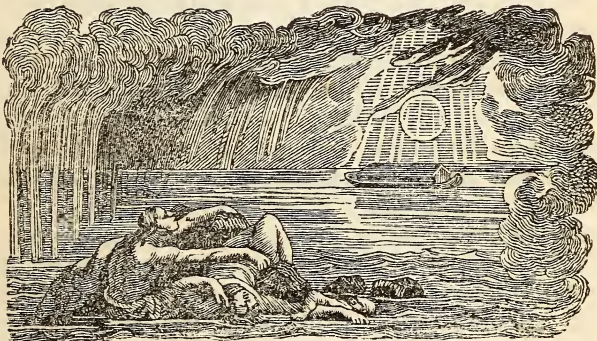
Na Jehowa frẹ Kain se: „Wo nua Habel wọ hẹ?“ Na ose: „Minnim; me na mefyẹ me nua so ana?“ — Na ose: „Èdeñ na woaye yi? wo nua mogya nẹ tẹm frẹ me fi asase so. Na afei, wọbọ wo dua wọ asase

a abue n'ano agye wo nua mogya wọ wo nsam so. Wodow asase a, ẹrensow mmâ wo sẹ kañ no bio, na wobeyẹ kobofọ ni kabonâfo wọ asase so.“ Na Kain se Jehowa se: „Me bone sô kyẹñ sẹ metumi masoa; obiaraa obehu me no, obekum me!“ Na Jehowa se no se: „Dabi,“ na ọma Kain sẹnkyerene bi sẹ, obiara hu no a, wankum no.

Na Kain fi Jehowa anim, ọ ni ne yere ni ne mma, kọ akyiri, na ọkọtrá Nod asase so, na ọkyekye krow bi, na ọde ne ba Hanok diñ frẹ krow no. Adam adi mfrihyia ọha aduasâ, na sâ asem yi bae. Na Hawa wo ba bio, na ọfrẹ ne diñ Set, ase ne: nhyẹanañmu, na ose: „Onyankôpõñ ama me ba foforo asi Habel a Kain kum no anañ mu.“

4. Nsuyiri.

Nnipaa wọte asase so kañ no, wọñ hò yẹ deñ na wọkyẹ pī kyẹñ sẹ nnipa te nnansâ yi. Adam di mfrihyia ahankroñ aduasâ, na ohu Set mma kosi abusúa akroñ so ni Kain mma kosi abusúa du so ansâ na owui. Kañ sẹ nea nnipa nkwâ te ni. Metusala di mfrihyia ahankroñ aduosia akroñ, Noa di ahankroñ aduonum. Adam wui no, na n'asefo dōsô bebrē.

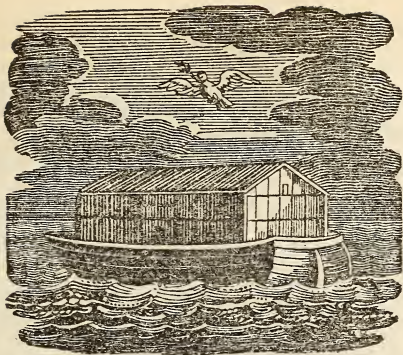
Na nnipa redōsô wọ asase so no, anuodeñ ni nne-

bone nso yẹ pī. Na Jehowa se: „Me Sunsum rentrá nnipa mu dā, na woyẹ hōnam; wõñ nna beyẹ mfrihyia ọha aduonu. —

Na Jehowa hui sẹ nnipa boneyẹ dōsò wọ asase so na wõñ kōma susū bone dā nti, ose: „Mẹsẹ nnipaa mebo wõñ mafi asase so.“ Na Noa de, Jehowa dom no, na oyẹ onipa trènē a ọnantew Nyankòpõñ anim. Na Onyankòpõñ se Noa se: „Yẹ adaka (ana sẹ hyeñ kẹsẹ) bi, ne tenteñ basafà ahasá, ne tẹtẹtẹ basafà aduonum, ne sorokọ basafà aduasá, na yẹ mpia wọ mu. Na fyẹ, mẹma nsu ayiri asase nyinā so, na masẹ hōnam nyinā a ẹwọ nkwa wọ wyiase nyinā. Na wo na mede wo mẹtrew me mpâm mu, na woakọ adaka no mu, wo ni wo mma ni wo yere ni wo mma yere nom. Na fa mmoa biara a ẹwọ asase so, abieñ abieñ, onini ni bere, kọ adaka no mu, na fa aduañ a wodi biara kọ mu, na wo ni wõñ adi.“ Na Noa yẹ nea Onyankòpõñ hye no nyinā.

Noa di mfrihyia ahansia na ọkọ adaka no mu, na nsu yiri asase so. Na obuñ so mmura nyinā buebuee, na ọsoro mfẹnsre buebuee, na osu tọ asase so adaduanāñ, na nsu no dōsò, na ẹma adaka no so, na ẹnenam nsu no ani, na nsu no dōsò pī, na ẹkata wyiase mmepow atenteñ nyinā so.

Basafà dunnum na nsu no kyeñ mmepow no, na ẹtrá asase so nna ọha aduonum ansá na ẹfitiase tyée. Ọsram a etia abieñ no mu daa ẹtosọ du na Noa kọ adaka no mu, na nea ẹtosọ dadu nnansoñ na obuñ so mmura no buebuee; na ọsram a etia du daa edi kañ no, wohu mmepow atifi bio. Na Noa tyeñ adaduanāñ ansá na obue mfẹnsre no; na ọsoma kwákwádabi, otu fa ha ni ha, na wamma bio. Eyi akyi no nnansoñ ọsoma abrónoma, na abrónoma no sañ ba ne nkyeñ wọ adaka no mu bio. Nnansoñ bio ọsoma abrónoma bio, na ọba ne nkyeñ anadyofá, na fyẹ, ngodua ahabañ momono tua n'ano. Na nnansoñ bio no, ọsoma abrónoma bākó bio, na wansañ amma bio. Eyi ne ọsram a edi

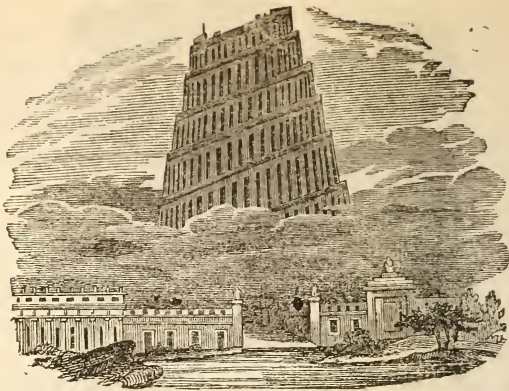

kañ daa edi kañ, na afei Noa yi adaka no nkataso, na ohui se asase so awo. Na Noa trá hõ kosi adaduonu nnansõ a etõ õsram a etia abieñ no so, na fam woe, na otumi fi adaka no mu. — Na Noa de aseda afofe bre Jehowa, na Jehowa se: „Memmõ asase dua wõ nipa nti bio, na onipa kõma ye bone fi ne mmofraase. Se asase wõ hõ yi, ebere a wobedua ni bere a wobebu, awõw ni ahõhuru, asusow ni õpe, awyia ni anadyo rennyae da.“

Na Onyankõpõñ hyira Noa, na õ ni no pãme, na õde nyankõntõñ fefe no si ahunu mu se enye mpãm a õ ni no pãme no sekyerene. Na Onyankõpõñ se: „Eyi ne sekyerene a mede mahye mpãm wõ me ni hõnam a õwõ asase so nyinã ntam.“

5. *Babel abantenteñ.*

Nsu yirii akyi no Noa di mfrihyia ahasã aduonum. Ono na odi wõñ a wonyiñ kye pĩ nyinã akyi. Ne ba Sem, nsu yirii akyi no, odi mfrihyia ahannum, na õtrãase hu ne nena nom pĩ. Na Noa ne nena Arfaksad di mfrihyia ahannañ aduasã awotye, na ne ba di ahannañ aduasã abiesã; ne nena Eber de, odi mfrihyia ahannañ aduosia anañ bio, na efi bere no mu nnipa ahõõdeñ so huañ ntem ara, na wõñ a wodi wõñ akyi mu biara anni

mfrihyia ahannu aduonum peñ. Sem nkwâ ware kyeyñ ne mmanana nom kosi abusûa du so. Ebere no so na ahôodeñfo de nkrofo hye wõñ ase. Nea odi kañ ne Nimrod, Ham nena, Noa nanankânsô; nea ofiti n'ahenni ase ne Babel.

Ebere no mu na wyiasefo nyinâ kasa okasa bakò. Na wõboa wõnhô ano wõ Sinear asase taw a ewõ asubõteñ Frate hô so; na wõñ nyinâ kâe se wõbeye krow kесе bi, na wõato abañ tenteñ bi wõ mu, na n'atifi akõpem soro, na wõde agye diñ, na wõampetè wyiase nyinâ. Na wõñ ade no, Nyankõpõñ ampène. Na Jehowa se: „Ma yensi fam nkõsakra wõñ kasa, na õbakò ante ne yõnkò kasa!“ Na eye sã no, wõñ nyinâ pete asase nyinâ so, enti wogyae krow no kyekye.

6. *Abraham fre.*

Aka kakra na Noa awu no, wõwo Abram wõ Sem asefo mu, õno na õto Sem abusûa so du. Ebere no mu na nnipa pãpae wõnhô ye amañ pĩ, na wõkõsom abosom. Na Jehowa se Abram se: „Fi wo krow ni wo abusûa mu ni wo agya fi, na kõ asase a mekyere wo no so. Na meye wo abusûa kесе, na mahyira wo, na mama wo diñ asô, na woaye nhyira. Na mehyira wõñ

a wohyira wo, nanso mahyẹ woñ a wọhyẹ wo nsew nsew; na wo mu na mehyira wyiase abusùta nyinã.“ Na Abram fi adi no, na wadi mfrihyia aduosoñ anum, na ne wofasewa Lot kã no hò.

Na akyiri no ankyẹ na akasakasa ba Abram mmoafyẹfo ni Lot mmoafyẹfo ntam wọ mmoa adidibea hò, na wọñ nyinã wọ mmoa pī, na asase no nsò mmà wọñ na wọatrà fàkò. Na Abram se Lot se: „Mesrẹ wo, mmà

akasakasa mmma me ni wo ntam ẹni me mmoafyẹfo ni wo mmoafyẹfo ntam, na yẹyẹ nua nom. Asase yi nyinã na ẹda wo anim yi; mesrẹ wo, pa wo hò fi me hò! Wope benkum a, mefa nifà, nso wope nifà a, mefa benkum.“ Na Lot fa Sidim boñ fẹfẹ, nea Sodom ni Gomora da, na Abram trà Kanaan asase so.

7. Abraham gyidi.

Na Onyankôpoñ hyira Abram, na ose no se: „Nsuro, na meyẹ wo kyẹm ni wo akatua kẹse.“ Na Abraham nni ba nti, ẹyẹ no yaw. Na Jehowa ma ofi adi, na ose no se: „Fyẹ ọsoro, na kañ nsoroma! wobetumi akañ ana? Sẹ nea wo asefo beyẹ neñ!“ Na Abram gye Jehowa dii, eyi na obu no trènè ma no.

Na Abram di mfrihyia aduakroñ akroñ no, Jehowa

yi nehô kyere no, na ose: „Mene Nyankôpoñ Tyè-
aduampôñ, nantew m'anim, na ye pe. Na mehye me
mpâm wô me ni wo ntam, na mama woadôsô; nso wôm-
mfrê wo Abram bio, na wôbêfrê wo Abraham, na
maye wo amañ pī agya ntia.“ Na Onyankôpoñ de tye-
tiatya ye ne mpâm no sɛnkyerene.

Eyi akyi Jehowa yi nehô kyere Abraham bio wô
Mamre nua ase. Ote ne ntamadañ ano awyia no, na
oma n'ani so na ofyee, na fyee, nnipa bāsâ gyina n'anim.
Na ohu woñ no, otutu mirika kohyia woñ, na okotow

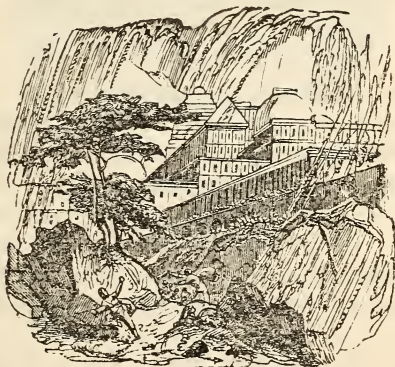

fam se: „Owura, manya anuonyam wô wo anim a, ntya
wo abofra hô; ma wônkôfa nsu kakra mmra, na monho-
horo mo nañ ase, na monhome wô dua yi ase.“ Na
okô ne ntamadañ mu kôkâ kyere Sara se: „Ye ntɛm,
na fa asikresam krokumâ abiesâ, na foto, na ye tetare.“
Na okôfa nantiyibaa oye, na oma wôkyewe, na ode nu-
fusu kâ hô, na ode si woñ anim, na wodii. Na Jehowa
se: „Mesañ maba wo nkyeñ afrihyia foforo, na wo yere
Sara anya oba.“ Na Sara te asɛm no wô ntamadañ no
poñ akyi, na oserew wô ne mu. Na Jehowa se: „Edeñ
na Sara screw yi? Ade biara ye deñ ma Jehowa ana?“
— Na Sara sañe se wanserew. Na ose: „Dabi, na
woserewe.“ —

Na nnipa no sɔree, na wodañ woñ ani kyere So-
dom, na Abraham ni woñ koe. Na Jehowa se: „Memfa

ade a meye minsiw Abraham ana? Na minim se oḃe-
hye ne mma ni n'abusúaa edi n'akyi, na wosie Jehowa
kwañ, na wodi asempa, na Jehowa de nea wakà wò
no hò aba Abraham so.“ Na Jehowa se Abraham se
orekò Sodom ni Gomora akotua nkrofo no bone so kaw,
na wõñ bone sò dodo ntia. — Na Abraham di ma wõñ
se: „Ebia nnipa pa aduonum wò krow no mu; eyi mpare
wo, se wobeye sa ade, se wobesee nnipa pa ni nnipa
bone afra; nea obu wyiase nyinã nteñ ntêe ana?“ Je-
howa se: „Mihu nkrofo a etêe aduonum wò krow no
mu a, en' de, megyae krow no see wò wõñ nti.“ Na
Abraham kà kyerè no bio se: „Ebia nnipa pa aduanañ
anum wò hò a, wobesee krow no se aka nnipa anum
nti ana?“ — Na okoso di ma wõñ saara se: „Ebia wo-
behu nnipa pa aduanañ? — ana se aduasà? ana se adu-
onu? — ana du?“ — Na Jehowa se: „Merensce wõñ
wò du no nti!“ — Na Jehowa koe, na Abraham sañ
ba ne fi.

8. *Sodom ni Gomora.*

Nyankòpoñ abofo abieñ no du Sodom no, na ade
asà. Lot bu wõñ se akwantemfo, na okohyia wõñ, na
osre wõñ yiye se wonkotrà ne nkyeñ anadyo no, na
wopènee. Na anadyo no Sodomfo di nnebone tantañ

akyi, na wodi atuntunânsem kodui se abofo no fura wõn ani na wonhu Lot poñ ano kwañ. Na abofo no ká kyere Lot se: „Wowo bi a owó ha yi a oye wode ana? ma omfi adi, na yebesee ha yi!“ Na Lot kóká kyere wõn a ebeware ne mmabea bānu no, na woserew no.

Na ade kyee no, abofo no ye Lot ntem. Na oye nyā no, wosuso no ni ne yere ni ne mmabea nsa, na wode wõn fi krow no mu. Na Jehowa bofo se: „Wokwā nli guañ, nfyee wo akyi, nanso ntrā hanom bābiara.“ — Na Lot du Soar no, na awyia apue. Eña Jehowa ma ogya ni sufre fi soro gu Sodom ni Gomora so, na osee asase no nyinā. Nea anká obõn fefe no wo no,

afei ene po a awu ana se nkyene po no. — Ene ara, wuhu po na a, eye awyerhõ, na ema yehu se Onyankõpoñ tua nneboneyefo kaw a eye hù. Na Lot yere de, ofye n'akyi, na odañ nkyene siw.

9. *Ismael.*

Na Abraham ni n'afānā Hagar awo ba bi, wofre no Ismael; owo no no, na Abraham adi mfrihyia aduõtye asia.

Na afei Jehowa befyee Sara, na o ni Abraham wo ba, na Abraham adi mfrihyia oha, na ofre ne diñ. Isaak. Na Sara hui se Ismael ye ofewdifo, na oká kyere Abraham se: „Pam afānā yi ni ne ba no!“ Sa asem yi nye Abraham de; na Onyankõpoñ se no se: „Mmā abofra

no ni wo afânã nti ɛnnye wo yaw; na nea Sara akâ akyere wo nyinã, tie no; na Isaak mu na wɔbɛfrɛ wo asefo. Na afânã no ba no nso, meye no mañ, na oye wo ba ntia.“

Na Abraham sɔre anɔpa fa abodɔ ni nhɔmakotoku a nsu wɔ mu ni abofra no ma Hagar, na ɔde wɔñ hɔ kye wɔñ, na ɔma wɔkɔe. — Na ɔkɔe, na okokyini Berseba sare so, na nsu no asã wɔ kotoku no mu, na onhu asubura bi wɔ hɔ. Na osukɔm rekum abofra no no, Hagar de no to dua bi ase, na ɔtew mu kɔtrã akyiri kakra, na ose: „Mmã minnhu abofra yi wu!“ Na Onyan-

kɔpɔñ te abofra no nê, na Onyankɔpɔñ bofo frɛ Hagar wɔ soro se: „Hagar, deñ na eye wo? nsuro!“ Na Onyankɔpɔñ bue n’aniwa, na ohu abura bi, na ɔkɔsaw nsu, na ɔma abofra no bi nome.

Na Onyankɔpɔñ di abofra no akyi, na onyiñi, na ɔte sare so hɔ, na oye bɛmatofɔ. Oyi ne Ismael a ɔwo mpanyimfo dumieñ, na Ismael abusua nom, ɛne Arabifo ni Turkifo bi, ye n’asefo besi ne yi.

10. *Isaak.*

Eyi akyi no Nyankɔpɔñ sɔ Abraham fyee, na ose no se: „Fa wo ba koro Isaak a wodɔ no, na kɔ Moria

asase so, na fa no kọbọ afọre ma me wọ bepọw bi a mękyere wo so.“ Na Abraham sọre anọpa tutu, na osiesie n'afurupọnkọ, na ọfa ne mmofra bānu ni ne ba Isaak ká ne hò, na wọkọe. Nnansá na wohu bepọw no wọ akyirikyiri, na ọká kyere ne mmofra se: „Mo ni afurupọnkọ yi ntrá ha,“ na ọfa ogyaa wọde rekọbọ afọre no soa ne ba Isaak, na nankasa kura ogya ni sekañ, na wọñ bānu kọe. Na Isaak se: „Agya, fyẹ, ogya ni, na

oguañ a wọde rekọbọ afọre no wọ hẹ?“ Na Abraham se: „Me ba, Nyankọpọñ ankasa befyefyẹ afọreguañ. Na wọñ bānu nyinǎ kọe.

Na wodu nea Nyankọpọñ ká kyere Abraham họ no, Abraham si afọre muka, na ọde gya no gu so, na ọkyere ne ba Isaak, na ọde no to gya no so, na ọtẹẹ ne nsa fa ne sekañ sẹ orebekum ne ba. Na Jehowa bọfo frẹ Abraham wọ soro se: „Abraham, Abraham! mfa wo nsa nká abofra no, nyẹ no biribi, na afei mahu sẹ wusuro Nyankọpọñ, na woamfa wo ba koro ankáme me.“ Na Abraham ma n'ani so na ọfyẹe, na ohu dyennini a ọdọtọ aso n'abeñ mu, na ọde no kọbọ afọre si ne ba anañ mu.

Na Jehowa bọfo frẹ Abraham wọ soro bio, na ọkác se: „Jehowa se: maká mehò ntam, woayẹ sa ade yi na woankáme me wo ba koro no nti, mehyira wo, na matrẹw wo ase sẹ ọsoro nsoroma ni mpoano ñwéa, na wo

asefo mu na wobehyira wyiase abusúa nyinã, na wotie me nè ntia!“

11. *Sara wu ni ne sie.*

Abraham di mfrihyia oha aduasâ asoñ no, Sara wui wọ Hebron. Abraham trá Kanaan asase so mfrihyia aduosia, na ẹbere yi mu no na onnyâ asase beye namoñ bākô poẹ, oma ne mmoa bebrē fyefye woñ aduañ wọ sare so kwa, na ote Kanaanfo mu se ọhọho bi. Afei ope se ọto asase bi na wasie ne funu wọ nankasa asase so, na ọkọkâ asem no kyere Hetifo mpanyiñ. Na Het mma no bua Abraham se: „Yeñ wura, tie, woye opanyiñ kесе wọ yeñ mu ha yi, yeñ da pa biaraa wope no, sie wo amu wọ mu; yeñ mu biara renkame wo ne da, na yede bema wo, na woasie wo amu wọ mu.“ Abraham bo ne mu ase wọ Het mma no anim, na obisae se wommâ no Makpela asase a eye Efron, Hetifo panyiñ bākô dea no, na onto. Na Efron bua no se:

„Dabi, me wura, tie, mede asase no ni bodañ a ewo mu no mekye wo wọ nkrofo yi anim.“ Na Abraham bo ne mu ase wọ nkrofo no anim, na ose Efron se: „Tie, ma mintua asase no ti kaw!“ Efron bua no se: „Me wura, tie, ngwetebona ahannañ asase ye deñ wọ me ni wo nta? Sie wo amu wọ mu!“ Eña Abraham kari gwete no ma no, na wode asase no ni bodañ a ewo mu no ni nnua ewo so nyinã hye Abraham nsa.

Na Abraham sie ne yere Sara wọ Makpela ọbodañ a ẹwọ Hebron a ẹkyere Mamre pọw mu no mu.

12. *Isaak ayeware.*

Abraham bọ akwakwarā no, ọsoma n'abofra panyiñ kọ Mesopotamia asase a nankasa abusúafọ wọ họ no kọfa ọyere brẹ ne ba Isaak.

Na abofra no fa yoma du ni nneęmaa ọde soa wõñ de akọkyẹ ọbeaa Jehowa de no bẹma Isaak nọ.

Na da bi anadyofā odu Nahor krow hō, na ọma ne yoma butū asubura bi hō, na ọşoree se: „Jehowa, me wura Abraham Nyankòpõñ, mesrẹ wo, soma me asępa nẹ, na ye me wura Abraham yiye. Fyẹ, migyina ha yi wọ asubura yi so, na kromhọfo mmabea bẹba abesaw nsu. Na ma ẹmmra sẹ ababāa mese no se: sọẹ wo kruwa na mennom, na obese se: nom, na męma wo yoma anom bi no, ma ọnoara nyẹ nea wode no bẹma wo abofra Isaak no.“ Onnyā nwyie n' asọre no, na Betuel ba Rebeka bae, na kruwa si ne mati so, na ọkọ abura no mu kọsaw nsu, na ọbae. Na abofra no se no se: „Mesrẹ wo, ma mennom wo nsu yi kakra!“ Na ose: „Me wura, nom, na menkọsaw bi mmrẹ wo yoma no nso!“ Na ọkọsaw nsu brẹ yoma no nyinā. Na

ōbarima no hu bea no s̄a no, ēȳe n'ani so ȳā; na ōde sika k̄ā ni sika nkapo abieñ kȳe no, na obisa no se: „Hena ba ne wo?“ Na obua no se: „Betuel, Nahor ba, ba ne me.“ (Abraham wofase neñ.) Na ōbarima no b̄o ne mu ase s̄ore Jehowa, na ose: „Nhyira nk̄ā Jehowaa wamm̄ā n'ahum̄ob̄o ni ne nokware amm̄o me wura; Jehowa akyer̄e me kwañ ak̄o me wura ne nua nom fi.“

Adekȳe no ose: „Momm̄ā menk̄o me wura nkȳeñ na munnsiw me kwañ!“ Na wobisa Rebeka se: „Wo ni barima yi b̄ek̄o ana?“ Na ose: „Yiw, me ni no b̄ek̄o. Na wohyira no se: „Woȳe yeñ nuabea, ye mpem ni mpem n̄ā!“

Na ōharima no de Rebeka k̄oma Isaak, na s̄a na Isaak ne n̄ā wui no, ne wyer̄e kyekyee.

13. *Jakob ni Esaw.*

Isaak di mfrihyia aduanañ na ōware Rebeka, na odi mfrihyia aduosia na ōwo nta. Ne mma abieñ no nse; abakañ no h̄onam ni ne nneȳe ye deñ, nea odi n'akyi no, ne h̄o ye trotro. Abakañ no diñ de Esaw, na ōb̄ak̄o no diñ de Jakob. Wonyiñi no, Esaw ye ōb̄om̄ofo na ōte wuram, na Jakob di n'agya nom nneȳe akyi na ōye oguañfȳefo na ōte ntamadañ mu. Nanso Isaak d̄o Esaw, na Rebeka d̄o Jakob.

Da bi ēbae se Jakob noa aduañ k̄ok̄o bi, na Esaw fi ahaȳo bae, na wabr̄e. Na ose Jakob se: „Mesr̄e wo, ma me wo aduañ k̄ok̄o yi bi minni, na mabr̄e.“ Na Jakob se: Toñ wo panyiñ ma me ne!“ Na Esaw se: „Fye, meye mawu, na ōpanyiñ beȳe deñ ama me?“ Ēna Esaw k̄ā ntam toñ ne panyiñ. Na woñ ade a woȳe no, woñ agya anni so, enti ōwo h̄o kwañ se ōde panyiñ nhyira no hyira Esaw ara. Na Isaak b̄o akwakwar̄a no, ēbae se n'ani so sēe na onhu ade, na osus̄i se orebewu. Na ōfr̄e Esaw, na ose no se: „Fye, afei manyiñ, minnim me wuda, enti fa wo b̄ema, na k̄o wuram, na k̄ofa hanam br̄e me, na ye aduañ a mepe ma me, na minni, na minhyira wo ans̄a na minwu.“ Na Esaw

kọe no, Rebeka fa mmerekyimma abieñ, na ọde noa aduañ se nea Isaak pe, na ọde soma ne ba Jakob se ọmfa nkoma n'agya, na onnyà ne nhaira no. Na Jakob bae, na ose: „Agya!“ Na Isaak se: „Eye wo hena, me ba?“ Na Jakob se: „Me ne wo abakañ Esaw, maye se nea wose me no; mesre wo, sore, trase, na di me hanam yi, na wo kra nhaira me!“ Na n'agya ka ne nsa fyee, na Esaw ho wo nwi, na Jakob ho ye trotro ntia; na Rebeka de mmerekyi nhoma no bi akyekyere ne nsa ho. Na Isaak se: Enè yi de, eye Jakob nè, na nsa yi de, eye Esaw nsa.“ Na obisa no bio se: „Wo ara ne me ba Esaw ana?“ Na ose: „Eye me neñ!“ Ena odii; na owyie adidi na onome no, okà kyere Jakob se: „Me ba, bra befew m'ano.“ Na ohaira no se: „Nyankôpôn

mmà wo soro bosu ni asase srade, ni abrow ni wein pī. Amañ nsom wo, na abusua nkotow wo anim; ye wo nua nom wura, na wo nà mma nkotow wo anim. Wõñ a wõhye wo nsew, wõahye wõñ bi, na wõñ a wõhira wo, wõahyira wõñ bi.“

Jakob fi adi ara pe, na Esaw fi ahayo ba ofie; ọde aduañ pa bae, na ose: „Agya, sore, na di wo ba hanam!“ Na Isaak ho dyiruw no pī, na ose: „Hena na ọde ha-

nam brę me na midii na mihyira no no? Na mahyira no dedaw!“ Eña Esaw tēm denneñ, na ose: „Agya, hyira me nso bi!“ Na Isaak se: „Wo nua aba, na wabędādā me, na wafa wo nhyira!“ Na Esaw sù denneñ. Na Isaak se: „Fyę, nea wote, aduañ ni soro bosu remma hō pī; wode nkrante na ębętrāse, na wobęsom wo nua. Na ębęba sę, wobō mōdeñ a, wobeyi ne nhyęso no afi wo kōñ so.“ — Esaw ne tete Edomfo ni Arabia Beduifo a ęde besi nę agya.

Na Esaw tañ Jakob wō ne nhyiraa ofae no nti, na ose: „Aka kumā na magya ahu yaw, na merebekum me nua Jakob.“ Rebeka hu sā no, oyi Jakob apra sę onguañ nkō ne nua Laban nkyeñ wō Haran. Jakob aguañ so no, amane pī ba no so; eyi na ękyere sę obiaraa onam nnādā mu fyefyę nhyira behu amane saara. — Mmofra, munnsusū sę Jakob ni Rebeka nnādā no yę Onyankōpōñ fę. Eşę wōñ sę ankā wōtyeñ na Onyankōpōñ yę nea ope.

14. *Jakob nantew.*

Na Jakob kra n'agya; na n'agya hyę no denneñ sę onnware yere wō Kanaanfo mu, na onkō Padan Aram (Mesopotamia), na onkōfa ne nā nua Laban mma bi nware. Okwañ mu no, otrā bābi anadyo, na ode bo to ne ti ase sūmī, na odae no, osō dae, na ohu antyeri a esi fam na n'atifi pem soro, na Onyankōpōñ abofo di so akō ni aba. Na Jehowa gyina osoro, na ose: „Mene Abraham ni Isaak Nyankōpōñ; wo ni wo asefo mu na wyiase abusūa nyinā benya nhyira. Fyę, mekā wo hō, na mennyaw wo.“ Na Jakob nyañe, na okāe se: „Eha yi yę hū! Eha yi nyę babiara sę Onyankōpōñ fi ni soro aboboano.“ Na ofa obo no to hō sę nkae, na ofrę hō Betel, ęne Nyankōpōñ fi. — Na Jakob nam nam bedu Haran, nea Laban fe hō no. Na sę nea kañ Elieser hyia Rebeka no, saara na ohya Laban babeaa ne hō yę fę a wofrę no Rahel wō abura no so. Na ope no, na ne nti osom Laban mfrihyia asoñ. Na Laban

dādā no, na ọde Lea si Rahel anañ mu ma no aware, na ọkà kyere no se Rahel nti ọnsom no mfrihyia asoñ bio. Na Jakob som no, na ọde Rahel nso ma no. Na Jakob wo mmabarima dumieñ, wone Israelfo abusùakù dumieñ no agya nom. Wọñ diñ ni: Ruben, Simeon, Lewi, Juda, Dan, Naftali, Gad, Aser, Isakar, Sebulon, Josef ni Benyamin.

Jakob som mfrihyia dunnañ wyiee no, ọtrá Laban nkyeñ mfrihyia asia, na Onyankòpọñ hyira no, na onya ade bebrē, nkoa ni mfánā, ni yoma ni mfruponko, ni nantyi ni nguañ. N'ahònya yi nti Laban tañ no. Na Jakob soma kọfrẹ ne yere nom ni ne mma ba ne nkyeñ wọ wuram, na wanse fyē ankyere Laban, na ọde ne mmoa ni n'ade nyinā kọe. Nnansá na Laban hui se Jakob aguañ, na otiw no, na nnansoñ ọkoto no. Na Onyankòpọñ yi nehò kyere Laban wọ dae mu se: „Fyẹ yiye na woankasa bone ankyere Jakob, se asempa nkutō.“ Na Laban ni Jakob pàme wọ Gilead bepọw so, na wọñ nyinā de asomdyee pàpacm. Na Jakob soma abọfo kọ Esaw nkyeñ se ọreba. Na Esaw de mmarima ahannañ behyia no. Na Jakob suro, na ne hò yeraw no, na ọkye ne nnipa ni ne mmoa no mu abieñ, na ose: „Se Esaw ba kù bakò so na okum wọñ a, kù bakò beguañ.“ Na Jakob sọree se: „M'agya Abraham ni m'agya Isaak Nyan-

kôpõñ! Jehowaa wose me se: sañ kọ wo krom ni wo abusúam na meye wo yiye, — wo mọbọrohunu ni wo nokware a wode akyerẹ wo abofra yi biara nse me; na mede me poma nkutō na mede metya Jordan yi, na afei maye akū abieñ. Mesre wo, yi me fi me nua Esaw nsam, na woase me se: ampaara, meye wo yiye.“ Na osoma ne mmoaa eye no bi, nguañ ni yoma ni nantyi, kọkye ne nua Esaw, na oma wọkà kyere no se: „Eyi ne nea wo abofra Jakob de rebekye ne wura Esaw!“ Na ode n’asafo no tya asubonteñ Jabok, na anadyo no na aka ne nkò.

Na obarima bi ni no bekoe kodu adekyee. Na ade rekye no, obarima no se: „Ma menko, na ade rekye!“ Na Jakob se: „Memma wonko gye se wuhyira me!“ Na obarima no se: „Wo diñ nne Jakob bio, na ede Israel (ase ne Nyankopon kofoni); na wo ni Nyankopon ni nnipa ako, na woadi nkōnim!“

Na Jakob hui se ne nua Esaw reba, na obọ ne mu ase kọ fam mpeñ asoñ. Na Esaw tutu mirika kohyia

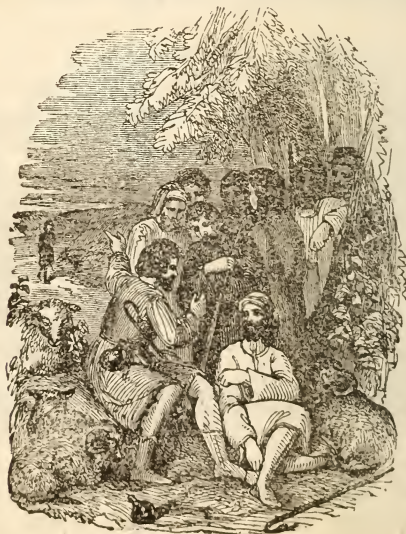

no, na oso ne koñ, na osui. Na Jakob yere nom ni ne mma nso bebọ wõñ mu ase wo Esaw anim. Anká Esaw renye agye Jakob ade a ode bekye no no, na

Jakob hye no se ɔmfa. Na Esaw kpe, na Jakob ba n'agya nkyeñ wɔ Kanaan asase so bio.

15. Josef toñ.

Jakob mmaa ɔwo wɔñ wɔ Mesopotamia no mu abofra ne Rahel ba Josef. Benyamin a ɔtoso dumieñ de, wɔwo no wɔ Kanaan. Na Israel dɔ Josef kyeñ ne mma nyinã, na ɔma no atãde fefe bi. Enti ne nua nom ani bere no na wɔtañ no, na wontumi nkasa yiye nkyere no. Na Josef sɔ dae bi, se wɔkyekyere abrow afi afi wɔ afum, na ne nua nom de kotow nede anim. Na ɔkã ne dae no kyere wɔñ no, wɔtañ no bebrebe. Da bi nso ɔkã kyere wɔñ se: „Masɔ dae bio, na awyia ni sram ni nsoroma dubãkɔ kotow m'anim.“ Na n'agya tyũ n'anım se: „Me ni wo nã ni wo nua nom beba abekotow wo anim neñ ana?“ Na n'agya dyeñ nsem yi nyinã hɔ. — Na da bi Jakob soma Josef se ɔnkɔfyɛ ne nua nom a wɔfyɛ nuañ wɔ bãbi a efi Hebron nea Jakob te

họ kọ họ bẹyẹ sẹ nnannu ana nnansá kwañ. Na okohu wọñ wọ Dotan. Na wohu no sẹ ọreba no, wọká kyere wọñhò se: „Fyẹ, ọdaesòfo no reba. Ma yenkum no, na yẹfyẹ nea n'adae no bẹyẹ!“ Na wọñ nua panyiñ Ruben se: „Monnkum no, na momfa no nto amòa mu.“ Na osusūi sẹ, wonni họ a, wafi wọñ akyi abeyi no.

Na wọde no to amòa mu no, wohu Ismaelfo agudifo a wọretyam akọ Misraim. Na Juda ká kyere ne nua nom se: „Momma yẹntọñ no!“ Na woyi no fi amòa no mu tọñ no ma Ismaelfo no gye ngwetẹbòna aduonu. Na woyi n'atàde no, na wokum papo, na wọde n'atàde fọtow mogya no mu, na wosoma kọma n'agya se: „Yehu yi wọ wuram, na fyẹ sẹ eyẹ wo ba atàde ana?“ Na Jakob nso nim atàde no yiye, na ọtẹm se: „Eyẹ me ba atàde a! Aboa na akum no, watetew Josef!“ Na ne mma nyinã bae sẹ wọbẹkyekye ne wyere, na ọmpène, na ose: „Mede awyerehò yi ara mẹkọ me ba nkyeñ wọ asàmañ.“

16. Josef wọ Misraim.

Ismaelfo no de Josef kọ Misraim, na wọtọñ no ma Farao panyiñ Potifaraa ọfyẹ ne gyàse. Na Josef ne wura no hu ne nyansa ni n'asetrà pa na ohui sẹ Onyankòpọñ ama ne nneema nyinã ayẹ yiye nti, ọma ọfyẹ ne fi ni biribiaraa ọwọ so. Sā na Josef nya abotoyam wọ ne tọñ mu po.

Na Potifara wọ yere bone bi a ọpẹ sẹ ogyigye Josef sẹ ọnyẹ bone kẹse. Na ose bea no se: „Èbẹyẹ deñ na meyẹ bone kẹse a ẹte sẹ matia Onyankòpọñ?“ Na ọbea no hui sẹ onnyà Josef hò kwañ na ọnyẹ bone no, ọkọtòtò n'ano ma ne kunu. Na Potifara de no kọto

afiase. Na Onyankôpoñ di Josef akyi, na ohu no mọbọ, na ọma nea ọfye afiase so no ọọ no, na ọde wọñ a wọwọ afiase no nyinã hye Josef nsa. Sã na Josef wyere kyekyee wọ afiase nso. — Nna yi mu na ọhene mpanyiimfo abieñ, abodótófo mu panyiñ ni nsàhyẹfo mu panyiñ, da afiase họ, na Josef fyẹ wọñ so bi. Anọpa bi ohu wọñ se wọñ wyere ahō, na obisa wọñ no, wọkyere no ase se: wọsọsọ adae anadyo, na obi nni họ a obetumi akyere wọñ ase. Na Josef se: „Nkyerese nyinã nyẹ Onyankôpoñ dea ana? Monká nkyere me!“

Na nsàhyẹfo no se no se: „Me dae mu no, mihui se weindua si m’anim, na abọ nkorata abiesá, na aye se ẹrefefew, na agu nfyereñ, na aye akasaw, na abere; na mikura Farao kruwa, na metetew weinaba no, na mikiyi migu kruwa no mu, na mede mehye Farao nsa.“ Na Josef se no se: „Nkorata abiesá no ye nnansá; na nnansá na Farao bema wo ti so, na ọde wo akọ wo trábea, na wode ne kruwa ahye wo nsa se kañ a woye ne nsàhyẹfo no. Na ewyie wo yiye a, kae me, na bọ me diñ wọ Farao anim, na wommeyi me mfi ha yi.“ Na abodótófo mu panyiñ no hui se nsàhyẹfo no dae no asekyere ye no, eye no fe, na ọkà kyere Josef se: „Me dae mu nso mihui se meso nkyerenkye abiesá wọ m’atifi, na kyerenkye a edi soro no, Farao aduañ a wọatótó biara bi wọ mu, na nnomã dii wọ kyerenkye no mu wọ m’atifi.“ Na Josef se: „Nkyerenkye abiesá no ye nnansá, na nnansá na Farao bema wo ti so, na wasen wo wọ dua so, na nnomã abedi wo nãm afi wo hò!“

Na ẹbae se nnansá no Farao di n’awoda, na ọkae ne deduafo bānu no, na ọde nsàhyẹfo mu panyiñ no kọ ne tebea, na ọsen abodótófo no, se nea Josef kyere ase no ara. Nso nsàhyẹfo no ankae Josef, na ne wyere afi no, na Josef trá afiase họ mfrihyia abieñ bio. Nanso Nyankôpoñ nim bere a yeñ ani gye a eye.

Mfrihyia abieñ no tyam no, Farao sọ dae, na obi nni họ a obetumi akyere ase. Afei na nsàhyẹfo mu

panyiñ no kae ne nhyease a ohye Josef no, na oká kyere ohenese se abrante bi wo afiase a okyere no ni abodotofe no adae ase pe ma won. Na wosoma koyi Josef ntemntem fi afiase ho de no ba ohenese anim.

Na ohenese ka kyere no se: „Masò dae, na obi nni ho a obetumi akyere me ase. Na mate se wo na wote dae a, wobetumi akyere ase.“ Na Josef bua no se: „Enye mankasa na metumi, na Onyankopon na obesua Farao yiye.“ Na ohenese ka kyere no se: „Me dae mu no na migyina asubonteñ ho (ene Nil a esen wo Misraim). Na nantyi a won ho tua won ho na wado sra de ason fi asubonteñ no mu bae, na wobedidii wo wuram ho. Na akiri no nantyi ason nso a won ho ye tan na wafon a minhu bi da wo Misraim asase so bae, na wobedi kan ason a wado sra de no; na wodii no, won ho ye tan na wafon se kan no ara. Na menyane. Na medae, na meso dae foforo bio, na mihi abrow mmetem ason a ebo yiye wo brownan bakò so. Na mihi abrow mmetem ankorankoro ason a efifi di won akyi, na ebedi mmetem ason a eye no.“

Na Josef ka kyere Farao se: „Adae no ye bakò. Nyankopon akyere Farao ade a orebeye. Nantyi ason a wado sra de no ni abrow mmetem ason a eye no ye mfrihyia ason a aduan pi beba. Na nantyi ason a wafon no ni abrow mmetem ankorankoro ason no ye okom mfrihyia ason. Mfrihyia ason reba a aduan pi beba Misraim asase so, na okom bedi akyi nso mfrihyia ason. Na nea ema Farao dae no ye abien no, ene se Onyankopon na orebeye ampa, na orebeye ntemntem.“ — Na Josef toa so ka se: „Eyi nti no ma Farao nfyefye onipaa n'ani atew na onim nyansa, na ommá onfyere Misraim asase so, na onnye mfrihyia ason yi aduan a ebeba no mu ntotoso anum anum wo nkrofo nyina nkyen, na ommá wommoaboa ano mfa nsie Farao aduan dan mu wo won nkrow nyina mu, na okom no ba a, asase no ansee.“

Josef nkyerease no eni n'afutu pa no nyina ye Farao

fẹ. Na Farao se: „Ehè na yebanya onipaa Nyankòpõn sunsum wọ no so sẹ oyi?“ Na Farao de Josef di Misraim asase nyinã so, na ose: „Gye ahengua so nkutõ na mekyeñ wo.“ Na oyi ne kã fi ne nsa, na ọde hyẹ Josef nsa, na ọde seda fufũ atãde hyẹ no, na ọde sika nkonsonkonsoñ gu ne kọñ mu, na ọma ọtrá ọhene teaseenam bākõ mu, na wọpaem di n'anim se: „Monkotow!“ Na Farao se Josef se: „Sẹ meyẹ Farao yi, wunni m'a, obiara ntumi mmà ne nañ ana ne nsa so wọ Misraim asase nyinã so.“

Sã na Onyankòpõn yi Josef fi n'agya fi kọ amò mu, na ọde no fi amò mu kọ akò mu ni afiase, na ofi afiase kọ ahemfi. Wọtọñ Josef kọ Misraim nọ, na wadi mfrihyia bẹyẹ dunsoñ, na daa ogyina ọhene anim no, na wadi aduasá.

Ampa, ẹyẹ merẹw ma Onyame,
na dā yehu wọ wyiase,
sẹ ọhònyafọ dañ hiani,
na ohiani yẹ kẹse.
Ọnam ahòbrẹase so
ma akò yẹ ọhene po.

17. *Josef ne nua nom ba Misraim.*

Sẹ nea Nyankòpõn kãe no, ẹbae saara. Mfrihyia asoñ a aduañ wọ mu no bae, na Josef boabọ Misraim asase nyinã so abrow nyinã ntotoso anum anum ano; ọboaboa pī ano nti, wogyae susũ. Ọkọm mfrihyia nso bae, na ọkọm afrihyia a edi kañ no, ọkọm no mu yẹ deñ wọ asase a ẹwọ Misraim hò nyinã so, na nkrofo nyinã ba Misraim bẹtọ aduañ wọ Josef nkyeñ.

Kanaan asase so nso, ọkọm ba họ. Na Israel kã kyerẹ ne mma se: „Edeñ nti na mofyefyẹ mohò anim? Mate sẹ aduañ wọ Misraim, monkọ họ, na monkọtọ bi mmra ha, na yenni, na yanwu.“ Na Jakob mma du no kọ Misraim, Benyamin nkò na ọka n'agya nkyeñ. Na wọba Josef anim, na wọkotowe. Ọno de ọdaso nim wọñ, nanso osiw nehò so, na ọkasa denneñ kyerẹ wọñ,

na ọde Misraim na ẹkà, nà ne kyeame yi ano; na obisa wọ̀n se: „Mufi hẹ̀?“ Na wobua no se: „Yefi Kanaan asase so bẹ̀to aduañ.“ Na Josef se: „Moyẹ akwansrafo, mobẹfyẹ nea asase yi te nti na mobae.“ Na wose: „Dabi, yeñ wura, aduañto na wo mmofra bae; yeये anokwafo, wo mmofra nye akwansrafo; yeये ọbàkọfo mma dumieñ, nà yeñ mu akumā wọ yeñ agya nkyeñ ne, nà yeñ mu bākò nni họ.“ Na Josef se: „Eyi hò na mehu se mudi nokware: Monsoma mo mu bākò, nà ọnkọfa mo nua akumā no mmra, na mo a moaka no ntrà afiase.“ Na ọde wọ̀n nyinà gu afiase nnansà. Na edu nnansà no, oyi wọ̀n ba n’anim bio, na ọkà kyerẹ wọ̀n se: „Misuro Nyankòpọ̀n, na mempe se meye obi-ara bone bi. Mommà mo mu bākò ntrà afiase ha yi, na mo a moaka yi, monsoa aduañ a moato yi nkọ fie, na momfa mo nua akumā no mmre me, na mo asem aye nokware, na moanwu.“ Ẹna worese wọ wọ̀n kasam se: „Yaye yeñ nua no hò bone, se yehu ne kra

ahóyeraw, na ọsre yēñ, na yantie; afei na wobisa ne mogya wọ yēñ nsam.“ Nso wonnim se Josef te, na wobu no Misrini; na ọte asem yi no, ọdañ ne hò, na okosui. Na ọhye se wọnyere Simeon wọ wọñ anim họ, na wọmfa no nsañ nkọ afiase, na wọñ a aka no kọ Jakob nkyeñ wọ Kanaan. Na wọñ akora no te asem yi no, eye no awyerehō, na ose: „Moagye me nsam mma nyinā; Josef nni họ, Simeon nni họ, na mobefa Benjamin nso ana? Me so na sa ade yi nyinā ba. Memmā me ba ni mo nkọ.“

18. *Josef ne nua nom ba Misraim bio.*

Na ọkọm no mu ye deñ wọ Kanaan asase so, na etya se Jakob soma ne mma kọ Misraim bio. Jakob mpe se ọma Benjamin ni wọñ kọ, na etya se ọ ni wọñ kọ nti, ọpenee. Na ọma wọñ ade a wode bekye, Kanaan asase so nneema pa bi, nnuru ni hūam ni wo ni nnuaba pa. Na ose: „Nyankòpọñ Tyèaduampọñ mmá ọbarima no nhu mo mọbọ, na ọnyā mo nua no mmá mo ni Benjamin. Na me, se me mma nyinā fi me nsa a, wọafi me nsa.“

Na Josef te se ne nua nom aba no, ọma wọba n'anim, na ọkasa brew kyere wọñ se: „Mo agya akwakwarāa mokā ne hò asem kyere me no hò ye ana? — Mo nua akumā no ni ana?“ — Na ose: „Me ba, Nyankòpọñ nhyira wo!“ Ohu Benjamin no, ontumi mfa nehò nhintaw bio, na ne nua no nti ne yam hyehye no, na ọkọ ne pia mu kosui. Na ọhohoro n'anim no, ọba wọñ nkyeñ bio, na ọtew n'anim, na ohyia wọñ adidi. Na ọma wode aduāñ si họ, na ọ ni wọñ didii; na se nea eho amanne te no, wonnidi wọ poñ bākò so. Ne nua nom hui se wode wọñ atrátrá mpanyiñ so no, eye wọñ ñwónwá, nanso wọñ bo tọ wọñ yam.

Na Josef hye se wọmfa abrow nhyehye wọñ ntyeā no mu, na wọmfa wọñ sika no nhyehye ano, na wọmfa nankasa gwetekruwaa ọnom mu nhye Benjamin de mu. Wosim ankye na Josef soma ne fie panyiñ tiw wọñ, na

ọkoto wõn no, ọkà kyere wõn se: „Edeṅ nti na mode bone tua papa kaw?“ Na wofyẹ wõn hò anim, wonnim nea ọkà no ase. Na ofie panyiñ no se: „Monnim nea meká yi ase ana? — ẹye kruwaa me wura nom mu no hò asem na meká! — Mo mu hena na wawya?“ Na wose: „Edeñ nti na me wura kà sã asem yi? Yeye nnipa pa! Obiaraa wobehu kruwa no wọ ne nkyeñ no, kum no, nanso yeñ nyinã beye yeñ wura nkoa.“ Na wosañ ntyeã no nyinã, na wofyefye mu, na wofyefye Benjamin de mu, na wuhu kruwa no. Na wosunsũane wõn atam mu, na wosañ kọ krow no mu.

Wode wõn ba Josef anim no, kruwa no nti Josef tyū wõn anim. Na afei Juda fa asem no to nehò so, na ọkàe se: „Edeñ na yewọ bese akyere yeñ wura? yenkà deñ? ana se deñ na yede beyi yeñhò afi asem yi mu? Nyankòpoñ ahu yeñ bone! Yeñ ni nea wuhu kruwa no wọ ne nkyeñ no nyinã ye wo nkoa!“ Na Josef buae se: „Dabi, na nea wuhu kruwa no wọ ne nsam no ne m'akoa, na mo de, monkọ mo agya nkyeñ wọ asomdyee mu. Na Juda kasae, na ọpa kyew papa se onnye sa, na ose: „Sẹ mekọ m'agya nkyeñ, na abofra yi ni yeñ ankọ a, yede yeñ agya dyeñ nam awyerehò mu bekọ da mu. Na me na meká mekyere m'agya se: mamfa abofra no mamma a, fa asem yi to me so dā. Enti mesre wo, ma minsi abofra no anañ mu nsom wo, na ma abofra no ni ne nua nom nkọ. Na abofra yi nni mu a, mekọ m'agya anim deñ? ẹn' de na merekoku bone a ebeba m'agya so!“

Na afēi Josef ntumi mfa nehò nsie bio, na ọkàe se: Misrifo nyinã mfi adi. Josef yi nehò kyere ne nua nom no, na ọhọho biara nni họ. Na ogyã ne nusu mu, na ose: „Mene Josef!“ — Na osú denneñ; na ose: „M'agya daso tease ana?“ Na ne nua nom ntumi mmua no, na n'anim ye wõn ahodyiruw; aniwu ni hù, ẹni abotoyam ni ñwônwã nyinã afrafram, na wontumi nkà wõnhò. Na Josef kà kyere wõn se: „Muntyū mmeñ me!“ Na wobeñ no, na wonnyá ntumi nkasaẹ. Na ose: „Mene

mo nua Josef a motoñ no ba Misraim no; na mommmá ɛnnye mo yaw se motoñ me ba ha, na Onyankôpoñ na osoma me di mo anim ba ha se memmefye mo nkwa so. Na monkâ m'anuonyam a mewo wo Misraim ha nyinã ni nneɛmaa moahu nyinã nkyere m'agya, na mo-nye ntem mfa m'agya mmra ha!“

Na afei oso ne nua Benyamin koñ mu, na osui, na Benyamin nso sui; na ofew ne nua nom nyinã ano, na osui, ansã na ne nua nom ni no kasae. Na qhene ankasa kohya opanyiñ Jakob no, se ommra. Misraim, na Josef de nteaseɛnam a n'agya beɛtrã mu wo kwañ so koma no, na okokyẽ no nneɛma fefe pi.

Na Josef rekra ne nua nom no, okã kyere woñ se: „Monfye yiye na moankô wo kwañ mu!“ Na wode abotoyam sañ ba Kanaan.

19. Jakob ko Misraim.

Jakob mma dubãkô no sañ ba ofie no, wotem kyere woñ agya se: „Josef tease, na odi Misraim nyinã so!“ Na Jakob koma ye nyini ara, na wannye anni. Na wokã asem no a Josef se kyere woñ nyinã kyere no, na ohu nteaseɛnam a Josef asoma abre no no, ne sunsum hô sañ no, na ose: „Edosô, me ba Josef daso tease! Meko makofye no ansã na mawu!“

Na Jakob ni ne mma ni ne mmanana nom a woñ nyinã si aduosia asia, ni n'ahode ni ne nkoa ni ne

mfânã kọ Misraim. Na Josef te teaseenam mu kohya n'agya, na ohu no no, ọso ne koñ sùì sùì sùì.

Na Israel ká kyere Josef se: „Manya mahu wo anim se wodaso tease yi de, afei mewu a, enhia.“ Na Josef de n'agya Jakob kọ Farao anim; na ọhene bisa no se: „Woadi mfrihyia ahê?“ Na Jakob se Farao se: „Me nnaa mede metease si mfrihyia ọha aduasâ; me nkwa nna sɔa, na bone dɔsò wọ mu, na ennu m'agya nom nkwa a wode trase anañ mu e.“

Akwakwarā Jakob di mfrihyia dunsoñ wọ Misraim. Na ne wu ye abeñ no, Josef de ne mma abieñ a wofre wọñ Efraim ni Manase ba n'agya ọyarefo nkyeñ. Na Israel ká kyere Josef se: „Mansusū se anká mehu wo anim bio, na Onyankòpọñ ama mahu wo mma nso.“ Na Josef de ne mma no kogyina n'agya anim, se ọmfa ne nsa ngu wọñ so na onhyira wọñ. Na Israel de ne nsa nifá to wọñ mu akumā Efraim atifi, na ọde ne nsa benkum to Manase, abakañ no, atifi, na ohyira wọñ se: „Nyankòpọñ a m'agya Abraham ni Isaak nantew n'anim no, Nyankòpọñ no a ọye me fyefo wọ me nkwa nna nyinã mu abedu ne yi, ọbofo no a ogye me wọ bone nyinã mu, — onhyira mmofra yi, na ọmmá wọmmọ me ni m'agya Abraham ni Isaak diñ wọ wọñ so.“ Se nea ohyira woñ ni nankasa ne mma nyinã pepe neñ, enti

Efraim ni Manase yę Israelfo mu abusùakū abieñ. Na ose bio kâ hô se: „Obiaraa ọwọ Israel behyira obi a, ma onse se: Nyankôpõn nyę wo sę Efraim ni Manase!“ Afei Jakob boaboa ne mma nyinã ano ba ne mpa hô, na ohyira wõn nyinana mākô mākô. Ọkâ dakyè asem ni n'asem a edi akyiri kyere wõn, ansâ na ọkyea nehô to ne mpa so na owui.

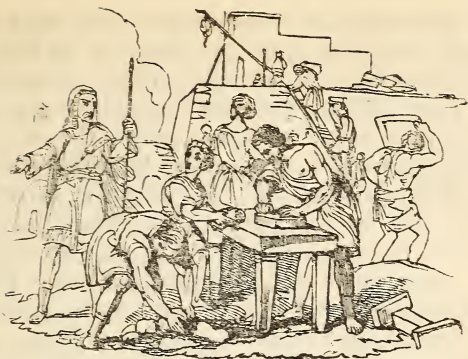
Jakob wui no, Josef ni ne nua nom ni Misrifo mpayimfo pī de nteaseenam ni aponko, na wode Jakob funu ko Kanaan asase so kosie wo Abraham asiebere a ọtoe no, ęne Makpela ọbodañ mu. Na wosañ ba Misraim no, Josef ne nua nom suro sę afei wõn agya awu na Josef betua wõn bone a woye no no kaw. Na Josef se: „Munnsuro, mete Nyankôpõn anañ mu ana? Mo de, mususū bone ma me, na Onyankôpõn adañ no yiye, sę ọbema nea yahu ne yi aba: sę wagye nnipa pī nkwa.“

Mobehu sę nea Josef de nua do so ne nua nom fyee ansâ na oyi nehô kyere wõn; wansusū ne kômam sę ọbeye bone bi atua bone kaw, na Josef yę sa na wahu sę nea ne nua nom adyene te wo wõnhô ni wõn agya ni nankasa hô; ęno na ehia no sę obehu na watumi aye wõn ade a eye ma wõn.

Na Josef ni ne nua nom trã Misraim fęw so, na ohu ne mmanana ni ne nanankãsô nom bebrē.

20. *Mose.*

Jakob mma dumieñ no kyę kakra wo Misraim no, wõn ase tręwe, na abusùakū dumieñ no yę nkrofo pī. Na Josef wu akyi no anye wõn yiye sę kañ no. Israel rekọ Misraim no, Nyankôpõn ma no nhyęase yi se: „Meýe wo nkrofo pī.“ Na Onyankôpõn amma eyi ammọ no. Na woredosô na wõn hô yę deñ no, Misraim ahene fiase suro wõn. Na ọhene foforo bi a onnim Josef bedi ade wo Misraim na ọye Israelfo sę nkoa, ọhye wõn ma woye adyuma denneñ, na woye dote abo a wode to hene abañ. Akyiri yi ọhene foforo bi a ọba so bo ne trim pow sę wonkum Hebrifo mmabarimaa wo-

bɛwo wɔ̃n nyinã, mmea nkuto na wɔ̃mmã wɔ̃ntrã hø. Sã ade yi na ɔ̃hyɛ Israelfo awogyefo kañ; na wɔ̃n de, wosuro Nyankòpɔ̃n nti, wɔ̃anye sa. Na afei ɔ̃hyɛ Misrifo nyinã sɛ wonnye Hebrifo mmabarimaa wɔ̃bɛwo nyinã nkogu asubɔ̃ntɛ̃n mu.

Bere yi mu no, Israelni bea bi wo babarima fɛfɛ bi, na ɔ̃de yaw de no hintawe asram abiɛsã. Na ontumi nkora no so bio no, ɔ̃yɛ mɛw sɛsea, na ode abofra no to mu, na ɔ̃de kɔ̃to wuram wɔ̃ asubɔ̃ntɛ̃n Nil ano. Ankyɛ na Farao babea ba Nil hò sɛ obeguarɛ, na ohu sɛsea kumã no wɔ̃ wuram hø no, ɔ̃soma n'abãwa bãkò sɛ ɔ̃nkɔ̃fa mmra. Na wobue so no, ohui sɛ abofra fɛfɛ bi da mu resù. Na ɔ̃yɛ timɔ̃bɔ̃, na ose: „Hebrini ba bi ni!“ Na afei abofra no nuabeaa ogyina bɛ̃n hø bae se: „Menkɔ̃frɛ Hebrini bea bi na ɔ̃mɛyɛ̃n abofra yi mmã wo ana?“ — Na ose: „Yiw, kɔ̃ na bra!“ Na ababã no tutu mirika kɔ̃frɛ ne nã bae. Na ɔ̃hene babea no kã kyerɛ no se: „Gye abofra yi, na ma no nufu ma me, na metua wo kaw!“ Na abofra no nyĩni no, ɔ̃heneba no bɛ̃fa no kɔ̃ ahemfi, na ɔ̃to no Mose, ase ne sɛ ɔ̃tyɛ̃ no fi nsu mu, na ɔ̃ma wɔ̃kyɛrɛkyɛrɛ no Misraim nyansa nyinã.

Bere yi mu na Israelfo amanehunu ni haw no daso kɔ̃so ara. Na Mose yɛ ɔ̃panyĩn no, wommu no sɛ

Israelni, na wobu no Farao babea ba; na ne nkrofo amanehunu no ye no yaw. Da koro bi ofi adi, na okohui se Misrini bi rebo Israelni bi; na okoboa Israelni no, na okum Misrini no. Nso osusui se ne nua nom behu se Onyankopon nam no so na obegye won, na won de, wansusu sa. Na ohene te asem yi no, Mose guaŋ ko Midianfo asase so, won na woye Abraham asefo bi a wote sare so wo po kokohu. Sare no so abura bi hu na ogye mmaba ason wo nguanfyefo anuodenfo a wosiw won abura no hu kwaŋ nsa mu. Eyi so na onam hu mmaba no agyaa oye ohene wo Midianfo mu, na oye Onyankopon sofo a wofre no Jetro. Ono na ode ne mma no mu bakohu a wofre no Sipora ma no aware, na ode ne nguan ma no se onfyefo won so. Sa na ohenebabea abanoma no ye oguanfyefo wo asase foforo so se n'agya nom ye kaŋ no. Ofyefo n'ase nguan, na n'ani annyina Misraim ahemfi anuonyam.

21. *Mose wo Farao anim.*

Mose guaŋ fi Misraim no, na wadi mfrihyia aduanaŋ; okotra Midianfo mu se oguanfyefo mfrihyia aduanaŋ nso, nanso Israelfo hye no to ntyae e. Da koro bi a ofryefo ne nguan wo sare so wo bepwo Horeb hu no, ohui se ogya rehyew wura bi, na wura no nso nhyew. Na odan nehohu se okofyefo no, enehu bi fi wura no mu fre no se: „Mose! Mose!“ — Na ose: „Mene!“ Na enehu no tem se: „Ntyu mmen ha, yi wo nan mpaboa, na asase a wugyina so yi ye asase kronkron.“ Na ose bio se: „Mene wo agya Nyankopon, Abraham Nyankopon, Isaak Nyankopon ni Jakob Nyankopon!“ — Ena Mose kata n'ani, na osuro se ofryefo Onyankopon. Na Jehowa se: „Mahu me nkrofo a wowo Misraim amanehunu, na maba se mebegye won wo Misrifo nsam, na mayi won afi asase no so akohu asase bi a ewo ni nufusu sen wo mu so. Enti bra, na mensoma wo nkohu Farao nkyen, na kofa me nkrofo Israel mma no fi Misraim.“ Eyi ye ascnkese. Na enti Mose se: „Mene

hêna na mekọ Farao nkyeñ na makoyi Israelfo aŋi Misraim yi?“ Na Onyankôpõñ se: „Mekâ wo hô. Na Mose se: „Sẹ meba Israel mma nkyeñ na mekâ mekyere wõñ se: mo agya nom Nyankôpõñ asoma me mo nkyeñ na wose me se: ne diñ de deñ a, deñ na mense wõñ?“ Na Onyankôpõñ kâ kyere Mose se: „MeƳe nea meƳe. Na kâ kyere Israel mma se: „MeƳe na asoma me mo nkyeñ.“ Na Mose se: „Worenye me nni, na wobese me se: Jehowa nyi nehô nkyere wo e.“ Na Jehowa se: „Edeñ na ekura wo yi?“ Na ose: „Pôma.“ Na Jehowa se: „To kyêne fam!“ Na Mose de to fam, na eđañ wọ, na Mose guañ fi hô. Na Jehowa se: „So ne dua!“ Na Mose tẹe ne nsa kyere no, na owo no dañ pôma wọ ne nsam. Na Jehowa kâ kyere no bio se: „Fa wo nsa to wo kokom!“ Na oye sa, na oyii no, na aye piti fita. Na ode to ne kokom bio, na eđañ se ne hõnam dedaw. Na Jehowa se no se: „Se wõ- anye nsenkyerene abieñ yi anni a, en' de saw asubõnteeñ no mu nsu kofyie gu fam, na nsu no beđañ mogya wọ fam ho.“ Na Mose kâ kyere Jehowa se: „O me wura, minnim kasa yiye dedaw, na m'ano nteƳe, nso me tekrema ye dru.“ Na Jehowa se no se: „Hena na obo onipa ano? ana se hena na oye mumu, ana se asitiw, ana se ohu, ana se anifurae? Enye me Jehowa ana? Na enti ko, na medi wo ano akyi, na makyerekyere wo nea wobekâ.“ Na Jehowa se no bio se: „Fye, wo nua Aaron reba abehya wo, na fa nsem yi hye n'anom, na obedi wo ano kyeame akyere nkrofo no ama wo.“

Na ebae sa. Mose ni Aaron hyia Israel mpanyimfo nyinaa boa ano, na wose wõñ se Onyankôpõñ rebeyi wõñ aŋi Misraim. Na afei woko ohene nkyeñ, na wose: „Jehowa, Israel Nyankôpõñ no se: „Ma me nkrofo nko nkofo afofe mmâ me wọ sare so.“ Na ohene no se: „Hena ne Jehowaa metie n'asem? Minnim Jehowa, nanso meremmâ Israel nko!“ Nso efi da no Farao hye se wõhye Israelfo pi nkyeñ kañ no, na ose: „Hebrifo

no ye anihaw, mommá wõñ sare a wode ye dote abo no bio, na mommá wõñ ankasa nkoṣe bi, nanso monnye dote abo dodow wõ wõñ nkyeñ se kañ no ara.“ Mose de ne poma ye ne nkonyã wõ Farao anim de,

nanso Misraim asumamfo de wõñ asumansẽm ye sa ade no bi nti, wammu no fyẽ. Na se Farao mpe se otie nti, Nyankõpõñ ma Mose ye ahõyerawde bebrẽ wo Misraim, na osoma ohaw di haw akyi ba nkrofo no so.

Aaron tẽe ne poma wõ asubõntẽñ Nil so, na emu nsu dañ mogya. Nnansoñ nu asubõntẽñ keṣe no señ mogya, na obiara ntumi nom mu nsu, na mpatãa ewõ mu nyinã wui. Ohaw a edi kañ neñ.

Na afei Aaron tẽe ne nsa wõ Misraim nsu so, na mpotro bae bekata Misraim asase nyinã so, na wõba wõñ adañ ni wõñ mpia mu ni wõñ mpa so ni wõñ afõnonõ mu ni wõñ more akrow mu. Eno na Farao fre Mose ni Aaron se: „Monsre Jehowa, na ommeyi mpotro yi mfi me ni me mañ so, na meṃma nkrofo no akõ.“ Na Mose sore Jehowa, na mpotro no nyinã wui dakoro pe, na wõboaboa wõñ ano akũ akũ, na eṃa asase no so bõne. Na Farao ye ne kõma denneñ, na ommã Israel mma kwañ. Etya se ohaw a etoso abiesã ba.

Enti Aaron tẹ ne poma, na asase no so mfutuma nyinã dañ ntontom a ẹhaw nnipa ni mmoa. Na asu-
mamfo no se: „Eyi de, Nyankopon nsateã ni!“ Na
Farao ye ne koma denneñ ara.

Ntontom no akyi na nwansana bi ba asase no so.
Nwansana no akyi na oyaredom ba mmoa mu, na yoma,
nanti, nguan, mfruponko ni aponko wui pi. Na ohene
koma daso ye deñ ara.

Na afei Mose saw nsò nsa mà tow pete ahunu mu
wo ohene anim, na mpobia ba nnipa ni mmoa so. —
Da biara a ohaw bi beba no, Mose ka da ko a ebefiase
nanso ebegyae. Na da, ohaw no ko ara pe a, na Farao
aye ne koma denneñ.

Eyi akyi no Mose tẹ ne poma kyere osoro, na
Jehowa soma mframaa eye hu a aprana ni amparubo
wo mu bae, efi se Misraim ye oman wonhu bi se da.
Amparubo no bubu nnuwa, na ekum nnipa ni mmoa
wowo wuram. Ena Farao soma ntem kofre Mose ni
Aaron, na ose: „Afei de maye bone, monse Jehowa
mma me, na aprana ni amparubo no nnyae. Na Mose
fi krow no mu, na okotrew ne nsa mu kyere osoro,
na amparubo no gyae. Na Farao ye ne koma denneñ
se kan no.

Na afei anafo mframa de mmoadabi bae bekata asase
no so, na wodi nea amparubo no gyawe no nyinã. Na
Farao sre Mose ni Aaron se: „Momfa me bone yi nkuto
mfiri me.“ Na Jehowa ma atifi mframa denneñ befa
mmoadabi no kogu po kokoo mu. Na Farao daso ye
deñ ara.

Na Mose tẹ ne nsa kyere osoro, na esum kese ba
Misraim asase nyinã so, nnansa na onipa biara nhu ne
yonko, na obiara nsore mfi nea owo. Na Gosen asase
so, nea Israelfo te ho de, eso ye han. Na Farao mpe
se oye ne koma merew ara, na oka kyere Mose se:
„Fi me so ko, fyeh woho yiye, nhu m'anim bio, na da
biara a wobehu m'anim no, wobewu!“

22. *Israel mma fi Misraim.*

Afei Farao asôodeñ no aboro so. Na Jehowa ká kyerę Mose se: „Mede haw bākô męba Misraim, na akyiri no Farao bęma moafi ha akọ, nso nankasa bępam mo. Na merebęsoma ọbọfo a ọsę aba Misraim, na wabekum wọñ mmakañ. Na Jehowa hye Israelfo sę wọmmoaboa wọñhọ na wọde atu kwañ, na abusúa biara ntotọ guanteñbaa ne họ tew a wadi afrihyia nni dapa nhye wọñhọ deñ. Nso ọhye se: „Sę muridi guanteñ no a, monkyekyere mo aseñ, na monhye mo mpaboa, na munkurakura mo mpọma, na munnì no sę wọñ a wọpę ntẹm akọ. Na oguanteñ no mogya nyę sęnkyerene wọ mo adañ a mowọ mu no ano, na sę mihu mogya no a, matya mo họ, na ọhaw no amma mo so amme-see mo.“

Da no dui no, Israelfo nyinā aboaboa wọñhọ ano sę worifi họ. Na ọdasum no, ọbọfo a ọsę bae bekum Misrifo mmakañ nyinā, efi Farao ba so kosi afānā hiani ba so, ẹnì mmoa mmakañ nyinā nso. Ẹna osù ni awyerehọ ba Misrifo mu, na ehù ká Farao ni ne nkoa nyinā, na anadyo no ara na Farao ma wọkọhye Mose ni Aaron se: „Mo ni mo mma ni mo mmoa, monkọ ntẹm!“ Na

Misrifo pam nkrofo no fi asase no so, na wose: „Yeñ nyinã rebewu!“ Na Israelfo fi asase a woye nkoa wo so no so, na wode gwete ni sika ni nkruwaa ne bo ye deñ ni ntama paa wogye wo Misrifo nkyeñ koe. More a wode bebo abodo de, wofa no apiti na ekoe, na wəannyã adagyew antò.

Ankye na Farao tee se Israelfo asim ko na woko da koro kwañ wo sare so no, na onu nehò se oma wokoe. Ntemara na ofre ne dom, na otiw won, na okoto won wo bepow mu kwañ teã bi mu wo po kokò ano. Na Israelfo no hu Misrifo dom se woreba no, na ehù aká won; na Mose pata won se: „Munnsuro, Jehowa bekò ama mo, na mo de, mobeye komm!“ Nanso nea wowo no ye hù ampa: epo a emu do da won anim, na bepow wo won afãnu nyinã, na Misraim dom di won akyi! Eña Jehowa kã kyere Mose se: „Edeñ na wotem fre me? Kã kyere Israelfo se wonko won anim!“ — „Ehè? Epo mu ana?“ — „Yiw, na menya anuonyam wo Farao ni ne nteaseenam ni n'aponko so, na Misrifo nhu se mene Jehowa!“ Eña Jehowa ma mframa kese bo anadyo no nyinã, na esañ nsu no, na epo no ase woe. Na ode mununkum dum si asafo abieñ no ntam, ehyereñ wo Israelfo so na ema won kanea wo won nsra mu, na ede won hintaw Misrifo no. Na anadyo no, wonam po no mfinimfini, na nsu no aye won se ofasu wo nifã ni benkum. Na Farao tiw won ara, na anim baebae no, na Israelfo awyie po no tya, na Misrifo no nso adu mfinimfini. Eña Jehowa de mununkum no mu gya yi Misrifo ahí, na wode hù bom se: „Momma yemfi Israel anim nguañ, na Jehowa ni Misraim kò ma won!“ Eña Jehowa kã kyere Mose se: „Tee wo nsa wo po no so!“ Eña nsu no sañ ba Misrifo no so, na Misrifo no reguañ ahyia nsu no, na asorokye bekata won so, na won mu bakò pe anka.

23. *Israelfo wọ sare so.*

Ọkwañ a efi Misraim kọ Kanaan no ware, nso ẹda sare ana sẹ ñwèa ni abo so. Abrowfū biara nni họ, asubonteñ nni họ sẹ Misraim; nna bebrē kwañ na wonhu fyē sẹ ñwèa nkô, abura biara nni họ, wura ketewā bi nni họ, ọkwañ a wohu so namoñ bi biara nni họ, na onipa biara nte họ. Israelfo fi po kọkọ ano nnansá ansá na wọkoto abura bi; na emu nsu yẹ ñwènenwène, na wontumi nnom. Na nkrofo no ñwinwi wọ Mose hò. Na Mose tẹm frẹ Jehowa; na Jehowa kyerẹ no dua bi a ọde koto nsu no mu, na ẹyẹ de. Na Onyankòpọñ se nkrofo no se: „Mene Jehowa, wo yaresafo.“

Ankyẹ na woyẹ huhùhuhù bio, efise wonni abodō ni nām ntia. Na afei Nyankòpọñ ma nnomā bi bae, na ade kyèe na biribi gugu fam nkroankroa nketenkete te sẹ amparubo. Edeñ ni? Israelfo frẹ no: „man,“ ase

ne: „deñ,“ na wonnim dekòde. Eña Mose se: „Eyi ne aduañ a Jehowa de ama mo sẹ munnì.“ Ete sẹ aba nkroankroa, na ẹyẹ de sẹ tetare a ẹwo wọ mu, na emě nnipa sẹ asikresam a afe.

Ankyẹ na nsu hia woñ bio, na wọrekasa huhùhuhù bio. Na Mose tẹm frẹ Jehowa, na Jehowa hyẹ no sẹ ọmfa ne poma nkọbọ abotañ bi, na Mose kọyẹ sa, na abotañ no fi nsu.

Ankye na adyowtyafo Amalekifo bae ni Israelfo be-kôe. Na Mose soma Josua kohyia woñ, na nankasa kọ bepɔw bi atifi kɔsɔree, na ɔtrɛw ne nsa kyere Onyankôpɔñ wɔ asɔrem. Na Mose so ne nsa no mu ara a, na Israelfo adi nkônim, na ogya ne nsa no mu a, na Amalekifo adi nkônim. Ɛna Aaron ni Hur kɔso ne nsa no mu ma so kọ soro, na Israelfo di Amalekifo so nkônim.

Na aka nea eye no. Mose ye deñ na ohu kwañ wɔ sare so hɔnom? — Omununkum ni gyaa ɛkyere woñ hwañ wɔ po kɔkɔ no mu nnyaw woñ da, na ɔkwañ no nyinã mu no, Nyankôpɔñ de mununkum siw di woñ anim awyia, na anadyo nso ɔde gya siw kyere woñ kwañ.

24. *Nyankôpɔñ ma Israelfo mra.*

Israel fi Misraim no ɔsram a ɛtoso abiɛsã no, wodu sare a ɛwɔ Sinai bepɔw hô so. Aboñ a ɛye fe na wura wɔ mu wɔ bepɔw yi hô, emu na wɔ ni woñ mmoa beɛtrãe afrihyia. Afe a wodi mu nsem akɛse neñ. Ɛha na wosiesie Israelfo abusùakū ni afi yiye, na wɔkañ nkrofo no, na wosisi woñ so asafohene ni mpanyimfo ni atemmufɔ. Israel mmarima ano beɛboro mpem ahansia, na nnipa no nyinã, mmea ni mmofra kã hô a, wɔbeyɛ se ɔpeha ahorow aduasã. Ɛha na Onyankôpɔñ ma woñ mraa wɔde beɛto woñ afisem ni woñ amansɛm nyinã hô, na ɛha na Onyankôpɔñ de Israelfo aye ne mamfo afei. — Wowyie nsra bɔ ara pe, na Mose fro Sinai bepɔw. Na Jehowa kã kyere no se: „Siesie nkrofo no, na ɛdaa ɛtoso abiɛsã no, Jehowa besãñ wɔ nkrofo no anim aba Sinai bepɔw so; na tya ɔhye hyia bepɔw no hô, na obiaraa ɔbɛkã bepɔw no bewu.“

Daa ɛtoso abiɛsã no dui no, omununkum piprĩ besi bepɔw no so, na apranã ni anyinam wɔ mu, na wɔte trobɛnto bi a ɛrehyeñ dennennenneñ. Na bepɔw nyinã no fi wusiw, na trobɛnto no kɔso ye deñ ara. Na Mose gyina bepɔw no so wɔ Jehowa anim, na nkrofo no

nyinã gyina bepõw no ase, fura atam a wõahoro no fitã, suro na wõñ hô popo. Na Onyankõpõñ kã nsem yi nyinã se:

„Me Jehowa ne wo Nyankõpõñ a oyi wo fi Misraim asase so wõ akodañ mu.

Nnyã anyankõpõñ bi nkã me hô.

Nyẽ ohoni biara ana sẹ ntotohõ biara sẹ wobekotow ana sẹ wobesom.

Mmõ Jehowa wo Nyankõpõñ diñ kwa.

Kae homeda, na sie no kronkroñ. Nnansia na fa yẹ adyuma, na yẹ wõ ade nyinã; na daa ẹtoso asoñ de, ẹne Jehowa wo Nyankõpõñ homeda, emu de nyẹ adyuma biara.

Di wo agya ni wo nã ni, na wo nna aware wõ asase a Jehowa wo Nyankõpõñ de rema wo no so.

Nni awu.

Mmõ aguamañ.

Mmõ kroñ.

Nni adanse krum.

Mmã wo ani mmmere wo yõnkõ dañ ana sẹ ne yere ana sẹ biribiaraa ọwọ.

Na nkrofo no nyinã hu anyinam ni bepɔw a erifi wusiw, na wɔte apranã ni trobɛnto no. Na wohui no, woguañ kogyina akyirikyiri, na wɔkã kyere Mose se: „Wo ni yeñ nkasa, na mmã Onyankɔpɔñ ni yeñ nnkasa, na yanwu. Na asem biaraa Nyankɔpɔñ bɛkã akyere wo no, yebetie, na yadi so!“ Na Jehowa kã kyere Mose se: „Sɛ nkrofo yi wɔ sɛ kɔmaa wɔde besuro me na wɔsɛ me mra a, ankã ebewyie wɔñ ni wɔñ mma yiye dã!“

Na Mose kɔ mununkum no mfinimfini wɔ bepɔw no atifi kɔtrã hɔ adaduanã awyia ni anadyo. Na Jehowa ni Mose wyie kasa no, ɔma no mpãm apoñ abieñ a wɔde abo ayɛ na Onyankɔpɔñ de ne nsateã kyerewe. Na Mose fi bepɔw no so sãñ si fam, na okura adanse abopɔñ abieñ a Nyankɔpɔñ ye no. Na ɔbɛñ nsram hɔ no, deñ na obehui! Nkrofo no ayɛ nantɔyiba ohoni, na wɔde mmeñ ni ñnyom saw tya hò hyia! Na Mose bo fui, na ɔde abufũ tow abopɔñ no bɔ fam, na ebubui wɔ bepɔw no ase.

Na ɔkã kyere Aaron se: „Deñ na nkrofo yi ye wo na wode bone keɛe a ɛte sɛ yi ba wɔñ so?“ Na Aaron se: „Mmã me wura bo mmfũ; na wo ankasa wunim nkrofo yi sɛ wonye. Na wɔkã kyere me se: Ye anyankɔpɔñ bi a wobedi yeñ anim ma yeñ, na Mose a ɔde yeñ fi Misraim bae no de, yennim dekɔde a ayɛ no. Na mese wɔñ se: Obiaraa ɔwɔ sika no, ma onyi, na ɔmfa mmre me. Na wɔde wɔñ yere nom ni wɔñ mma nyinã asom kã brɛ me, na mede migu gya mu, na nantɔyiba yi fi mu!“ Na Mose fa nantɔyibaa wɔyɛ no kɔhyewe, na ɔyam no sɛ mfutuma, na ɔde petɛ nsu mu ma Israel mma nome. Na Mose kã kyere Onyankɔpɔñ se: „Nkrofo yi ayɛ bone keɛe! nanso fa firi wɔñ; na sɛ ɛnte sa a, ɛn' de popa me nso wɔ wo nhɔmaa woakyerɛw no mu!“ Na Jehowa se Mose se: „Kɔ, na kɔfa nkrofo no kɔ nea makã makyerɛ wo no hɔ; na fyɛ, me bɔfo bedi wɔñ anim. Nanso daa mefyɛ wɔñ no, mefyɛ wɔñ bone wɔ wɔñ so.“ Na Jehowa kã kyere

no se: „Pae abopoñ abieñ sẹ kañ de no, na menkyerew nsem a ewo kañ de no so no wo so, na okyena nopa fa bra me nkyeñ wo bepow so.“ Na Mose ni Jehowa tra bepow no so bio adaduanan awyia ni anadyo, na onnidi, na onnom fyē. Na Jehowa kyerew mpam nsem no, ene nsem du no, wo abopoñ abieñ no so.

25. *Oman ni onyamesom ho mra.*

Mraa Nyankopon de ma ne mamfo no fa won amansem ni won afisem nyina ho. Ohye won mra wo aduan ni atade, ayeware ni awunnyade, won afi ni won asase, won adow ni won mmoa ho. Okyere won awyi ni awudi ni bone a woye biara so akatua. Ohye won osa ho mra nso, na okyere agya nom ni mma, akunafo ni nyisa, ahiafo ni ahoho, anifuraefo ni asitifo, nkoa ni mfana ho mra pepere. Mmeregū, nuuaa wodi, nantyi ni mmoaa woye adyuma mpo, ani ampa so. Se ose: „Nsiw nantyi a oprow abrow ano.“ „Nsee nuuaa wodi.“ „Se wuhu berebu a, nkyere anomã no ni ne mma, na gyã won na no na onko, na awyie wo yiye, na wo nna akye.“ „Se wuhu afruponko ana nantyi a n'adesoa kyeñ no a, gye no.“ „Mmo sitifo dua, na nto nifuraefo hintidua, na suro wo Nyankopon.“

Lewi abusukua Mose fi mu de, oyi won fi abusukua eka ho no mu, na oma won won adyuma ni nea ese won. Mose mma no annyã bi ankyeñ Lewifo a wokã ho no, na ne nua Aaron ni ne mma na wode asofodyuma ma won ni won asefo, na woyi asorefi asomfo, nhomakyerewfo, kyerekyerefo, adruyefo, atemmufo ni mpanyimfo fi Lewi mmaa aka no mu.

Aaron ankasã, wosra no na woye no atade se osofopanyiñ, na wosi ntamadañ fefe bi se wobesom Nyankopon wo mu. Ntamadañ no piasa wofre ho kronkronkron no mu na sika adaka bi sii, emu na wode abopoñ abieñ a Nyankopon ankasa kyerew so mra no kosie. Ntamadañ no asa so a wofre ho kronkron na osofopanyiñ de adru a eye huam a ohyew eni asore ko Nyan-

kòpõñ anim dā. Wọtya ntamadañ no hò bañ kakrā, ẹno mu na muka kẹsẹ ahiñanañ a wọhyew so afore sii, ẹhọ na asọfo no de nkrofo no afore kọ, na ẹhọ nkò na wọbọ afore. (Nnansá yi Judafo de, wọmmọ afore bio.)

Afe dā wodi mu nnapa mpẹñ abiesá, nnāwotye, nnāwotye, emu na ehia sẹ mmarima nyinā hyia. Na edi kañ ne tyamdaa wode kae wõñ gye a wogye wõñ wọ Misraim; ẹno akyi adaduonum na wodi Pentekoste dapaa wode kae mrahyẹ a wogye wõñ wọ Sinai bepọw so; na edi akyiri ne asese nnapa, sẹ nea Jehowa káe se: „Montrá asese mu nnansõñ, na mo asefo ahu sẹ mede Israel mma fi Misraim asese so bae no, mema wotrá asese mu.“ (Nnapa yi na Judafo no di abedu nẹ yi.)

26. *Wõn a wõn kõn dõe da.*

Aka kumā na Israelfo adi Sinai bepõw hõ afrihyia na wowyie wõn Misraim fi nnapa di no, da bi omununkum dum no ma nehõ so wõ adanse fi no so, na amõnõm na nkrofo no nyinā boaboa wõnhõ sẹ worebesim. Abotõyam aba nkrofo no mu afei, na wõrekõ asase a nufusu ni wo reseñ wõ so no so. Na nsẹm bebrẽ ba ntam. Wõannantew nnansā kwañ wõ sare so hõ ara po, na wõn mõdeñ no dyoe. Na nkrofo hunu a wõwõ wõn mu no kõn dõ nām, na wosũi, na woridi nkõmõ kyere wõnhõ se: „Hena na õbema yeñ nām adi? Yakaie mpatāa yedi wõ Misraim kwa, ni fere ni anowatere ni sopradā ni ade, na afei yeñ hõ awyo, na biribiara nni hõ korā sẹ mana yi nkõ!“ Na Jehowa se: „Muññyira mohõ nkodu õkyèna na moadi nām; murinni no dakoro ana nnannu ana nnannum ana dadu, na mobedi no sram, akosi sẹ ebefi mo hwènem na afõno mo, efise moatew Jehowaa õwõ mo mu ahì, na moasũ wõ n’anim se: Edeñ nti na yefi Misraim bae?“ — Na Mose se: „Nkrofo a me ni wõn wõ hõ no si mmarima mpem ahansia, na wose: Mema wõn nām adi osram mũ ana?“ — Na Jehowa se Mose se: „Jehowa atya ne nsa so ana?“ Eña Mose boa Israel mpanyimfo ano, na Jehowa soma mframaa ede nnomā bi fi po mu bae begu nsra no so, beye sẹ dakoro kwañ wõ ha, na dakoro kwañ wõ nohõ, betya nsra no hõ hyiae, na wõ ni fam tenteñ beye sẹ õbasa bākõ. Na nkrofo no sõre da no nyinā

ni anadyo nyinã ni daa edi so nyinã, na wọboaboa nno-
mã no ano; na wonnyã nwyie dii no, ọyare ba wọñ
mu, na nkrofo no a wọñ kọñ ọje no mu pī wui, na
wosie wọñ wọ họ. Enti na wọfrẹ họ se: Wọñ a wọñ
kọñ ọje da.

27. Akwansrafo.

Nkrofo no du Paran sare so no, Mose soma nnipa
sẹ wọnkọsra Kanaan asase, abusùakū nyinã mu nipa
mākò mākò. Wọkọje no, wọnam asase no nyinã mu fi
nifá kọpem benkum hye so. Nanso bere a wein aba
abere adu, na wọtya weinbãa kasaw kẹse bi wọ so, na
wowura no nnua, na nnipa bānu so; nso wọde akutu
ni ọma pa ni asase no so họ adua bi kekà hò bae.
Adaduanã na wọsañ ba nsram họ bio, na wọbẹkàe se:
„Yẹakọ asase a mosoma yẹñ so no so, na nufusu ni
wo señ wọ so ampa, na ẹhọ aba ni! Nanso nkrofo a
wọte asase no so no hò yẹ deñ, na nkrow no, wọatoto
hò abañ ahyia, nanso ẹsòsòe. Nanso yehu Anak mma,
abrañ akẹse no, wọ họ, na yẹfyẹ yẹñhò a, yẹte sẹ
mmebew, na sẹ yẹyẹ wọ wọñ ani so neñ.“ Ẹna ẹhù
kà ọmañ mù no nyinã, na wọbọ bum, na wọkasa huhù-

huhù tia Mose ni Aaron, na wose wõñ se: „Yẹpẹ sẹ ankâ yewu wọ Misraim asase so ana sẹ wọ sare so ha yi! Na ẹdẹn̄ nti na Jehowa de yẹn̄ rekọ asase yi so sẹ yẹnkọtọtọ wọ nkrante ano, na yẹn̄ yere nom ni yẹn̄ mma nyẹ nnomum?“ Na wose wõñhò se: „Mommá yensi safohene, na yẹnsañ nkọ Misraim!“ Ẹna Mose ni Aaron de wõñ anim butubutū fam wọ Israel mma asafo no nyinã anim. Na nnipaa wọkọfye asase no mu bānu, Josua ni Kaleb, sunsūane wõñ atam, na wọká kyere Israel mma asafo no nyinã se: „Sẹ Jehowa pẹ yẹn̄ a, ẹn' de ọde yẹn̄ bẹkọ so, na ọde asase a nufusu ni wo reseñ wọ so yi ama yẹn̄. Na Jehowa na mo ni no nnni tyémamentyéde, nanso munnsuro nkrofo a wọte asase no so no, na wọyẹ yẹn̄ abodō; wõñ akyidua abu, na yẹn̄ de, Jehowa ká yẹn̄ hò; munnsuro wõñ!“ Na asafo no nyinã káe sẹ wonsiw wõñ abo. Na Jehowa anuonyam, ẹne mununkum ni gya odum no, yi nehò adi hraññ wọ ahyiae ntamadañ no so wọ Israel mma nyinã anim, na Jehowa se: „Dabẹn̄ na nkrofo yi bẹtew me ahi na wọgye me a mayẹ wõñ mu nseñkyerene pī yi akyinye akosi? Sẹ nea moakasa wọ m'asom no, sara na meye mo. Mo mma mose wọbẹfa wõñ nnomum no na mede wõñ mẹkọ asase a moto hò mpẹ no so, na mo de, mo nnipamú bẹdeda sare yi so, na mo mma akyini sare yi so mfrihyia aduanañ.“ Enti na nnipaa wọadi mfrihyia aduonu no na wofi Misraim bae nyinã, gye Josua ni Kaleb, wui wọ sare so họ, na Israel mma di sare so họ mfrihyia aduasá akroñ bio. Nea wotrá kyẹe ne Sinai sare so ni Kades wọ Paran sare so; wotrá sare so mfrihyia aduasá akroñ no, wọkẹkyere nsra-bañ ahorow aduonu.

28. *Israelfo huhúhuhú.*

Na ẹnye yi ne Israelfo mansòtyé a edi akyiri. Lewi asefo mu abusúa bākò panyiñ bi a wọfẹ no Kora a ọyẹ Mose n'agya ne nua ba, ni Datan ni Abiram a wọyẹ Ruben asefo mu mpanyimfo, ẹni Israelfo mpanyimfo a

wọwọ diñ ahannu aduonum pàme, na wọ ni Mose ni Aaron tyè mansô, na wọkà wọñ anim sẹ wọyẹ ahensem, na wọhyẹe sẹ nnipa no nyinã nne wọñhò, na wọnsẹ, na wọñ nyinã nnyà ano wọ amansẹm ni asọfo adyuma mu. Na Mose se: Ọkyèna momfa mo adru a ẹyẹ hùam mmra Jehowa anim, na Jehowa bẹkyere nea wapaw no.“ Na Kora boaboa nkrofo nyinã ano wọ ahyiae ntamadañ no anim. Na Jehowa se: „Mumfi Kora ni Datan ni Abiram ntamadañ hò, na menseẹ wọñ prẹkò!“ Na asase bue n’ano bẹmene Kora ni Datan ni Abiram ni nea ẹyẹ wọñdea nyinã, na ogya fi Jehowa nkỵẹñ bae bẹhyew nnipa ahannu aduonum a wọhyew hùam no. Nanso nkrofo no nyinã kasa Mose ni Aaron hò huhùhuhù ara te sẹ wọñ na wọma nnipa yi wui. Ẹna ọhaw bi fi Jehowa nkỵẹñ ba nkrofo no mu, na nnipa mpem dunnañ ni ahansoñ wui dakoro.

Nkrofo no du Kades no, na wonnyà nsu, na wọ ni

Mose di ntawntaw. Na Jehowa kâ kyere Mose se: „Fa wo poma, na boaboa nkrofo no ano, na wo ni Aaron nkokasa nkyere abotan wo won anim, na ebema nsu. Na Mose ni Aaron boaboa nkrofo no ano wo abotan no ho, na okâ kyere won se: „Mo mansotyefo, muntie! Yebena nsu afa abotan yi mu ama mo ana?“ Nanso Mose ankasa ankyere abotan no, na oma ne nsa so, na ode ne poma bo abotan no mpen abien, na nsu fi bebre, na nkrofo no ni won mmoa nome. Na Jehowa kâ kyere Mose ni Aaron se: „Se moannye me anni na moantew me ho wo Israel mma anim yi nti, enye mo na mode nkrofo yi beko asase a mede mema won no so.“ Nsu no wofre no se: „Meriba,“ ene ntawntaw nsu.

Afrihyiaa etoso aduan a nkrofo no tu kwan kyini Edomfo asase ho no mu woye huhuhuhuh bio se: „Abodo biara ni nsu nni ho, na aduan hunu yi (ene mana no) afono yen.“ Na Jehowa soma awo ba nkrofo no mu bekeka won, na won mu pi wuwui. Na woba Mose nkyen se: „Yeaye bone, sre Jehowa na onyi awo yi mfi yen so.“ Na Mose sree ma nkrofo no. Na Jehowa se Mose se: „Ye kobere wo, na fa sen dua ho, na obiaara ebi aka no na ofeye no no benya nkwa.“ Na Mose ye kobere wo, na ebae se owo no bi aka obi, na ofye kobere wo no, na wanya nkwa. Joh. 3, 14. 15.

29. *Bileam.*

Mfrihyia aduanañ no ye adu no, wofiasa kôe fa asase no. Wokum Amorifo hene Sihon ni Basan hene Og, na afei wọkọbọ nsra wọ Moab asasetaw so wọ Jordan kọñ so. Na Moabfo hene Balak soma abọfo kọ Mesopotamia kohyia nkọmhyẹfo bi a wọfrẹ no Bileam se: „Bra, na bẹbọ nkrofo a wọabẹbọ me so nsra yi dua ma me.“ Na Onyankọpọñ ká kyere Bileam se: „Wo ni wọñ nnkọ, na nkọbọ nkrofo yi dua, na wọahyira wọñ.“ Nanso Balak soma mpanyimfo a wọwọ anuonyam kyeñ kañ de no, na woto Bileam tẹkrẹmakyène, na ọpènee, na ọ ni wọñ kọe.

Na Jehowa bọfo behyia no wọ kwañ mu, na n'afuruponkọ hu bọfo no sẹ watyè nkrante kurae, na ọmañe. Nso Bileam nhu bọfo no, na ọfye n'aboa no; na afuruponkọ no kotow ne nankroma anim, na Bileam fye no ara. Na Jehowa bue afuruponkọ no ano, na ọde nipa

nè kasae se: „Deñ na maye wo na wobọ me?“ Ẹna Jehowa bue Bileam ani, na ohu bọfo no. Na ọbọfo no ká kyere no se: „Kọ ara, na asem a mekà makyere wo no, ẹnoara na kọkà.“

Na Bileam du Balak nkyeñ, na ọ ni no kọbọ afoṛe wọ bepọw bi so. Na Bileam bọ ne kase se: „Eḅeyẹ deñ na meḅọ nea Ọnyame mmọ no dua no dua? Ana se eḅeyẹ deñ na meḅyẹ nea Jehowa nhyẹ no nsew no nsew? — Fyẹ, nhyira na wode ama me se memmehyira; wahyira, na mintumi nnañ ani!“ Na ohyira wọñ mpeñ abiesâ. Na Balak kâ kyere Bileam se: „Deñ na woye me yi? Mekohyia wo se beḅọ m’atamfo dua ma me, na fyẹ, wuhyira! Misusui se ankâ medi wo ni pī; na fyẹ, Jehowa asiw wo nidi hô kwañ!“ Na Bileam sañ kọ ne krom.

30. *Mose wu.*

Mmarimaa Mose de wọñ fi Misraim no nyinã, gye Josua ni Kaleb bānu pe na wotease na wodu Kanaan asase no ano; wọñ a aka nyinã wui. Afei nso edu Mose so. Jehowa se no se: „Bọ wohô so, na kọ bepọw Nebo so, na kofyẹ Kanaan asase a mede merema Israel mma no. Wode wo ani behu, na worenkọ so.“ Ẹna Mose kra ne nkrofo. Ọkae wọñ papaa Nyankôpoñ ayẹ wọñ nyinã, otí wọñ ne mra nyinã mu, ọde nhyira ni nuabọ no kyere wọñ, na ọhyẹ wọñ ase se: „Jehowa mo Nyankôpoñ bema odiyifo bi so wọ mo nua nom mu a ọte se me, ọno na muntie no!“ Ẹna ọkọ bepọw no so kowu wọ họ, na Jehowa sie no, na obiara nnim ne da. Mose wui no, na wadi mfrihyia ọha aduonu, nso n’ani amfura, na n’ahôḅdeñ so antyè. Na efi nna no mu odiyifo biara ansọre wọ Israelfo mu a ọte se Mose.

31. *Josua.*

Se nea Nyankôpoñ di Mose akyi no, saara na afei odi Josua akyi. Se nea Mose de Israelfo tya po kọkọ no, saara na Josua nso de wọñ tya asubonteñ Jordan. Nsu nọ mu pae abieñ, na anafo señ kọe, na atifi de gyae señ, na egyina họ se ọfasu de kosii se nkrofo no tyam ansâ. Krow a eḅẹ deñ a woto kañkyerekyere ne Jeriko. Na Jehowa se Josua se: „Fyẹ, mede Jeriko ni

mu hene mahyẹ mo nsa.“ Sẹ nea Jehowa hyẹe no, asofo soa mpám adaka no tya krow no hò hyiae, na wokura mmeñ na wọhyeñ, na ọm no di wọñ anim ni wọñ aki. Wotya krow no hò hyiae nnansia, na nea ẹtoso asoñ no, asofo no hyeñ mmeñ, na Josua ká kyere asafo no se: „Munhuro, na Jehowa de krow yi ahyẹ mo nsa.“ Na ẹbae sẹ asafo no te mmeñ no nẹ na wohuro kẹse no, Jeriko hò fasu bubu fye ase, na Israelfo no kọ krow no mu kokum nnipaa ẹwọ mu nyinā, na wọhyew krow no. — Sā na Onyankọpọñ boa Josua arā, na odi ahene aduasá bākò a wodi Kanaan amañ ketewa so so nkónim, na okum wọñ. Wọrekò ọkò kẹse wọ Ayalon boñ mu no, Josua tẹẹ awyia ni sram, na wogyinae, na Onyankọpọñ de apranā ni amparubo kum Amorifo. Ankyẹ bebrẹ na wonya asase

bebrẹ, na Josua kyekyẹ asase no mu ma abusúakū dumieñ no. Ruben ni Gad abusúa ni Manase abusúakū fá trá Jordan agya, na abusúakū akroñ ni fāa aka no kọtrá Jordan ni po ntam. Na Lewi abusúakū de, wọannya asase no bi a ẹyẹ wọñ ankasa dea, na ọma wọñ nkrow no bi wọ abusúakū no nyinā mu. Jehowa ntamadañ ni mpám adaka no, wọde kosi Silo.

Na Josua di mfrihyia ọba du na owyie nneęma nyinā no, ohyiahyia Israel nyinā kọ Sekem sẹ ọrekra wọñ ansā na wawu. Ọkae wọñ papaa Nyankôpọñ ayẹ ama wọñ nyinā, na otu wọñ fo sẹ wonni nokware na wontie Nyankôpọñ asem. Na ose: „Munsuro Jehowa, na munni ne mraa Mose kyerewe no nyinā so pẹpẹpẹ. Monnsom ọmañ biara Nyankôpọñ, na monsom Jehowa. Na sẹ munim bi a oye kyeñ Jehowa a, ẹn' de, ẹnẹ monkyere nea mope no, na me ni me fi de, yebesom Jehowa.“ Ẹna nkrofo no nyinā buae se: „Ẹno mpare yeñ, sẹ yebegyaw Jehowa akyidi, na yakosom anyankôpọñ foforo.“

32. *Atemmufo.*

Na Josua wu akyi no Israelfo anni nea wọkæ no so. Ẹtọ dabi a na wọkosom anyankôpọñ foforo, amañ a atya wọñ hò ahyia abosom no; ẹnà Jehowa de wọñ hye wọñ atamfo nsa; na sẹ wonu wọñhò na wọsañ ba a, Nyankôpọñ ma asafohentitiriw ni atemmufo so wọ wọñ mu, na wọabegye wọñ, nanso ẹno akyi no na atemmufo no di abusùakū bākò ana pī so. Nanso Israel mañ nyinā nyẹ bākò, na enti wofiasẹ susūi sẹ ehia wọñ ọhene.

Da bi Midianfo fi sare so ba Kanaan asase so bẹsẹ mfum nneęma nyinā, na wọkyere nantyi ni nguāñ kọe. Mfrihyia asoñ na wọdaso ye wọñ saara, na obi nni họ a obesiw wọñ kwañ. Ẹna Jehowa ma abrante bi a ofi Manase abusùakū mu so; ọno na Jehowa bọfo yi nehò kyerẹ no, na ọkà kyerẹ no se: „Jehowa kà wo hò, wo kòfoni!“ Na Gideon se no se: „O me wura, sẹ Jehowa kà yeñ hò a, ankà ẹdeñ na sa ade yi ba yeñ so yi? Na ẹhẹ na ne nkonyāa yeñ agya nom kà kyerẹ yeñ no wọ?“ Na Jehowa fyẹ no, na ose: „Fa wo ahòdeñ yi ara kọ, na wobegye Israel afi Midianfo nsam; ẹnye me na masoma wo ana?“ Ẹna Gideon buae se: „Deñ na mede megye Israelfo? Fyẹ, m'abusùà ne ketewā wọ Manase, na mene akumā wọ m'agya fi.“ Na Jehowa

kâ kyere no se: „Mekâ wo hô, na woakum Midianfo se onipa bakô.“ — Na nea Jehowa kâ kyere no nti okosee Baal aforemukaa eye n'agya dea no, na otyetya pow a ewo hô no, na osi aforemuka wo ho ma Jehowa. Na ade kyee no nkrofo no bae se wobekum no. Na Gideon n'agya kâ kyere won se: „Moberere Baal ana? Se oye Onyankopon a momma nankasa mpere nehô.“ Nanso Gideon bisa Onyankopon senkyerene, na ode ahu se Onyankopon ankasa ne nea ofre no se onkoye sa adyuna no. Na okae se: „Fye, mede guaanhoma meko makoto fam; na se obosu to nhoma no so nko na fam nyina wo a, na mahu se wode me na ebegeye Israel.“ Na ade kyee no, osore anopa tutu, na okyi nhoma no mu nsu kora ma. Nanso Gideon bisa Onyankopon bio

se: „Mesre wo, ma memfa oquaanhoma yi menkoto ho prekô bio menfyee; afei ma nhoma yi nko nwo, na obosu ngu fam nyina.“ Na Onyankopon ye sa anadyo no, na nhoma no woe, na obosu gu fam ho nyina. Enea Gideon soree, na oboaboa dom mpem aduasâ abien ano, won nyina fi amantifi abusukû mu. Na onam Nyankopon asem so kâ kyere won se: „Obiarâa osuro no, ma onsañ nkô, na wammâ nkae no bo antu“ (5 Mos. 20, 8.) no, nnipa mpem aduonu abien gyaw no koe. Na Jehowa kâ kyere Gideon se: „Nnipa no daso dosô dodo, na

mẹsọ wọ̀n mafyẹ mama wo, na Israel ankà se: M'ankasa me nsa na agye me!“ Na ẹyẹ sà no, Gideon gya nnipa no nyinà kwañ, na ẹka ahasà pẹ.

Na Gideon pàpae ne nnipa ahasà no mu akū abiẹsà, na ọma wọ̀n nyinà agyateñ a wode ahyehyẹ nhina mu ni mmeñ mākò mākò; na wosiesie wọ̀nhò sà no, wọnam afàsà wyewyia wọ̀nhò kọ Midianfo nsra mu, na wọ̀n nyinà huro mpofirim se: „Jehowa ni Gideon nkrante!“ Ẹna woyiyi wọ̀n agyateñ a ẹdẹw frafra no kyerekyere ọsoro, na wọhyeñ mmeñ no, na wọbobo nhina no, na wode yi wọ̀n atamfo a ada no hù; ẹna Midianfo no bobọ piriw nyannyañe, na wọyẹ kitikiti no, wonhu wọ̀nhò bio, na enti wokunkum wọ̀nhò. Na nnipa no nyinà yẹ gyegyẹgye na woguañe. Ẹna Israelfo nso a wote Efraim bepọw nyinà so sàñ betà wọ̀n atamfo no, na wokunkum Midianfo pī, na wọfa mmoa ni asade bebrē.

Na Gideon di nkônim sà na ọsàñ ba ofie no, nkrofo no pẹ se wode no si hene, na ọkàe se: „Dabi, na Jehowa nkutò na onni mo hene!“

33. *Rut.*

Akòsem pī yi akyi no, yerebẹkà abusúa bi a wọwọ họ kómm hò asẹm. Atemmufo no bere so no, ọkọm ba asase no so. Na ọbarima bi a ofi Betlehem ni ne yere Naomi ni ne mmabarima bānu tu kwañ kọtrà Moab asase so. Na ne mma bānu no ware Moab mmea bānu a wọfrẹ wọ̀n Arpa ni Rut. Na wọ̀n agya no wui, na ne mma bānu no nso wui. Ẹna okunafo Naomi no sañ se ọreba Israel asase so bio, na ne sew nom bānu no di n'akyi. Na ọkà kyere wọ̀n wọ kwañ mu se: „Me mma, monsañ nkọ mo krow mu; Jehowa nyẹ mo yiye se nea moyẹ wọ̀n a awu ni me yiye no.“ Na ofew wọ̀n ano, na wosúi súi súi. Ẹna Arpa sañe; na Rut de, ọkàe se: „Nhyẹ me se mensañ mfi wo akyi, na bābiaraa wobẹkọ no, mẹkọ bi; wo mamfo ne me mamfo,

na wo Nyankòpòñ ne me Nyankòpòñ; nea wobewu no, ẹhọ na mewu, na wọsie me wọ họ.“

Na Naomi du Betlehem no, kromhọfo anhu no yiye bio, na wose: „Naomi ni ana?“ Na ọkàe se: „Momfrẹ me Naomi (ase ne: m’anigye), na momfrẹ me Mara (ase ne: nea ne wyerẹ ahō). Merekọ no, na meyẹ mà, na Jehowa de me hunu na aba.“ Wọbae no, na ẹyẹ barletyabere, na Rut kọe sẹ ọkọtasetase fam. Na Onyankòpòñ ma okofí ọdefo bi a wọfrẹ no Boas a ọyẹ ne kunu busùani afū mu. Na Boas ka n’adyumayẹfo nkyeñ wọ afū no mu, na ọkà kyere wọñ se: „Jehowa nkà mo hò!“ Na wogye no so se: „Jehowa nhyira wo!“ Na obisa wọñ mu panyiñ no se: „Ọbea yi yẹ hena?“ Na ọkyere no. Na ọba Rut nkyeñ ni no bẹkasa brẹw se: „Minim ade a wo kunu wui no woayẹ wo ase nyinà. Jehowa nhyira wo, na akatua pa na Israel Nyankòpòñ a wode wohò abẹdañ no yi betua wo.“ Na ọkà kyere ne mmrante no sẹ wonyẹ no yiye, na wọmmoapa mmà ebi nka fam mmà no. Na Rut bẹkà asem no nyinà kyere n’ase. Na Naomi se: „Yeñ busùani ne no; Jehowa nhyira no, na wannyae atasefo ni awufo papayẹ ntia.“

Na Boas hu Rut abrabọ pa no, ope no. Nanso eye mra wọ Israel, se ọbarima bi ware yere na wanwo ba na owu a, ese ne busutani a obeen no se ọware kunafo no; na se okunafo no de sa asem bisa no a, enye aniwu. Enti n'ase Naomi ka asem yi kyere Rut no, okọ Boas nkyeñ se nea oman mu ho amanne te kokasa ho; na wowyie mfum nneema tya ara pe, na ohya no.

Moabni bea hiani yi beye ohene kese bi a yerebeká ne ho nsem pi mprenpreñ nanankanso. Nyankopon hyira no, na owo ba, na ofre no Obed. Na Obed wo Isai a oye ohene Dawid n'agya.

34. *Eli ni Samuel.*

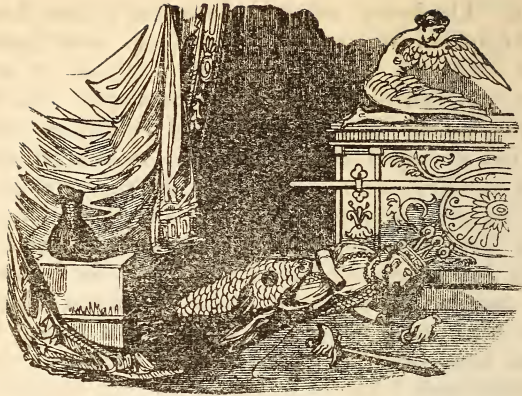
Atemmufo a wodi Israel atamfo so nkônim no akyi no, osoppanyiñ Eli di temmufo wọ Israel. Se wodi Mose mra so a, en' de ese se eye sa da. Jehowa ntamadañ no si Silo, na Israelfo nyina kodi won napa a, ehọ na wohya. Da bi Eli hu bea bi se oresore wọ ntamadañ no adiwo; ohui se n'ano buebue, na onte ne ne, na osoree wọ ne koma mu. Enti Eli susui se wabow nsá, efise ofi adidii. Na eno mu de, osusu beaa oye mọbọ no ho bone; enye nsá na wabow, na ohea no soree sre Onyankopon ho ba; na ọwaree akye, na onni ba. Na oká kyere Eli no, ose no se: „Fa asomdyee ko, na Israel Nyankopon bema wo nea wosre no.“ Na Hana sim koe, na n'anim nye mọbomọbọ bio, efise waká ne komam nsem nyina akyere Onyankopon. Na Onyankopon tie n'asore no, na oma no babarima, na ofre no Samuel (ase ne: Nyankopon tie), na ose: „Mesre no wọ Jehowa nkyeñ.“

Na otya nufu no, n'agya ni ne na de no ko Silo kodi napa wọ ho, na ne na de no hye osoppanyiñ no nsa. Na da woba ho bedi napa a, wote ne ho nsem pa; na ankye na Onyankopon ankasa kasa kyere abofra no, na ofa no ye ne diyifo. Na osoppanyiñ no ankasa mmaa wofre won Hofni ni Pinehas no ye nnipa bone, na wode won abrabọ bone se Nyankopon fi ni

ne som. Eli kyere ne mma se woyeye bone kese tia Onyankôpõn ni nnipa de, nanso odo won dodo nti, wantyê won asô se nea ese won. Na da bi anadyo Jehowa fre Samuel se: „Samuel! Samuel!“ Na abofra no soree ko Eli nkyen, na osusui se Eli na ofre no ntia. Eyi ye mpen abien ni abiesâ, na Eli hui se eye Jehowa na ofre no, na okâ kyere no se: „Se ofre wo bio a, kâ se: „Jehowa, kasa, na wo abofra tie.“ Na Jehowa bae befre no bio se: „Samuel, Samuel!“ Na ogye so se: „Kasa, na wo abofra tie!“ Na Jehowa se: „Fye, merebeye biribi wo Israel a obiarra obete no n'asom beye no wyon. Da koro pe na metua Eli ni ne mma kaw, efise onim nnebone a ne mma ye no, na wansiw won kwan!“

Ade kyee no Eli bisa Samuel se: „Eden asem na Jehowa kâ kyere wo? Biribiarra wakâ akyerere wo no, nsiw me so!“ Eye Samuel yaw de, nanso okâ ne nyina kyere Eli. Na Eli se: „Eye Jehowa, ma onye nea ope.“ Atemmu a woyeye ase no bae ampa. Ankye na oko bi bae. Filistifo na efa Israelfo so; ena Israelfo asafohene pe se woyeye nkrofo no baniha nti, wosomae se wonkofa mpam adaka no mmra nsram ho. Nsofowa mmrante banu no na eso adaka no. Na akwakwarâ Eli a wadi mfrihya aduakron awotye no te krotia, na oreyen se obete sa no ho asem. Na obofo bi a wasunsuane ne tam na ne wyere ahô bae. Na Eli bisa no se: „Nsra mu te den?“ Ena obofo no bua no se: „Israelfo aguan wo Filistifo anim; na wo mma banu no nso atoto; na wofa Onyankôpõn adaka no ko.“ Na Eli te sa no, ofi n'akentengua so fye n'akyi, na ne kon mu bui.

Na Filistifo no de Nyankôpõn adaka no ko Asdod de kosi won bosom Dagon dan mu. Na ade kyee no wobehi se Dagon honi no afye ase butu adaka no anim; na woma so si ho bio. Na ade kyee bio no, na ebutu ho bio, na ne nsa ni ne ti abubu. Ena wode adaka no ba Ekron; na ehô nso wonnya ho fyê se ohaw nkô. Enti asram ason akyi no wode adaka no

sañ biɛ Israelfo bio. Nanso Filistifo di Israel so tumi mfrihyia aduonu, na ɛbere no mu no wɔñ ade ye mɔbɔ.

Na Samuel de Israelfo sañ ba wɔñ agya nom Nyankôpɔñ nkyɛñ no, Nyankôpɔñ ma wodi Filistifo so nkônim, na wogyɛ nkrow a Filistifo fae no bio. Na Samuel de bo bi si Filistifo ni Israelfo hye so, na ɔkyerɛw sɔ se: Eben-Eser (ɛnɛ sɛ ɔboa-bo), na ɔkâe se: „Eha yi na Jehowa aboa yeñ abedu.“ Na Samuel de nyansa ni asɛtrɛnɛ fyɛ Israelfo so, na Israel atemmufɔ pa no mu bākô ne no.

35. *Samuel ni Saul.*

Samuel bɔ akwakwarā no, ɔde n'adyuma no fâ ma ne mma. Na wɔñ de, woyɛ aniberefo, na wɔanni asɛmpaa wɔñ agya dii no so. ɛna da bi Israel abusùakù nyinā mu mpanyimfo boaboa wɔñhɔ ano ba Samuel nkyɛñ wɔ Rama se: „Fyɛ, woanyiñ, na wo mma nso anni wo nneyɛɛ so, na enti si hene ma yeñ, na oñni yeñ asɛm sɛ nea amañ nyinā ye no.“ Samuel te asɛm yi no, anyɛ no dɛ; na Onyankôpɔñ kâ kyere no se: „Tie mamfo asɛm no, na ɛnyɛ wo na wɔpa wo, na me na wɔpa me sɛ minnni wɔñ hene bio.“

Bere no mu no na ɔbarima bi a ofi Benjamin abu-

sùakū mu a wọfrẹ no Kis mfruponkọ bi ayera, na ọsoma ne ba Saul ni n'abofra bākò sẹ wọnkọfẹfẹ wọñ. Na wọfẹfẹ wọñ arā no, wọanhu wọñ. Na wọbẹñ Rama krow hō no, ẹba n'abofra no adyenem sẹ wonkobisa odiyifo no, na wakerẹ wọñ kwañ. Na wodu Samuel nkyeñ no, Jehowa kà kyere no se: „Obarimaa makà makyerẹ wo no ni; ọno na obedi me nkrofo so hene.“ Ẹna Samuel kà kyere Saul se: „Mfruponkọ a ẹyerae no de, nhaw wohò wọ hò, na wọahu wọñ dedaw. — Na hena na Israel adepa nyinà bẹyẹ nedeà?“ — Saul nso ante asẹm yi ase; na ade kyèe no, odiyifo no kogya no kwañ, na ọde no nkutò kọ bābi, na oyi ngotoā fyie gu n'atifi, na ofew n'ano se: „Ẹnye sẹ Jehowa asra wo sẹ bedi ne nkrofo so hene ni ana?“ Ẹna Saul kọ fie, na wankà asẹm no ankyere obiara, na Samuel ankasa kàe ansà. Eyi akyi no ankye na odiyifo no hyiahyia ọmañ no nyinà, na ọde wọñ hene kyere wọñ. Nso Saul hò yẹ fẹ, na ọware fi ne mati so kọ soro kyeñ wọñ nyinà. Na nkrofo no nyinà huroe se: „Ọhene nnyà nkwa!“ Ankye na ọkọ sa, na ogye Gilead wọ Amonfo nsam, na ne mmarimasẹm nti onya aseda wọ ne mañ nyinà mu. Na okodi Amalekifo so nkònim no, wamfa Onyankòpọñ mra so, na ogyaw nnipa ni mmoaa Nyankòpọñ kà kyere

no sẹ onkum, sẹ ọde mmoa no bi bẹbọ aforẹ. Ẹna Samuel behyia no se: „Ẹno Jehowa pẹ aforẹbọ kyeñ sẹ wobetie Jehowa asem ana? Fyẹ, asòmerew ye kyeñ aforẹbọ, na asòdeñ te sẹ bayi ni abosonsom.“ Efi da no ara Saul dañ sòdeñfo, nanso ne hò antọ no, na ankyẹ na Jehowa sunsum fi ne mu korā.

36. *Oguañfyefo Dawid.*

Ẹna Samuel sim kọ Betlehem wọ Isai a oye Obed ba ni hiani Rut a ọtasetase fam no banana no nkyeñ, na Jehowa aká akyerẹ no se: „Manya ọhene wọ Isai mma mu.“ Na Samuel hyia Isai ni ne mma ba aforẹbọ poñ bi hò, na wahu nea Jehowa ayi no no, na wasra no ngo ahintaw. Na Isai ni ne mma asoñ no bae, na ne mma no bẹfa Samuel anim. Wọñ nyinã hò ye no fẹ de, nanso ọte wọñ mu biara hò asem bi wọ ne kò-mam se: „Jehowa mpaw oyi ẹ.“ Na Samuel bisa Isai se: „Wo mma nyinã ni ana?“ Na Isai se: „Aka wọñ mu akumā, na ọfyẹ nguañ wọ wuram.“ Na Samuel ká kyere Isai se: „Ma wọnkọfa no mmra.“ Na ọma wọkọfa no bae. Oye abrante kọkọ a n’aniwa ye fẹ na ne hò ye fẹ. Na Jehowa se: „Sọre, na sra no, na oni!“ Ẹna Samuel yi ne ngotoā de sra no wọ ne nua nom mfinimfini. Efi da no ara na Jehowa sunsum bọe no so ba. Na Saul de, Jehowa sunsum fi no so, na ne hò yeraw no pī. Na Dawid trā ne nguañ no hò de kosi daa ọhene somae ma wọbẹfa no. Na sunsum mone no ba Saul so a, ọfyefyẹ sánkùbọfo ni dyentofọ sẹ ọmmẹkyekye ne wyere; na nhenkwā no kọbọ Dawid diñ kyere no, sẹ oye abrante a oye nam, na onim nyansa, na onim sánkùbọ nso yiye. Na ọhene somae ma wọkọfa no bae; nso ọpẹ n’asem sẹ, na ọde no ye ne ntoasẹfo.

Ankyẹ na ọkọ bi ba Israel ni Filistifo ntaṁ bio, na Dawid sañ kọ Betlehem, na ne nua mpanyimfo no ni Saul ọm na ẹkọe. Na Dawid n’agya soma no nsra no mu, sẹ ọnkọfyẹ ne nua nom. Na odu nsram họ no, ohui sẹ ọm no nyinã ankọ mpasoa so, na ọbrañ bi a

ofi Filistifo mu a ɔhye akòde denneñ tyetya Israelfo mpoa se: „Mo mu nea ɔye ɔbarima no mmra, na me ni no nkò!“ Nso ɔtee se ɔhene ahye ase se obiaraa obekum ɔbrañ no, ɔde ne babea bema no aware, na n'agya fi afa woñhò adi wo Israel. Na eye Dawid yaw pī se obiarā nni Israelfo mu a ɔde nehò ato Nyankòpõñ so a obetumi ni Filistini no akòkò. Enti oma wòkòkà kyere ɔhene se ɔbèkò ni ɔbrañ ni akòkò. Na ɔhene no pe se ɔsañ no se: „Woye abofra, na ɔno de, ɔye dõmmarima fi ne mmofràse.“ Na Dawid buae se: „Wo abofra fyẽ n'agya nguañ na ogyata ana sisi ba bẽkyere nguañ no mu bi kọ a, na mitiw no mekòbò no, na miyi no fi n'anom, na ɔsɔre ba me so a, meso ne bogyese mu, na mikum no. Jehowaa oyi me fi gyata ni sisi nsam no beyi me wo Filistini yi nso nsam.“ Na Saul kà kyere Dawid se: „Kọ, na Jehowa bẽkà wo hò.“ Na ɔde nankasa akòde hyehye no, na ɔde dade kyew soa no. Na Dawid yiyii, nso wamfa nkrante, na ɔde ne nguañfyẽ atade no se nea ete no ara kọe, na ɔkọfa mosia anum wo asubõnteñ mu, na ɔfa ne poma ni n'atãbo, na ɔ ni ɔbrañ no kohyiae.

Na ɔbrañ no hu abofra guañfyẽfo no se ɔreba no, ɔyaw no se: „Okramañ ne me ana, na wode poma ba me nkyeñ? Bra, na memfa wo nãm memmá wyim

mmomã na wonni.“ Na Dawid se: „Wo de, wode nkrante ni peme ni kyem na ereba, na me de, mede asafu Jehowa, Israel mpasoa a wuyi won ahĩ no Nyan-kopon diĩ na ereba.“ Na Filistini no retyũ abeĩ Dawid no, Dawid ye ntem, na otow n'atãbo no, na ekobõ ne moma so, na ofye ase butũ n'anim, na Dawid tyẽ Filistini no nkrante de tya ne ti.

Na ehũ kã Filistifo no nyinã, na woguaĩ saĩ kpe, na Israelfo tã won arã kodu wonankasa nkrow mu. Na afei Saul bisa Dawid abusũafu. Na Dawid se: „Wo akua Isai, Betlehemni no, ba ne me. Na Dawid ni Saul rekasa no, Saul ba Jonatan de ne koma bo Dawid de hõ, na Jonatan do no se nankasa kra. Na oheneba no de ne ntãde, ne nkrante, ne bema ni n'abõso ye oguaĩfyefo no senkyerene se wafa no adamfo. Na Saul am-mã Dawid ankõ fie bio, na ode no hye n'asafohene mu.

37. *Dawid tũ.*

Dawid ahõtõ no ankye. Israelfo di Filistifo so nkõnim na wõresaĩ aba ofie no, Israelfo mmea fi adi to dyom na wõsaw behyia won, na wõkãe se: „Saul akum n'apem, na Dawid akum ne pedu.“ Na Saul bo fũ, na asem no nye no de, na okãe se: „Dakyẽ bi obenya ahenni no po!“ Enti nea omamfo no repe Dawid asem no, na ono nso retaĩ no; na afei nea eyee no, na ofyefye no akum no. Na Dawid rebõ sãnkũ wõ n'anim no, otow no peaw, na efom no kosi fasu mu, na Dawid guaĩe. Na afei osoma abõfo se wonkokum no wõ ne fi, na ne yere Mikal a ofye Saul ba no ma ofa mfensrem na oguaĩe. Na Dawid kõ Samuel nkyeĩ wõ Rama. Na Saul fyefye n'akyi kwaĩ wõ hõ bio no, osã ba Gibeã fã mu, se õ ni Jonatan rebekasa bio. Nso Jonatan a osakra n'agya adyene peĩ no fyefyee se õbepata won ntam bio, na ne nyinã ye kwa; Saul kã kyere ne ba no pefẽ se etya se wokum Dawid. Eña afei Jonatan tĩ õ ni Dawid ayõnkõfa no mu bio, na otu no fo se onguaĩ. Na Dawid guaĩ kõ Filistifo hene Akis

nkyeñ, na okura Goliat nkrante no; nanso Akis ye no hoho; na Filistifo no mu bi de ani bone fyē no nti, osuro, na ofi ho guañe bio. Na afei Dawid kotrá Juda mmepow so abodañ mu, na nkakrankakra mmarima ahan-sia, ni nkwakwarā ni mmea ni mmofra pī nso boa woñ-hô ano ba ne nkyeñ; woñ mu pī ye ne nnamfo ni n'abusuafo a Dawid nti Saul tā woñ bi. Na Saul abufū a ofa Dawid no mu ye deñ, na oma wokum ofofo panyin a onnim se Dawid aguañ afo ne nkyeñ na oma no aduañ ni Goliat nkrante no, ni nnipa aduofye anañ a wonye fyē ká no hô. Na eyi mpo amma n'anibere no annya, na oma wosee ofofo krow no nyina, na wokum mu mmarima ni mmea ni mmofra nyina. Obakô pe a wofre no Abiatar a akhiri no obedi ofofo panyin no na onya ofkwañ guañ ko Dawid nkyeñ.

Dawid aguañ de, nanso Jonatan ye ne damfo ara; nanso Dawid ankasa dyeñ Saul hô asem pa, na ne wyere mfi se ne hene ni n'ase ni n'adamfo n'agya neñ. Afofo no kum akiri no na Saul de dom mpensa koe se ofofo kyere Dawid wo Juda mmepow mu. Na ofbae se Saul ko bodañ bi mu kofhomee, na Dawid nso ni ne nkrofo akohintaw wo bodañ no mu dedaw. Na Dawid nnipa

no kâ kyere no se: „Fyẹ, ne Jehowa de wo tamfo ahyẹ wo nsa.“ Na Dawid sọree yẹ komm kotya Saul atāde ano. Na Saul sọre fi bodañ no mu kọe no, Dawid boñ no se: „Me wura ọhene! Fyẹ sẹ nea Jehowa de wo ahyẹ me nsa, na mekora wo so. Agya, fyẹ wo atāde ano sẹ mikurae!“ Ẹna Saul sùì, na ọkâ kyere Dawid se: „Wotèẹ kyeñ me!“ Da no ara na Saul ani wui wọ ade a ọyẹe no nti, na ọkọ fie; na ankyẹ na ọkọ Dawid kyere bio. Na Dawid ni Abisai wiyewyia wọñhò ba ọhene nsra mu anadyo, na Dawid tu ne pẹmẹ, na ọfa ne nsukruwaa esisi ne sùmi hò no, na wọde kọe. Na Dawid kogyina bepọw bi atifi akyirikyiri no, ọbọñe se: „Abnerē! Abnerē!“ Na Saul safohene no nyañe, na ose: „Wo hena na wutuatua ọhene asò no?“ Na Dawid kâ kyere Abner se: „Wonyẹ ọbarima ana? na hena na ọte sẹ wo wọ Israel? Ẹdeñ nti na woanwyẹñ wo wura ọhene yiye? na obi aba họ sẹ ankâ obekum wo wura ọhene no. Na afei ẹhè na ọhene pẹmẹ ni ne nsukruwaa ẹwọ ne sùmi hò no wọ?“ Ẹna Saul se: „Me ba Dawid, ẹnye wo nè ni ana?“ Na Dawid se: „Eyẹ me nè neñ, me wura ọhene! Ẹdeñ nti na me wura tā n’abofra sẹ? Deñ na mayẹ, ana sẹ bone beñ na ẹwọ me nsam? Israel hene ni n’asafo afi adi abẹfyefyẹ dyū, sẹ nea obi kọyẹ akokọfyerẹw ha wọ mmepọw so!“ Ẹna Saul se: „Mayẹ bone, me ba Dawid, sañ bra, na menye wo biribi bio.“ Nso Dawid nim yiye sẹ obufūfazo wọ họ yi, ọnyẹ nea wọde wọñhò ma no; na ose: „Ọhene pẹmẹ ni ne nsukruwa no ni! ma abrante bi mmẹfa!“ — Dawid kasaa edi akyiri a ọ ni Saul kasae ara ni; ẹno akyi no Saul ankyẹ bebrebe bio.

38. *Saul wu. Dawid bedi hene.*

Dawid ni ne nnipa ahansia no fi Israel asase so kọ Filistifo de so, na osuro sẹ dakyè bi Saul nsa bẹkà no. Na Gad hene Akis de Siklag krow ma Dawid, na wọ ni wọñ yere nom ni wọñ mma kọtrá họ beye sẹ afrihyia ni fá. Na afei Filistifo ahene boaboa wọñ dọm ano ni

Israelfo kòkòe, na Akis ká kyere Dawid se: „Me ni wo reko sa.“ Na Filistifo ahene anañ a aka no de, wosusú no hò biribi na wòmpe no, na enti Dawid sañ kò fie. Na ebeye nnansá na odu Siklag no, wonhu se eye krow bio, na eye amamfò; na Amalekifo abese ne nyinã, na wòhyew krow no, na wòafa mmea ni mma ni nneema nyinã kò. Dawid ni ne nkrofo abre de, nanso wotiw adyowtyafo no anadyo no nyinã wò sare so hò, na wòkoto wõñ ansá na ade rekyè. Wõñ de wòatràtrà ase, na woredidi, na worennonnom nsá, na nnomum bebre a wòakofa no nti wõñ ani agye. Na Dawid kotua wõñ, na okunkum wõñ fi anopa kosi anadyofá, na enye ogye nkutò na ogye nneemaa wòbefae no fi wõñ nsam, nanso ofa asade bebrè. Na eberè yi mu na edeñ na woreye wò Israel amantifi wò bepòw Gilboa so? Filistifo apam Israelfo, na wòakum Jonatan ni Saul mma bānu nso, na Saul de nankasa nkrante adi nehò òm. Na Dawid fi Amalekifo kum sañ ba Siklag amamfò so no, ankye bebrebe na Amalekini bi bae beká Saul pam ni ne tò kyere no. Obarima yi ara yiyi ntàde fi òm ano hò, na ohu hene a wadi nehò òm no funu nso, na oyi ne nkapo a ewò ne nsa no, na oyi n’ahen-

kyew no fi n'atifi de brę Dawid. Na osusūi sę ọde atro benya akatua kęse nti, ọyę sę nankasa na okum ọhene no. Na Dawid de awyeręhō sunsūane n'atade mu, na ọkà kyere no se: „Edeñ na woansuro sę wobętę wo nsa wọ nea Jehowa asra no no so? Wo mogya ngu wo atifi, na woankasa wo ano na atya wohō adafi! Mummekum no!“ Na wokum Amalekini no amonom họ ara.

Na afei Dawid ni ne mpámfo no ba wọñ asase so bio, na wobętrá Hebron. Na Dawid de Amalekifo asade a ọkọfae no bi kyekye Juda asase so mpanyimfo nyinā. Na Judafo de no si wọñ hene. Na Abner de, ọde Saul ba Isboset si Israel hene. Sę nea eyę na ọmañ no nya ahene abieñ ni, nso ankyę bebrebe. Eno akyi mfrihyia asia no, Isboset ankasa mmofra di no awu, na afei wode Dawid si Israel nyinā hene.

Sā na yahu sę oguanfyęfo abofra no dañ hene; nanso ne wyere amfi ne sánkùbọ, na ẹnę ara ne ñnyom a ọtoe ma wọñ a wọpę Onyame asem bo tọ wọñ yam, nanso ẹkyekye wọñ a wọñ wyere ahō wyere.

Na afei Dawid ni ne mmarima kogye Jerusalem wọ Jebusifo nsam, na ọde ye n'ahenkrow; na ọyę krow no ni Sion abañ no yiye, na ọma eyę deñ. Na afei ọde anigye de mpám adaka no ba Jerusalem besi ntamadañ bi a ọyę mu, nanso Dawid siesie onyamesom ni asọre hō nneęma nyinā yiye.

Na Dawid kò dọm bebrē, na ọtręw n'ahemmañ mu fi Ntampo ano kọpem asubonteñ Frate hō, na efi Damasko kọpem Misraim. Ọkò pī yi mu ye deñ de, nanso ne mamfo no hō tọ wọñ wọ n'ahenni ase kyęñ sę atemmufo di wọñ so no. Na amañ a odi wọñ so nkónim no mpo, Siriafo ni Edomfo ni Moabfo ni Filistifo, bu wọñhō sę wọñ hō atọ wọñ wọ n'ahenni ase. Amonfo de, wanhu wọñ mọbọ sa, na ọbọ wọñ atrimodeñ. Na bere a ne safohene ni wọñ kòe no, asemmone bi aba Dawid kómam, na bone di nipa so a, ẹkata n'adyene

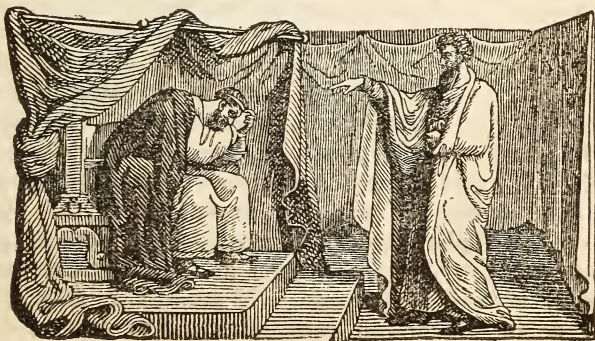
so, na ɛma ne kôma ni ne trim ye deñ. Sɛ nea eyi ye no, yerebete mpempreñ.

39. *Wokum Uria.*

Da bi Dawid hu bea bi a woŕe no Batseba a oye ne safohene pa bi a woŕe no Uria yere, na ope no. Na enti okyerew nhôma kôma ne sahene Joab sɛ ommâ Uria nkodi adonteñ na onto. Eɛ sɛ ankâ Dawid kae sɛ Saul afyefye sɛ onwu sa owu peñ, na Onyankôpoñ siw ano; na wañnyeñ yi hô korâ, efise bone akata n'ani, nanso Nyankôpoñ ma okwañ na wokum Uria ampa. Ebeye sɛ afrihyia na Dawid te ho, na onnu nehô wo ne bone hô ɛ,

Ena Jehowa soma odiyifo Natan ko ne nkyeñ, na ose no se: „Nnipa banu bi wo krow bakô mu, obakô ye odefo, na obakô ye ohiani. Odefo no wo nguañ ni nantyi bebrê, na ohiani no de, omni fyê sɛ oguanteñba ketewâ bakô pe, na odi nankasa aduañ bi, na onom ne kruwa ano bi, na oda ne kokom; na oye no sɛ ne babea. Na ohoho bi ba odefo no nkyeñ no, okora ne nguañ ni ne nantyi so, na okogye hiani no guanteñ no benoa ma ohoho a oba ne nkyeñ no.“

Nso Dawid susui sɛ Natan de asem no bre no sɛ ommu hô nteñ, na ode abufu tɛm se: „Sɛ nea Jehowa tease yi, onipaa oye eyi no, eɛ sɛ wokum no.“ Ena

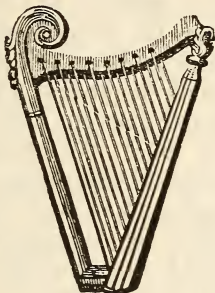

Natan kâ kyere Dawid se: „Wo ara ne nipa no!“ — Na otoa so kâe se: „Jehowa Israel Nyankôpõn se: Mesrâ wo Israel so hene, na mayi woafi Saul nsam. Na eðeñ nti na wuhura Jehowa asem hô, na woaye bone a ete sê wọ n'anim? Wode Amonfo nkrante akum Uria, na woafa ne yere aware!“ Eña Dawid hu ne bone no; ne trim buee, na ode awyerêhō kâe se: „Maye Jehowa bone!“ Natan kâ kyere no se Jehowa de ne bone afiri no de, nanso nea edi akyiri a ebeba no ni n'abusua so reba. Ode Jehowa diñ kâ kyere no se: „Fye, mema amane afi woankasa wo fi aba wo so. — Worenwu de, na se nso woaye sã ade yi, na woama Jehowa atamfo anya ah̄yi hô kwañ nti, wo baa woawo no no bewu.“ Na Natan fi họ kọ ne fi.

Na Jehowa ma abofra no a Dawid ni Uria yere woe no yare owu yare. Na nnansoñ na Dawid da fam di muada na osù, na osre nkwa wọ Jehowa nkyeñ ma abofra no. Nna no mu no, oye ahonu ñnyom bi a ewo anyamesem bruku mu a wõn a wõn wyere ahō wọ wõn bone nti tumi de kyekye wõn wyere. Ose: „O Nyankôpõn, wo dom nti hu me mọbo, na wo mọborohunu kесе nti popa me mratō. Hohoro me hô wọ me bone mu korā, na prapra me hô wọ me mfomso mu. Na mahu me mratō, na me mfomso wọ m'anim dā. Wo nkutō na mafom wo, na madi wo anim asem mone. O Nyankôpõn, bọ kōmaa emu tew ma me; na ye sunsum a ase tim foforo wọ me mu.“

Na abofra no wui no, osoree guaree srae, na ogyae nkomo di, na ode aye yi ni aseda kọ Nyankôpõn fi se: „Me kra, hyira Jehowa, na nea ewo me mu nyinã nhaira ne diñ a ehō tew. Me kra, hyira Jehowa, na mmã wo wyere mmfi n'ayamiyede no. Ono na ode wo bone nyinã firi wo, na oša wo yare nyinã. Ono na ogye wo nkwa wọ amōa mu, na ode dom ni mọborohunu kyew soa wo. Onipa de, ne nna te se wura; opae se nfyereñ wọ wuram. Na mframa bọ fa so a, na ekọ, na ne trábere no nnim no bio. Na Jehowa dom

fi dāpem kōpem dāpem wọ wọñ a wọfere no so, na ne trēnē wọ mma mma so; ẹwọ wọñ a wodi ne mpām so na wọkae ne mra sẹ wọbeye no so.“ Efi daa Dawid to dyom yi no, agya ni nā nom pī, sẹ wọñ mma wu na ẹye wọñ yaw a, wonya awyerẹkyekye wọ dyom yi mu.

40. *Absalom hó asem.*

Dawid ba akokoā wu no ne n'amanehunu mfiase. Nea ẹkyeñ yi di so. Dawid mma mu bākó a wọfere no Absalom kum ne nua Amnon. Na Dawid ma sa asem yi ká Absalom ani sẹ ẹnye no fẹ nti, Absalom susū ne trim sẹ nea ọbeye na watu n'agya afi ahengua no so. Sa ade no, ọye no nyansam. Dawid aguasemni bākó a wọfere no Ahitofel de nehò bọ Absalom hó, na ọmamfo no mu bebrē nso wọ n'afà; na sẹ Absalom hó ye fẹ kyeñ Israelfo nyinā nti, nnipa pī pe no, nanso ọde nyansam to nkrofo no brada tyè wọñ kóma. Na da bi wọbẹkà wọ Jerusalem se: „Wọasi Absalom hene wọ Hebron!“ Ẹna Dawid a dā ọye nam no bo tui, na ọtẹm se: „Monsore na yenguañ, na Absalom nsa anká yeñ!“ Na ọhene fi krow no mu họ tya asubonteñ Kidron, na ọkọfro ngobepow; na ọnam ne nañ hunu, na wakata ne ti, na osù, na nkrofo a wọ ni no nam no nyinā nso katakata wọñ ti, na wọrekọ no, na wosù. Na Saul busúani bi a wọfere no Simei fi adi, na Dawid

rekọ no, ọpa no abo, na ọyaw no se: „Owudifo, kọ, kọ!“ Na Seruia ba Abisai pẹ sẹ ọkọtya ne ti. Na Dawid se: „Ma onyaw, na Jehowa ase no se: yaw Dawid.“ Na Dawid kọ Mahanaim. Na Absalom bẹfa ahe-ngua no wọ Jerusalem, na osusūi sẹ amane bi nni ne so bio, nanso nea ọwọ yẹ ara ne sẹ ọhyẹ Israelfo mpem nyinã na wọde n'agya animôno ana ne funu brẹ no. Na nnipa paa wọwọ asase no so no boaboa wõnhô ano ba Dawid nkyeñ, na Joab ni dọm pī kọe sẹ ọ ni ba mansôfo no kọkô. Wọmpẹ sẹ ọhene akwakwarã no ni wõñ kọ, na wose: „Wokyeyñ yeñ mu pedu, enti eye sẹ wobẹboa yeñ wọ krow mu.“ Na wọrekọ no, Dawid ká kyere asafohene no wọ nkrofo nyinã anim se: „Monfyẹ abrante Absalom no yiye mmá me!“ Na wọpam mansôtyéfo no dọm no korã; na Absalom reguañ no, ne ñwí atenteñ no kọsòa dua kẹse bi bã mu, na ọseñ họ, na n'afruponkọ a ọte no so no fi n'ase guañe. Na ọsafoni

bi kohu no sẹ ọseñ họ no, ọbẹkà kyere ọsafohene Joab. Na Joab se: „Edeñ nti na woammọ no anfyẹ fam?“ Na ọbarima no se: „Sẹ woma me ngwetẹbóna apem po a, memmá me nsa so wọ ọhene ba no so, na metee sẹ ọhene kâe se: Monfyẹ abrante Absalom yiye mmá me.“

Na Joab se: „Me ni wo nnyina ha sa!“ na ọde mpeaw abiesá kọe, na ọde kọwọwọ Absalom kómam. — Sẹ nea ọba mansótyéfo no wui ni! —

Nkônim yi ammá Dawid anigye kañ, efisẹ ne ba no atọ. Osúi, na otèem tèm tèm se: „Me ba Absalom! meba, me ba Absalom! Mepe sẹ anká miwu mema wo!“ Na wọte nkônim yi hò asẹm wọ Jerusalem ni Israel asase so nyinã no, na ẹhọ ade nyinã sakrae. Judafo de aniká bae bẹsañ Dawid kọe. Na Simej nso de akotokotow bẹpa ẹkyẹw. Sã na Dawid ni ne nkrofo de anigye ba Jerusalem bio.

Na Dawid bere so nyinã Israel yẹ ọmañ kẹse.

41. *Ọyaredọm ba Israel.*

Absalom wu akyi no mansótyé no annyae. Ọbarima bi a ofi Benyamin abusúakū mu a wọfrẹ no Seba hyeñ abeñ se: „Yenni fyē ni Dawid yẹ, nanso yeñ biribiara nni Isai ba nkyeñ.“ Na Joab boa ano ntẹm.

Ena mansótyé no sọre wọ Dawid ankasa fi bio. Joab pẹ sẹ anká ọde Adonia si hene wọ n'agya Dawid anañ mu. Na ọhene Dawid yẹ ntẹm siw sã asẹm no kwañ, na ọde ne ba nkumã mu bākò a wọfrẹ no Salomo si hene.

Na ọhaw a ẹye hù bae ansá na Salomo bẹtrá ahe-ngua no so. Ebi a mansótyé a ẹnkyẹ na ẹba no nti na Dawid pẹ sẹ ohu Israel mma nyinã ano, nanso Mose mra no mmá ọkwañ sa. Na Dawid ká kyere ne safohempanyiñ Joab sẹ ọnkọkañ nkrofo no. Joab ni hene kasakasae wọ eyi hò sẹ nea ẹsẹ de, nanso ọhene asẹm no fa ọsafohempanyiñ de no so. Na asram akroñ na Joab ni n'asafohene de kyini abusúakū no mu kañ wọñ. Na Joab de nea abusúakū dubākò ano si brẹ ọhene no, Dawid kóma bọ no pã, na onunu nehò wọ nea ọyẹe no mu. Na Onyankópoñ soma odiyifo Gad kọ Dawid nkyeñ de Jehowa diñ kọkà kyere no se: „Mede ade abiesá mema wo: fa mu nea wope na menye wo. Wope

se ọkọm mmra asase so mfrihyia asoñ, ana se wope se wobeguañ wọ ọm anim asram abiesâ, ana se wope se ọyaredọm mmra wo asase so nnansâ?“ Na Dawid se: „Me hô hiahia me, na ma yenye Jehowa nsam, na enye nnipa nsam, na ọno de, ne mọborohunu dọsọ.“ Ẹna Jehowa ma ọyaredọm ba Israel, na ekum nnipa ọpeduọsoñ fi Dan kọpem Berseba. Na ọbọfo no tẹ ne nsa se ọbẹsee Jerusalem no, Jehowa nu nehô, na ose bọfo a ọsee nkrofo no se: „Afei adọsọ, pọno wo nsa!“ Na Dawid hu bọfo no se ogyina Jebusini Arawna abrowprowbea wọ bepọw Sion so họ. Na Dawid kosi afọremuka wọ họ ma Jehowa, na ọbọ mpata afọre srẹ Jehowa ma asase no, na ọhaw no gyaee.

Na Dawid yi Lewifo mu mpanyimfo ni atemmufo se wonni nkrofo no asem se nea mra no te, wosi mpemnsia. Lewifo a aka no, ọkyekye wọñ mu asafokū aduonu anañ, na wọasom Jehowa wọ n'asọrefi họ, na nnipa apem na ẹwọ kū bākô mu. Na oyi Lewifo mu dyentofoto mpemnañ nso, na ọpāpae wọñ mu aduonu anañ, na ọde Asaf ni Jedutun, dyentofoto a wọwọ diñ no, ni Heman, sânkúbọfo pa no, didi wọñ so.

42. Salomó.

Dawid rebedi ade no, osusū Nyankôpõñ som hô sẹ nea obesiesie afa, na orebewu no nso, na n'ani wọ so saara. Dawid mpanyimfo ni n'asafohene nyinā anim ọde ahenni no ma ne ba Salomo, na ọkà kyerẹ no sẹ onsi Nyankôpõñ dañ a ankà nankasa rebesi no. Ọde ne nsu-sūi, sẹ nea ankà orebesi no no, ma no, na ọma no sika ni gwetẹ ni kọbere ni dāde pī a waboaboa ano sẹ ankà ọde rebesi dañ no, na ọma no sika ni gwetẹ ññyinne ññyinne; ni mpurañ ni abo bebrē a wasiesie dedaw no;

na ọfrẹ ọmamfo nyinā ni wõñ mu adefo ni mpanyimfo sẹ wõmmẹkyẹ sika ni gwetẹ ni abo pa, na wõmfa nye adyuma no.

Salomo ye ọdefo kyeñ ahene a ẹwọ ne bere so nyinā. Ne mañ nyinā nya ahõtọ wọ n'ahenni mu, na Israelni biara trā ne weindua ni ne dọma ase brẹbrẹbrẹ. Na Salomo nyansa dọsọ kyeñ n'ahonya no. N'agya wu akyi a ọtrā n'ahengua so no, Nyankôpõñ yi nehò kyerẹ no wọ dae mu se: „Srẹ me nea memmá wo.“ Na Salomo se: „Meyẹ abofra, na minnim nea meyẹ na madi mañ kẹse yi so; na enti ma wo abofra nyansa ni kómaa ẹyẹ merẹw, na memfa minni nkrofo yi so, na minhu

nea eye ni nea enye.“ Na ašem yi ye Onyankôpõñ fe, na ọkâ kyere no se: „Sẹ wubisa ade yi, na woammisa nkwâa ẹkye ana ahônyade ana wo atamfo so nkônim nti, maye nea wose no. Fye, mama wo nyansaa ọbi-ara rente se wo wo wyiase; na nea wummisae nso, mama wo, ahônya ni anuonyam kyeñ ahene a ewo wo bere so nyinã.“ Eye ọdae de, nanso nea edi akyiri no kyere se ọdae no fi Nyankôpõñ nkyeñ. Salomo nyansa ni n'ahônya ni n'anuonyam hô ašem trewe kyeñ ahene nyinã. Ne hyeñ nam po kọkọ so kọ Ofir (India), na ẹkọ Tarsis ẹye Sampanya no, na wode Abibirim nneema nso bae. Ahene fi akyirikyiri befyẹ no, na wobetie ne nyansa. Ne mme pi a obubui no ye nokware, na ase nso dōsô, na ema ọkwasea hu nyansa, na ẹkyere anyansafo nso nyansa.

Na Salomo si asoredań no wo Jerusalem se nea Nyankôpõñ kae no. Ọdań no ye fe, na ne sešo nni wyiase bio. Na wowyiee na wohiee no, asofo no de mpam adaka no kosi asoredań no piasa emu ye kronkronkron no mu, na Salomo sọree, na ogya fi soro behyew afofe a agu afofemuka so no, na Jehowa anuonyam beye ofie ho ma.

Nanso Salomo nyansa bebrebe no antumi anyi no amfi bone mu. Ahenyere bebre wo n'abań mu, na Kanaan ni Sidon ni Tiro ni Misraim ahenemma wo mu; woń na wode woń abosonsom no ba Jerusalem, na woma Salomo koma mań fi Jehowa ho. Sa na ohene nyansafo no ankasa di kań se Nyankôpõñ mpam a o ni Israel pame no.

43. Omań no mu mpapaem.

Salomo wu akyi no Israelfo koboaboa wońho ano wo Sekem se wode Salomo abakań Rehabeam kosi hene. Na Rehabeam nso ba Sekem. Na woba ne nkyeñ bese no se: „Wo agya ma yeñ adesoaa ẹye dru, na enti tew yeñ som a ẹye deń no so kakra, na yensom wo.“ Na Rehabeam kae se: „Monko, na nnansá mominra, na mim-

mua mo.“ Na Rehabeam kobisa mpanyimfo a woye n'agya Salomo aguasemfo no se: „Nyansa beñ na mode rehye me na mede mabua ommamfo no?“ Na woká kyere no se: „Se ne woye wohô abofra ma ommamfo yi na wokasa kasa pa kyere won a, wobesom wo da.“ Na otow mpanyimfo no afutu no kyènee, na obisa mmrante a woye ne tipemfo no, na wose no se: „Ká kyere won se: Se m'agya ma mo adesoaa eye dru a, me de, meká mo hò, na me kokobetò kyeñ m'agya aseñ. M'agya de mpire na ehye mo, na me de, mede nkekántyere (sikaferè) na mehye mo. Salomo nyansafo no ba kwasea yi susui se ode asem denneñ yi beyi nkrofo no hú, na won nso wosusú nea wobeyè dedaw. Wokáe se: „Deñ fá na ye ni Dawid wò, ana se deñ na yewò wò Isai ba nkyeñ?“ Na abusúakú du fi Juda hò koye wonhò mañ foforo a wofre no Israel mañ, na wode safohene bi a owò diñ a wofre no Jerobeam si won hene. Na Onyankopon ankasa nso pene won. Na Rehabeam ni Israel mañ no rekòkò no, Nyankopon soma odiyifo bi kòkà kyere ohene no ni ne nkrofo nyinã se: „Se nea Jehowa se ni: se mo ni mo nnua nom Israel mma no nnkòkò, na nnipa nyinã nsañ nkò won fi, na asem yi fi me.“ Na won nyinã sañ kò won fi, se nea Jehowa káe no.

Na Jerobeam amfa nehò ammò Israel Nyankopon hò, na oye sika nantyi mma abien, na ode bakò kosi Betel, na ode bakò kosi Dan, na wammá ne nkrofo hò kwañ se wonkò Jerusalem wò nnapa ase bio. Eña Oyankopon soma obarima bi fi Juda kò Betel, na aforemukaa Jerobeam sii no nti oboñe se: „Ò aforemuka! Jehowa se: „Fye, oboa wobewo no wò Dawid abusúa mu a wobefre no Josia no beba, na wo so na ode mmepow so asofo bebò afofe, na wahyew nnipa nnompe wò wo so. — Na eyi ne senkyerene se Jehowa na oká asem yi: aforemuka no bepāpae na nsò no begu fam.“ Na Jerobeam te sã asem yi no, otèe ne nsa se: „Monkyere no!“ Na aonom ara na ne nsa no señe, na afofe-

muka no pāpae, na ẹso nsò no gugu fam. Ẹna ọhene no ká kyere Onyame nipa no se: „Srẹ Jehowa ma me!“ Na ọsrẹ Jehowa, na ọhene nsa no gōe bio. Na Onyame nipa no wylie n'asem ká no, ọsañ se ọreko fie amonom ara, se nea Jehowa ká kyere no no. Na Betel odiyifo akwakwarā bi tiw no, na ọto no brada se ọ ni no nsañ nkọ ne fi nkodidi, nanso ẹnye se nea Jehowa asem se neñ. Na enti ọkọe na ọresañ akọ fie no, ogyata bi hyia no, na okum no, nanso wanni ne nām, na ogyina funu no hō arā, na n'afruponko nso gyina ne nkyeñ kosii se

odiyifo akwakwarā no fi Betel befa nea ọdādā no no kosie no.

Jehowa ye nsenkyerene yi de, nanso Jerobeam ansań amfi ne kwammone so. Efi bere no so ara asomdyee pa bi amma Israel. Mansotyè di mansotyè akyi. Na se wosi hene bi a, ẹnkye na obi abetu no so, na wakum no ni n'asefo nyinā, na nea odi n'ade no ye bone kyeñ sa. Ẹnye se woñ nyinā di Jerobeam bone akyi na wosom sika nantymma no nkutō, na amañ a atya hō ahyia abosonsom ni woñ nnebone nyinā nso na wode ba ọmañ no mu nkakrankakra; na amammosem nyinā nya mu kwañ.

44. *Odiyifo Elia.*

Ọhene Ahab ye bone na ọsom abosom kyeñ ahene a wodi n'anim nyinā; ne yere Isabel a ọye Sidon hene babea dādā no, na ọkosom Sidon abosom Baal a ọye

awyia bosom, ni Astarot a ọye ọsram bosom bea wọ-
sọre no wọ pọw kusū bi mu, nanso wọde aguamammọ
ni aniwude som no. Na osi dañ fẹfẹ wọ Samaria ma
Baal, na Isabel bọ Baal asọfo ahannañ aduonum ni Asta-
rot asọfo ahannañ akọñhama. Na wọñ a wọsom Israel
Nyankọpọñ no, wọtā wọñ, na wokum Nyame adiyifo.
Na nso Ahab fie panyiñ bi wọ họ a osuro Jehowa a
wọfẹ no Obadia, ọno na ọde Nyankọpọñ adiyifo ha sie
abodañ mu, na ọma wọñ aduañ ni nsu.

Na afei odiyifo Elia begyina ọhene anim, na ose:
„Sẹ Jehowa, Israel Nyankọpọñ a migyina n’anim, tease
yi: obosu rengu, nso osu rentọ wọ mfrihyia yi mu gye
da bi a maká ansá.“ Ẹna ọkọm ba asase no so; na
odiyifo no kohintaw asubọntẹñ Krit hò, na kwákwádabi
brẹ no aduañ ni nām dī, na ọnom asubọntẹñ no mu
nsu bi.

Na ẹkye kakra no, nsu no wyoe, na Jehowa se no
se: „Sọre, na kọ Sarefat, na mahye ọbea kunafo bi wọ
họ sẹ ọnfyẹ wo.“ Na obedu krow no poñ akyi no, ohu
bea kunafo bi wọ họ sẹ ọrepe mobā. Na odiyifo no
srẹ no nsu kakra. Na ọbea no reko akọsaw no, ọbọñ
no se: „Mesrẹ wo, fa abodō atrā bākò ká hò brẹ me.“
Na ọbea hiani no bua no se: „Sẹ Jehowa tease yi,
minni fyē sẹ asikresam nsa mâ pẹ wọ pankrañ mu ni

ngo kakra wọ pọre mu, na fyẹ, merepẹ mobā makọtòtò mama me ni me ba, na yadi na yawu.“ Na Elia ká

kyerẹ no se: „Nsuro, kọ na kọyẹ sẹ nea woaká no, na yẹ tetare kakra ma me ansá na yẹ wo ni wo ba de. Na sẹ nea Jehowa, Israel Nyankópoñ, se ni: sẹ asikresam a ẹwọ pankrañ no mu no rensá, na ngo a ẹwọ pọre no mu no nso rensá, gye sẹ Jehowa ama osu agu asase so ansá.“ Na Elia ni bea kunafo no dii, na ọtrá ne nkyeñ beseñ afe. Na asikresam a ẹwọ pankrañ no mu no ansá, na ngo nso a ẹwọ pọre no mu no ansá. Na ọsoro siwi mfrihyia abiesá ni fá no, Jehowa ká kyerẹ Elia se: „Koyi wohô kyerẹ Ahab, na męma osu atọ agu asase so.“ Na Ahab hu no sẹ ọreba no, ọboñ no se: „Sẹ wo ne nea ọhaw Israel no?“ Na Elia se: „Enyẹ me na mehaw Israel, na wo ni wo agya fifo, sẹ mogyaw Jehowa mra, na mokodi Baal akyi no ntia. Na afei soma na wonkohyia Israel nyinã mmra Karmel bepow so, na fa Baal asofo ahannañ aduonum ni Astarot asofo ahannañ no ká hò brẹ me.“ Na Ahab yẹ sã.

Na odiyifo no yi nkrofo no nteñ se: „Dabeñ na mobegyae nsem abieñ ntam hinhim? Sẹ Jehowa ne Nyankópoñ a, munni n'akyi, nanso sẹ ẹyẹ Baal a, munni n'akyi.“ Na nkrofo no ammua no asem biara. Ẹna

Elia kâe se: „Me nkutō ne Jehowa diyifo a aka, na Baal adiyifo de, wosi ahannañ aduonum prekō. Enti mommâ yeñ nantyi abieñ, na wōmfa mu bākō, na wongua, na wōmfa ngu nnyentia so, na wōmmfa ogya nngu ase, na me nso menye sa; na mominō mo Nyankōpōñ diñ, na me nso memmō Jehowa diñ; na Onyañkōpōñ a ọde gya begye so no, na ọno ne Nyankōpōñ. Ẹna nkrofo no nyinā gye so se: „Wyie, aseṃ pa ni!“

Ẹna Baal asofo no kum wōñ nantyi no, na wotyetya gu aforemuka so, na wosaw tya hō kontonkroñ se nea woye dā, na wofi anopa kopem awyigyinae boñe boñe se: „Baal, tie yeñ! Baal, tie yeñ!“ Nanso eye krānana. Na Elia yi wōñ ahī se: „Monteṃ denneñ, na Onyankōpōñ neñ; ebia sese oredyeñ biribi hō, ana wadañ nehō kakra, ana se watu kwañ; ana se sese wada, ẹn' de obenyañ!“ Ẹna wode wōñ ahōodeñ nyinā tēm, na wode asekañ bobo wōñhō akam, na mogya fifi; — nanso eye krānanana.

Na anadyofā aforebobere dui se nea wobob asoredañ mu no, Elia si aforemuka, na oyi hō ká, na oma wofyie nsu gu nnyentia ni afoṛe no so, na nsu no ye oká no má. Ẹna Elia soṛee se: „Jehowa, Abraham ni Isaak ni Israel Nyankōpōñ! ma wonhu ne se wone Nyankōpōñ wọ Israel, nanso mene wo abofra, na mede wo aseṃ na eye nneṃma yi nyinā!“ Na Jehowa ogya fi soro behyew afoṛe ni nnyentia no, na ewyo nsu a ewo ká no mu no. Na nkrofo nyinā hui no, wode wōñ anim butubutū fam, na wose: „Jehowa ne Nyankōpōñ!“ Na Elia kâe se: „Monkyekyere Baal asofo no, mommmâ wōñ mu biara nnguañ!“ Na wokyekyere wōñ, na ọde wōñ kọ asubonteñ Kison hō ma wokum wōñ wọ họ. Ẹna Elia kọ bepọw Karmel atifi kọsre Onyankōpōñ mpeñ asoñ se ọmma osu ntọ, na oká kyere n'abofra se ọnkofye po mu se osu reba ana? Na nea etoso mpeñ asoñ no, abofra no se: „Fye, osu amuna po mu kakrā se onipa nsa.“ Na Elia ma okoká kyere Ahab se: „Siesie

wo teaseenam, na kọ ntẹm, na osu ansiw wo kwañ.“
Na amonom ara osu muna ọsoro tumm, na ọtọe pī.

Ahab ba Ahasia bedi hene na ọyaree no, ọsoma abọfo sẹ wonkobisa Filistifo ọbosom Baal-Sebub sẹ ne hō beye no deñ ana? Na Elia kohyia abọfo no, na ọkà kyere wọñ se: „Onyankòpọñ bi nni Israel na morekobisa Ekron bosom Baal-Sebub họ ade ana? Enti Jehowa se: woren-şore wo keṭe so, na wobewu.“ Na abọfo no sañ ba wọñ hene no nkyeñ se: „Ọbarima bi, n'atāde ñwĩwĩ bi behyia yeñ na ọkà kyere yeñ se: Monkose ọhene se: wobewu!“ Nso ọhene nim sẹ eṣe Tisbini Elia. Na ọsoma ọsafohene ni ne nnipa aduonum sẹ wonkọkyere no mmra. Na Elia te bepọw bi atifi, na ọsafohene no kà kyere odiyifo no se: „Wo Nyame nipa, ọhene se: si fam bra!“ Na Elia se: „Sẹ meye Onyame nipaa, eñ' de ogya mfi soro mmehyew wo ni wo aduonum!“ Na eṣe sa. Na ọhene no soma ọsafohene foforo, na ogya fi soro behyew no ni n'aduonum. Na nea ọtosọ abiesá bae no, ọbẹkotow Elia anim, na ose: „Wo Nyankòpọñ nipa, mesre wo, ma me ni nnipa aduonum yi kra bo

nye deñ wọ wo anim!“ Ẹna Elia si fam, na ọ ni no kọ ọhene nkyeñ, na ose no se: „Sẹ nea Jehowa se ni:

şę woasoma şę wonkobisa Ekron bosom Baal-Sebub hõ ade te şę Onyankõpõñ nni Israel nti, worenşore wõ ketę so, na wobewu!“ Na Ahasia wui, nso wannyaw õba bi wõ n'akyi.

45. *Elisa.*

Elia nam Nyankõpõñ aşem so fa Elisa di n'akyi. Na Elisa hui şę nea Nyankõpõñ de mframa ni gya teaseę-nam befa odiyifo Elia kõ soro no, na Elia sunsum ni n'ahõõdeñ ba Elisa so. Na Elisa sañ ba Betel wõ nea wõşore sika nantyiaba no, mmofra bone bi beyi no ahĩ se: „Fro braę, tipae! fro braę, tipae!“ Elisaa onim bere a wõto wõñ bo ase ni nea wotua bone so kaw no de Jehowa diñ bõ wõñ dua, na asisi abieñ fi wuram hõ beşetew wõñ mu aduanañ abieñ.

Babi a adiyifo sũadañ wõ hõ no odiyifo yere kunafo bi bõñ no se: „Me kunu awu, na õkafo aba şę õbe-

kyere me mmabarima bānu akoye nkoa.“ Na Elisa bisa no se: „Edeñ na wowo wo wo fi?“ Na ose: „Minni biribi ara se ngo pore bakò pe.“ Na Elisa se: „Ko, na kofemfem mpore hunu, na mfem kakrā; na se woba ofie a, to wo ni wo mma poñ mu, na fyiefyie gugu mpore a woakofem no mu amāmā.“ Na oye sa. Na afei okā kyere ne ba se: „Fa pore foforo bre me.“ Na ose: „Ebi nni ho bio.“ Na ngo no to tyae. Na obekā kyere Elisa, na ose: „Koton, na fa tua wo kaw, na nea ebeka no, wo ni wo mma nni.“

Naeman, Siria hene safohempanyiñ no, yare piti. Nso Naeman yere wo afānā bi a wofo no domum wo Israel asase so. Na abofrā no kā kyere n'awurā se: „O! se me wura ko odiyifo a owo Samaria nkyeñ a, ankā obesa ne piti yi ama no.“ Eña Naeman de aponko ni teaseenam ni nneema pi tu kwañ ba Israel asase so, na obegyina Elisa abobow ano. Na Elisa ma wobekā kyere no se: „Kogware wo asubonteñ Jordan mu mpeñ asoñ, na wo honam beba wo ho bio.“ Na Naeman bo fui, na ose: „Misusui se ankā obefi adi aba me nkyeñ, na wabo Jehowa ne Nyankopon diñ, na ode ne nsa akā nea ewo ho, na wasa piti no. Damasko asubonteñ no

nye nkyeñ Israel nsu nyinã ana?“ Na ne mmofra tyū beñ no, na wọkà kyere no se: „Agya, se odiyifo no kà ade kесе bi kyere wo a, ankà worenye ana? Na menne se ose: guare na wo hò nsañ.“ Ẹna ọkọe, na ọde nehò kọbọ Jordan mu mpeñ asoñ, na ne hōnam yee se abofra ketewā de, na ne hò gyae. Ẹna ọsañ ba Onyame nipa no nkyeñ beda no ase, na ọkyekye no nneema, na ose: „Afei mahu se Onyankòpọñ biara nni asase bi so se Israel nkò, na enti gye wo abofra nhyira yi!“ Na Elisa se: „Sẹ Jehowaa migyina n’anim tease yi, merennye. Fa asomdyee kọ!“ Na Elisa abofra Gehasi ani bere sika ni gwete ni ntade fefe a ne wura poe no, na otiw Naeman se: „Me wura soma me wo nkyeñ se: Fye, adiyifo mma mmrante abieñ aba me nkyeñ, na ma wọñ gwete talente bākò ni ntade nsakrahò abieñ.“ Na Naeman se: „Mesre wo, gye talente abieñ!“ Na Gehasi ba ne wura nkyeñ, na Elisa bisa no se: „Gehasi, ehè na wufi?“ Na ose: „Wo abofra nkọ bābiara e.“ Na odiyifo no se: „Ọbarima no sañ fi ne teaseenam mu behyia wo no, ẹnye me sunsum na ekohui ana? Na ebere a wode gye gwete ni ntade, ni ngotrom ni weintrom ni ana? Enti Naeman piti no beye wo ni wo asefo dāpem.“ Na ofi n’anim họ rekọ no, na piti aye ne hò fita.

Ọkò bi a Israel hene ni Siriafo kòe no mu na odiyifo Elisa kà nea woye wọ Siriafo nsram nyinã kyere Israel hene no. Ẹna Siria hene soma dọm kọ Dotan krow mu, wọ nea odiyifo no wọ họ no, se wọnkọkyere Nyame nipa no. Na Siriafo no kotya krow no hò hyiae anadyo, na Onyame nipa no abofra sọre anọpa tutu na ohu dọm no ni aponkọ ni nteaseenam no, ọtẹm se: „Ao, me wura, deñ na yebeye?“ Na obua no se: „Nsuro, na wọñ a wọkà yeñ hò kyeñ wọñ a wọkà wọñ hò.“ Ẹna Elisa sọree se: „Jehowa, bue n’ani na onhu!“ Ẹna Jehowa bue abrante no ani, na ohui, na fyẹ, ogya aponkọ ni nteaseenam aye bepọw no so mǎ na atya Elisa hò ahyia.

„Wõñ nyinã nyẹ sunsum somfo a wõasoma wõñ sẹ wõnkõsom wõñ a wobenyā nkẁāgye no ana?“ Hebr. 1, 14.

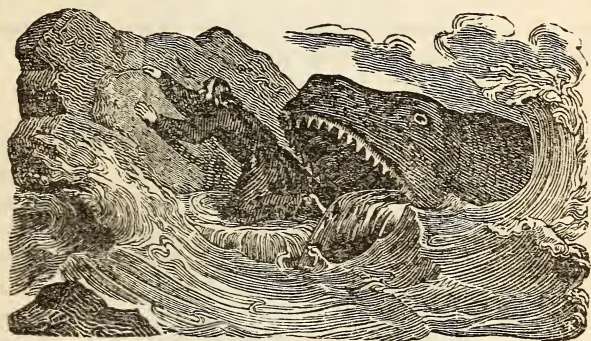
46. *Asiria nomumfa.*

Ahab akyi no ahene dumieñ na ebedi abusúakū du no ahemmañ no so, na wodi ade a wõnkyẹ. Ọbākó kum ne yõnkô a, na wadi n'ade, nanso musu wõ asase a wõñ ahene sakrasakra dā so. Siriafo tā ba hõ, na wõbẹfõ wõñ, na wõşee asase no. Na adiyifo aşem a wõde tu nkrofo no fo no nso, emu yẹ deñ na eýe hù, na nkrofo no de, wõmpe afutu, na wõde wõñ ti rehyẹ abosonsom ni boneyẹ mu korā. Na afei Asiriafo a wõyẹ kòpẹfo a wõñ hõ yẹ deñ no bae, na wõbẹbrẹ ọmañ no ase, na wogyẹ wõñ hõ tow. Israel hene Hosea sua kyerẹ Asiria hene Salmanaser, na akyiri no wanni ntam no so. Ẹna Salmanaser de dõm ba Israel so sẹ mfra-ma bone, na wõşee Samaria, na wõfa abusúa du no kọ Armenia ni n'asase a odi so no so bābi. Wõfrẹ yi se Asiria nomumfa. Nnipa no kakrā bi na ọma wõka hõ. Na nea wõfa nkrofo no hõ no, Salmanaser ma nnipa fi Siria ni Mesopotamia ni nkrow bi so bẹtrá amamfò no so; na ọsofo bi bae, na ọbẹkyerẹ wõñ sẹ nea wonsure Jehowa. Abusúakū du no ahemmañ no totya ni. Na Israelfo kakrāa ẹkae no ni abosonsomfo a wõbẹtrá hõ no frafrae, na wõñ mu na Samariafo fi.

47. *Odiyifo Jona.*

Asiriafo po, Nyankòpõñ soma odiyifo bi fi Israel kọ wõñ nkyẹñ. Wõñ ahenkrow kẹse a wõfrẹ no Niniwe no yẹ fẹ, na ade wõ mu; nnansá na wõde tya hò hyia. Na Jehowa ká kyerẹ Jona se: „Şore kọ Niniwe krow kẹse no mu, na kõtẹm wõ hõ kyerẹ wõñ, na wõñ bone adu m'anim.“ Na Jona antie Jehowa aşem no, na ọfa ọkwañ bi so guañ kọ po mu. Na Jehowa ma mfra-ma kẹse bi ba po no so, na wosuroe sẹ hyeñ no re-beyera. Na worehu amane no, nnipa no nyinã frẹfrẹ wõñ anyankòpõñ, na wõtoto wõ aguade a ẹwõ hyeñ no

mu no gui na hyeñ no aye hare. Na Jona de, wakoda hyeñ no ase. Eña hyeñ no mu panyiñ no beká kyere no se: „Woda aye deñ? Sore, na fre wo Nyankòpòñ!“ Eña wosese wònhò se: „Momma yemmo ntonto, na yenhu nipa kò a ne nti bone yi ba yeñ so yi.“ Na ntonto no bọ Jona; na oká kyere wòñ se: „Montow me nkyène po mu, na ebedyo ama mo.“ Eña wosore Nyankòpòñ se: „Jehowa, onipa yi kra nti mmá yennsee, na mfa mogyaa yedi hò bem ngu yeñ so!“ Na wotow Jona kyène po mu, na po no dyoe. Eña nkrofo no suro Jehowa pì, na wòbọ afofe ma no, na wòhye no bọ. Nanso Jehowa asiesie apatā kесе bi, na omene Jona, na Jehowa fyе no so. Na nnansá awyia ni anadyo no, apatā no kofe no to mpoano. Na Jehowa kasa

kyere Jona bio se: „Kọ Niniwe krow kесе no mu, na kòkà asem a mekà makyerе wo no kyere wòñ.“ Eña Jona kọ Niniwe, na okòtèem wọ abònteñ so se: „Aka adaduanāñ pẹ na Niniwe abọ!“ Na nkrofo no gye odiyifo no asem no dii, na wosuroe, na wodi muada, na wofurafura awyere, na ohene no yi n'ahentāde no gu họ, na oma wopae se onipa ana se aboa biara nni fyē, na wòñ nyinā ntèem mfre Onyankòpòñ, na womfi wòñ kwammone no so, na Onyankòpòñ adañ n'abufū no, na wansеe wòñ. Eña Onyankòpòñ hu wòñ mọbọ, na

wanseę wõñ. Na Jona hu Nyankòpõñ ayamiye no, ne bo fũ, na òkàe se: „Eye ma me mom sę mewu kyẽñ sę mete hò yi.“ Na ofi krow no mu hò kosi sesewa bi wò krow no anim, na otrá ase sę òbẹfyẹ dekòde a ẹbẹyẹ krow no. Na Jehowa ma adedenkruma fifi anadyo, na ade kyèe no ẹyẹ oñyini ma Jona, na adedenkruma no yẹ Jona fẹ. Na ade kyèe no na Onyankòpõñ ama aboã bi abẹsẹe adedenkruma no, na ẹpoe. Na awyia fii no, ẹhyehye Jona atifi, na ọpẹẹ owu bio. Ẹna Onyankòpõñ ká kyere Jona se: „Eye sę adedenkruma yi nti wo bo fũ ana?“ Na ose: „Eye sę me bo fũ de kosi wu mu!“ Na Jehowa se: „Wo de, wuhu adedenkrumaa woanyẹ hò adyuma na ẹnyẹ wo na woma efifi na efifi anadyo koro na ẹsẹee anadyo koro no mọbọ, na me de, minnhu Niniwe krow kẹse a nnipa ọpeha ni ọpeduonu a wonnim nifà ni benkum ni mmoa bebrē nso wò mu no mọbọ ana?“ —

48. *Juda ahene a wodi akyiri.*

Ọmañ no mu mpàpaem no akyi no mfrihyia ahasà aduṣoñ abieñ mu no, ahene aduonu na ẹbẹtrá Dawid ahengua so wò Jerusalem, na Juda mañ kye kyẽñ abusùakū du no de mfrihyia ọha. Na Dawid asefo no mu mpo ahemmone dṣò kyẽñ ahẹmpa, na nnipa paa wote sę Josafat ni Hesehia ni Josia diñ hyereñ wò nsem yi mu te sę akaneaa ẹhò yẹ nà wò sùm kusū mu.

Ahas si aṣoremuka ma Baal wò Jerusalem abõntẹñ so, na ọma wõtoto Jehowa fi no mu, na Onyankòpõñ asọredañ no yẹ sę ọdàñ bi a ne wura awu na wọrebetõñ. Ahas nipa bone no ba pa Hesehia dọ Jehowa, na ohịe Jehowa asọredañ no bio, na oyi abosom a ẹwọ Jerusalem kogui; awyowa wò no nso a Mose ma so wò sare so no wò mu bi. Na Hesehia kyerew nhòma kohya abusùakū du no nso, sę wọnsañ mmra wõñ agya nom Nyankòpõñ nkyẽñ, na wommedi tyam nnapa no wò Jerusalem. Ne bere so na Asiria hene Sanherib a odi Salmanaser ade no soma ne safohempanyiñ ni dọm, na

wòbèfa Juda nkrow a èyè deñ nyinã, na wòbèbò Jeru-
salem hò nsra. Na oyi Nyankòpòñ a òtease ahí no,
Hesekia sunsũane n'atãde mu, na òsòre Israel Nyankò-
pòñ. Èna Jehowa bòfo fi adi kokum Asiriafo nsra mu
nnipa òpeha òpeduòtyeanum anadyo bakò, na ade kyèe
no, na afunu nkutò na èboaboa hò. Èna Sanherib sañ
kò Niniwe. Èbere no ara mu na owuyare bò Hesekia.
Èna odiyifo Jesaia kò ne nkyeñ kòkà kyere no se: „Sie-
sie wo fi, na wobewu!“ Èna Hesekia de nusu frè Je-
howa sè ònto ne nna so mmá no. Na Jesaia fi ahemfi
rekò no, Jehowa ká kyere no se: „Sañ kò Hesekia
nkyeñ bio, na se no se: Jehowa se: Mate wo asòre no,
na mahu wo anim nusu no, na mede mfrihyia dunnun
mato wo nkwá so.“ Èna Jesaia kyere no sè òmfa òdò-

ma nyè adru mfám ne pòmpe no so, na nnansà pè,
òhene no hò yè no deñ, na òkò Jehowa fi kòda no ase.

Na Hesekia ba bone Manase bedi n'ade na odi hene
kyeñ mfrihyia aduonum no, òsèe nneema pa a n'agya
ayè no nyinã, na òde mañ no sañ kòsom abosom bio.
Na òbò akwakwarã no, wòde no to nkonsonkonsoñ
mu kò Babel. Na òbrè nehò ase wò hò no, Nyankò-
pòñ tie n'asòre, na òma òsañ ba ne mañ mu bio, na
obeyi abosom a èwò Jerusalem. Na Manase ba Amon

de, oye bone kyeñ woñ a wodi n'anim nyinã, na enti wankye; mfrihyia abieñ pe na ne nkoa kum no, na ne ba Josiaa wadi mfrihyia awotye pe no di n'ade. Na Josia ye nea etete wo Jehowa anim, na onam n'agya Dawid kwañ so. Odi hene mfrihyia awotye no, oye abofra de, nanso ofiase fyefye Onyankôpoñ aki kwañ; na odi hene mfrihyia dumieñ no, na oyi abosom a ewo Jerusalem ni Juda nyinã, na oma wosesew Jehowa fi. Na worepra asoredañ mu ho no, wohu nhôma bi a eyerae wo Manase bere so na woñ wyere ahi no, ene anyamesem, Mose mra nhôma no. Na wode bae bekenkañ wo ohene no anim; na otee no, atetetete a ewo mu no ye no hu ni ahodyiriw, na osunsuane n'atade mu. Na Onyankôpoñ ma odiyifo bea bi a wofre no Hulda bekã kyere ohene no se: „Wote asem a Nyan-kôpoñ akã wo ha yi ho na wo kôma aye merew na woabre wohô ase nti, wode wo beko wo da mu wo asomdyee mu, na wo ani renhu bone a mede meba ha yi no biara.“ Na afei Josia bo modeñ kyeñ kañ no, na osiesie Israel nneema nyinã se nea Mose mra no se. Na ofre ne mañ nyinã hyiam, na oma wokã nhôma no mu nsem no nyinã kyere woñ, na ohene no ni ne mamfo nyinã pãme wo Jehowa anim. Obô modeñ ara ma eboro Juda hye so po, na okobubu aforemukaa ewo Betel no, na oma wokoyi nnompe a ewo da mu, na wophyew wo aforemuka no so, se nea Onyame nipa no kãe wo Jerobeam bere so no. Na Josia wui no, asempa no to tyae. Ne mma bãnu ni ne nena nom bãnu betra ahengua no so wo Jerusalem makô makô; na ankye na wotutu woñ nyinã so, na wohu nsenkyerene pi se atemmu da no rebeñ.

49. *Adiyifo.*

Nsenkyerene yi kãfo ni asekyerefo ne adiyifo. Woñ nsem a wokã kyere nkrofo no, yehu wo anyamesem nhôma mu. Woñ adyuma ne se wokyerere nkrofo no Nyankôpoñ ho nyansa, na wosiw nnebone a eta fi ahene

ni asofo ankasa mu po ano. Nyankôpõñ yi sã nnipa no bi fi abusúakū du no mu se oyi binom fi Juda, na oyi binom fi nkoa mu se nea oyi fi adehye mu. Jesaia ni Daniel fi ohenne abusúa mu, na Jeremia ni Hesekiel fi asofo mu; Elia ni Elisa ni Jona ni Mika fi mamfo no mu, Amos de, oye nantiyifefo. Bere bi a Babel mañ ye ketewā no, odiyifo Jesaia hye ne sô a ebebesô ni ne nkônim a erebedi ni ne see a Persia hene bi a wofre no Kores besese no hô nkôm. Jeremia kâ Jerusalem see a Kaldeafô beba abesese no, nso okâ mfrihyia kô a Jerusalem beda ho se amamfô. Mfrihyia aduonu abiesâ na ode kâ adyenesakra asem kyere wõñ, na eno akyi no, Nyankôpõñ kyere no se afei atemmu no abeñ, na wõrebefa Judafo nnomum akõ Babel, nanso mfrihyia aduosoñ akyi no wõbesañ aba Kanaan asase so bio. Wofise fa wõñ nnomum kô Babel mfrihyia dumieñ ansâ na woresese Jerusalem. Na wõñ a wõfa wõñ kô ho kañ no susui se aka kumã na Babel asese na wõsasan aba bio. Na Hesekiel a owõ wõñ mu no kâ kyere wõñ se bere a wõde besañ nnui e, na mom aka kumã se wõñ a aka Juda no, wõakosoa wõñ aba ha bi. Na wõannye no anni.

Adiyifo mme a wobubui no, ehô hia. Da bi Jeremia kâe se: „Se wõye asankaa emu aye fi a wõhohoro mu na wõdañ butū ho no, saara na wobebutū Jerusalem.“ Da bi nso okâe se: „Mekõ õñwemfo fi na oreye n'adyuma wõ afiri mu; ena ade a õñwene no hõno wõ ne nsam, na obo no to wõ bio, na ode ñwene ade foforo a ope. Jehowa se: O Israel fifo, mintumi nye mo se nea õñwemfo yi yee ana? Se nea dote wõ ñwemfo nsam no, saara na mo nso mowõ me nsam.“ Da bi nso Jeremia to ahina wõ ñwemfo nkyeñ, na okõ Israel mpanyimfo ni asofo mpanyiñ anim, na ode ahina no fye fam, na eboboe, na ose: „Se nea asafõ Jehowa se ni: se nea obi bo ahina na wõpempam a enye yiye no, saara na mebo mañ yi ni krow yi, na Jerusalem abañ ni ahemfi besese, efise atifi na wõahyew hũam ama

osoro asafọ nyinã na wọfayie nsá agu họ ama wọñ abosom ntia.“

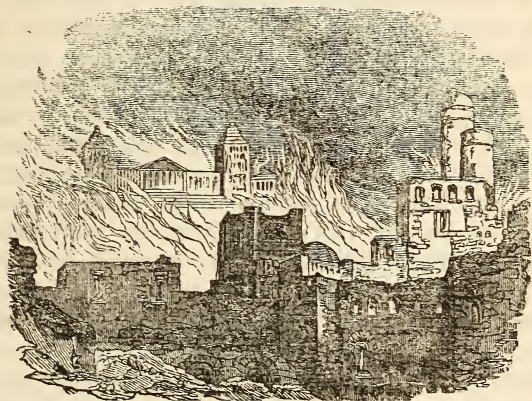
Na nsem a adiyifo no kekâe bebrê ne agyenkwā baa orebêba no. „Ọno na adiyifo nyinã di ne hô adanse.“ Wókâe sẹ obefi Dawid abusúa mu, sẹ Onyankòpọñ ba neñ de, nanso ọbẹdañ nehô nipa ba, na wọwọ no wọ Betlehem, na wayẹ papa bebrê wọ asase so, nanso obehu amane bebrê, na obewu ama yeñ. Nanso wókâe sẹ ọbẹsọre bio akọ soro, na wafyie Sunsum kronkroñ agu hõnam nyinã so.

50. *Babel nomumfa.*

Sẹ Judafo no gye di ọ, sẹ wọannye anni, ọ akyiri no wohui sẹ adiyifo asem a wókâe biara anyẹ kwa. Kaldeafo atrimọdeñfo no bae, na wọbẹsẹ Jerusalem krow fẹfẹw no, na ẹyẹ amamfô. Eyi mu po Nyankòpọñ atemmu no bae nkakrankakra. Nea ẹyẹ kañ ne sẹ Kaldeafo hene Nebukadnesar ma Juda yi tow, na ọkyere ọhene Jehoiakin ni ne mamfo mu akòfofo ni mpanyimfo ni atomfo ni adyumfo pedu kọ Babel. Na osi ọhene foforo wọ asase no so, na ne mañ no kodu mfrihyia du bio. Ẹna ọhene a wọfrẹ no Sedekia no fyefyẹ sẹ okogyẹ Misrifọ adọm, na ọ ni Nebukadnesar akọkò. Ẹna Kaldeafo dọm ba asase no so sẹ nsu a ayiri. Ẹna Judafo pere wọñ krow no mfrihyia abieñ;

wọtya wọñ hò hyiae no, ọkọm bae sẹ mpo nà nom kum wọñ mma di. Na afei ọm no bru kwañ bi fa mu kọ krow no mu, na Sedekia reguañ no, ọkọtọ adọm-firaw. Ẹna odiyifo Hesekiel asem a ọkàe wọ no hò no bam, sẹ ọbẹkọ Babel akowu wọ họ, nanso orenhu asase no: Kaldeafo no tutu n'ani, na nea ohui akyiri ne sẹ wokum nankasa ne mma wọ n'anim; na afei wọde no kọ Babel. Jerusalem krow no ni asọredañ no de, wọfome na wọhyewe, na wọde asoredañ mu nneęmaa ne

bo ye deñ no kọ Babel, na wọde kogu Bel asọredañ mu. Na nea wọde apám adaka no kọe no de, obiara nnim. Na wọde nkrofo no kodua Babel mañ no fà bābi, na wọpetée sẹ ntẹtẹw wọ mframa anim, sẹ nea adiyifo no kàe no. Gye mpanyiñ no mu kakrā bi a Nebukadnesar de n'ani to wọñ anim ni ahiafo a onim sẹ wontumi nyẹ biribi no na ogyaw wọñ wọ Juda asase no so họ. Ọpanyiñ a ogyaw no wọ mu ne Gedalia, ọno na Babel hene no de no di Juda amrado. Na ankyẹ na Judafo no kum nipa pa no. Odiyifo Jeremia de, Nebukadnesar ma no hò kwañ sẹ ọntrá asase no so họ, na ọkyerẹw ne nkọmọdi nhóma wọ Jerusalem amamfó so.

51. *Daniel.*

Mommmâ yennsusū sẹ Judafo nnomum a wọwọ Babel no, wọde wọñ mae sẹ wọnhye wọñ so korā ana sẹ wọnye wọñ nkoa. Wonya asase wọ họ, na wọde wọñ-hô sẹ Kaldeafo ankasa, nanso wotumi di mpanyiñ sẹ wọñ ara. Nebukadnesar ankasa paw mmrantewa no bi, na ọma wọkyere wọñ nyansa. Wọñ mu binom ne Daniel ni Sadrak ni Mesak ni Abednego. Wosusūi sẹ adu-
ań a wọde fi Nebukadnesar poñ so bre wọñ no, wodi a, eye bone, na wọsre nea ọfyẹ wọñ so no sẹ ọmmā wọñ kwañ na wonni afum adu-
ań nkutō, na nea wọde benom wein no, wọde benom nsu. Na sāa wọye yi nti Nyankōpoñ hyira wọñ, na ọma wọñ hô ye deñ na wọye fe kyeñ wọñ yonkō nom; na daa wọde wọñ kọkyere ọhene no dui no, wohu wọñ sẹ wọkyeñ wọñ mfefo nyinā nyansa ni adyempa, na wọkoye ọhene no mmofra no bi. Eno akwi no ọhene ma wọñ mpanyiñ-
ñyuma, na wonya nidi, na wotumi ye wọñ nkrofo yiye, nanso wotumi ma Onyankōpoñ nokware no tref wọ abosonsomfo no mu. Nanso sọfyẹ a eye deñ ba wọñ so ansā.

Asade bebrē a Nebukadnesar de fi amañ pī so abo-
boa ano wọ ne krow no mu no, ọma wọde bi ye sika honi a ne tenteñ si basafā aduosia. Daa worebeyi honi no adi no, ne mpanyimfo nyinā behyiae. Na señ bi tẹm se: „Mo mamfo ni nkrofo ni mo a mufi kasa biara mu nyinā, muntie! Sẹ mote sẹ wọhyeñ mmeñ ni ntrobento, na wọkā nkyēne, na wọbọ asankū ni adawurum ara pe a, monkotow nsore sika honi a ọhene Nebukadnesar de asi họ yi; na obiaraa wankotow ansore no no, wọde no betow ogya fōnonō mu.“ Sadrak ni Mesak ni Abednego ye mpanyimfo nti, etya sẹ wọñ nso wọba họ bi; nanso wowyie asore no ara pe, na wọkọtótó wọñ ano ma ọhene sẹ nnipa no nyinā de wọñ anim butubutū fam resore no, na wọñ de wogynagyina họ. Ena Nebukadnesar hye sẹ wọnkofre wọñ mmre no, na

obisa wõñ se: „Ewõm se monsom me Nyankõpõñ na monso-re me honi a mede masi hõ yi ana? — Na Onyan-kõpõñ a obetumi agye mo wõ me nsam ne hena?“ E-na wobua no se: „Yeñ Nyankõpõñ a yesom no no, obe-tumi agye yeñ wõ gyafõnonõ no mu, na obetumi ayi yeñ wõ wo hene nsam. Na se ente sa nso a, yerensõ-re wo sika honi a wode asi hõ no.“ E-na Nebukad-nesar bo fũ pĩ, na õhyee se wõmmâ fõnonõ no nno mpeñ asoñ nkyeñ se nea edõ dã no. Na wõkyekyere nnipa bäsã yi ni wõñ ntãde ni wõñ mpaboa ni wõñ nkyew ni wõñ nneema nyinã, na wõde wõñ kogu gya fõnonõ no mu. Na ogya no dew framframfram, na ehyew nnipaa wõde wõñ kogu mu no po, na nnipa bäsã no de hama no fyefye gya fõnonõ no mu. E-na õhene no de ahõdyiruw sõree kã kyerẽ ne mpanyimfo no se: „Enye nnipa bäsã na yekeyekyere wõñ de kogu gya no mu ana? Na monfyẽ, mahu nnipa bãnañ a wõasãnsãñ wõñ nenam ogya no mu, na wõanhyew, na nea õtoso anañ no te se Onyankõpõñ ba bi!“ E-na Ne-bukadnesar tyũ kõ gya fõnonõ a adõ no ano, na õkãe se: „Sadrak, Mesak ni Abednego, mo a moyẽ Onyan-kõpõñ ke-se mmofra, mumfi adi mmra!“ Na wõbae no, na wõñ ñwi bãkõ pe anhyew, na wõñ ntãde ansakra, nso owusiw mmõñ wõñ hõ. Na Nebukadnesar se: „Nhyira nkã Sadrak ni Mesak ni Abednego Nyankõpõñ a õsoma ne bofo na obegye ne mmofraa wõde wõñhõ ma no no.“ Na õma wõpae wõ ne mañ mu nyinã se: „Obiaraa õbẽkã Sadrak, Mesak ni Abednego Nyankõpõñ hõ asẽmmone no, wobekum no.“ Na õhene no ma nnipa bäsã yi ye ke-se wõ ne mañ mu hõ.

Se nea Nebukadnesar ma Daniel nya nidi ke-se wõ ne mmrantebere mu no, nea odi n'ade Belsasar ma ekyeñ sa; na nea õma onya bebrebe ne õhene Dario a ofi Media; õno na obu ne mañ no mu abupeñ abiẽsã, na õma odi bãkõ so, na osusũi se ankã õde no besi mañ no nyinã so. Na Daniel anuonyam a onyae no ye mpanyimfo no tañ, na wõpẽ se wotu no so. Na

wonnyâ ne hô așem bi șe ne Nyankôpoñ som no hô nkutô. Enti n'atamfo no kotu ohenene no agyina șe onhye mra șe adaduasâ mu na obiaraa obebisa Onyankôpoñ ana șe obosom bi ana șe onipa bi biribi kâ ohenene hô no, wode no bețo agyata amôa mu. Na Daniel de, okoso ara șore Nyankôpoñ da koro mpeñ abieșâ, șe nea oye dâ, na wahie ne mfensre a ckyere Jerusalem no. Na enti amonom ho ara n'atamfo kotôtô n'ano ma ohenene. Ankâ ohenene no pe șe ogye no, na ne mraa wahye no nti no wohaw no șe omfa no nto agyata amôa no mu. Na ohenene kâ kyere Daniel se: „Wo Nyankôpoñ a wosom no dâ no nnye wo!“ Ena ohenene de nankasa pețea șo amôa no ano, na oko ne fi, na da no wannidi, na anadyo no nso wanna korâ. Na oșoree anopa tutututu ko agyata amôa no ano ntemntem, na ode awyereho ne tem se: „Daniel, Nyankôpoñ a oțease abofra, wo Nyankôpoñ a wosom no dâ no atumi agye wo wo agyata no mu ana?“ Na Daniel buae se: „Me Nyankôpoñ aso-

ma ne bofo, na wabemûamûa agyata no ano, na wonye me fyê.“ Na afei ohenene bo to ne yam, na ohyee șe wonkovi Daniel wo amôa no mu, na womfa woñ a wotôtô n'ano no nkogu mu. Na wode woñ kogu mu, na wonnyâ nnu fam no, na agyata no tetew woñ pasâ. Ena ohenene Dario ma wopae wo ne mañ mu se: „Me mañ

mu nnipa nyinã nsuro Daniel Nyankôpõñ; na ogyefo ni boafõ ne no, na ọyẹ nsenkyerene ni ahôyerawde wọ soro ni fam.“

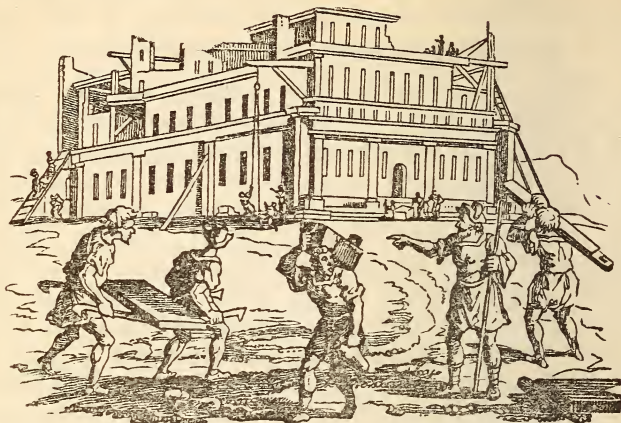
52. *Wọkyekyere Jerusalem foforo.*

Wọşẹ Jerusalem mfrihyia aduosoñ no, na Persia hene Kores di Asiria, Media ni Babilonia hene. Afe a odi mu hene no ara na ọma wọkà kyere Israelfo a wọwọ ne mañ mu nyinã sẹ wọwọ hò kwañ sẹ wọsañ kọ wọñ ankasa asase so kosiesie wọñ krow ni asọredañ no bio. Ne mraa ọhyẹ no mu ọkàe se: „Jehowa, ọsoro Nyankôpõñ, ahyẹ me sẹ minsi dañ memmá no wọ Jerusalem; enti ne nkrofo no mu biara, ne Nyankôpõñ nni n'akyi, na ọnkọ Jerusalem, na onkosi n'asọredañ wọ họ.“ Nanso ọde sika ñnyinne mpemnum ahannañ a wode fi asọredañ mu kọ Babel no ma Israelfo no. Na obiaraa ne wyere amfi Jerusalem no sim sañ kọ ne krow mu. Na Judafo ni Israelfo bebrē a wọakotrà Asiria ni Babilonia de, wọanya wọñhò wọ họ, na enti wọmpẹ sẹ wọsañ ba Jerusalem, na abusúa ọpeduanañ abieñ pẹ na wode wọnhò bọ ọşofpanyiñ Jesua ni Dawid asefo bi a wofre no Serubabel hò, na wọba Jerusalem amamfò so.

Nea wọyẹe kañ ne sẹ wosi Jehowa aforemuka no, na wofi n'asọredañ no ase. Na asọfo no de mmeñ gyina họ yi Jehowa ayẹ, na nkrofo no nyinã huroe keşe sẹ wofafi Jehowa dañ no ase nti. Na wọñ mu mpanyimfo a wuhu kañ asọredañ no na afei wuhu ketewaa wofi ase foforo yi no sù; na mmrante a wọñ bo atọ wọñ yam gyegyegye no ni mpanyimfo no sù no nyinã frafrae.

Ankà Samariafo pẹ sẹ wọ ni Judafo si asọredañ no, na Judafo ampene: na enti wọyẹ biribiara sẹ wọñ adyuma no beşee, na wọkọtótò wọñ ano ma ọhene Kores ni n'adedifo Ahasweros (Kambises) ni Artasasta (Smerdes) ni Darius (Histaspis). Na amane bebrebe a wuhu wọ wọñ adyuma no hò yi, odiyifo Hagai ni Sakaria boa wọñ, na wotu wọñ fo na wọhyẹ wọñ baniñha. Ọhene

Darius ma hô kwañ nti, wowyie asõredañ no si, na wõde fẽw kẹse dyira mu.

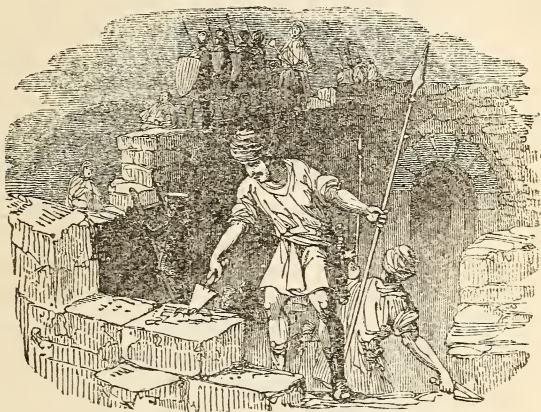

Persia ahene no mu pĩ pẹ Judafo asem. Nea ọkyeñ wõñ nyinã ahantañ a wõfrẹ no Ahasweros (Kserkses) ware Judani bea bi a wõfrẹ no Ester, na ọbea no nti ọyẹ Judafo a ẹwọ Persia mañ no mu no yiye. Ester n'agya ne nua Mardekai koyi apàm a wõpàme sẹ wobekum Ahasweros no adi kyere ọhemmea no; na n'akatuaa onyae kañ ne sẹ wõde ne diñ hyẹ ọhene amansẹm nhõma no mu nkò, na mfrihyia kakra bi tyam no, wọkọkẹ ọhene no, na ọde no di panyiñ kẹse wọ Persia mañ nyinã mu, na ne nti nso ne nkrofo no nya ahòtọ.

Ọhene Artasasta (Artakserkses) soma Esraa ọyẹ ọsọfo ni kyerewfo ba Jerusalem, na ọde asõredañ mu nneemaa ẹkẹ no fi Babel ba Jerúsalem, na obesiesie onyamesom ni asofodyuma ni ọmañ mu mraa wõñ agya nom yẹ kañ no pẹpẹpẹ wọ Jerusalem.

Eyi akyi no Artasasta panyiñ bi a okura ne kruwa a wõfrẹ no Nehemia srẹ no sẹ ọmmá ọmmra Jerusalem; na obedi amrado wọ họ, na ọbẹto Jerusalem afasusiñ

no; na wosi asọredań ni adań pī de, nanso krow no hō da họ. Na afei Samariafo ni Judafo atamfo a ẹkà hō haw wọń bio, na wọpẹ sẹ wọ ni wọń rebẹkò abrań so; na enti wọreto fasu no, nnipa no fà kura wọń mpeaw ni akòde gyinagyina họ rewyẹń, na wọń a wọreyẹ adyuma po nyinã sesẹ wọń nkrante; wọde wọń nsa bākò

reyẹ adyuma, na wọde wọń nsa bākò kura akòde; na enti wọń atamfo no antumi amma.

Nehemia di amrado wọ Jerusalem no, wannye hō akatua biara, na mom ọbọ nnipa oha aduonum akọńhama wọ nankasa ne poń so dā. Wọń nso a ahia wọń no, ọkyẹ binom ade na ọfẹm binom sẹ nea nankasa betumi. Wanyi nehò amfi adyuma ni haw biara mu. Nankasa nkoa fra nkrofo no mu na wọto Jerusalem hō afasu no. Nankasa ade a ọyẹe yi nti ẹma ọmamfo no mu mpanyimfo ni adefo nso de ahiafo ade a wọde asisi wọń nwowa no kọma wọń, na wọde akaw no kyekyẹ wọń.

Nnipaa wọte sẹ Esra ni Nehemia na ehia Israelfo no wọ bere a wosiesie wọń mań no mu ansà na no-kware sesẹwfo bae; ọne nea Jehowa nam ne diyifo Malaki so kà ne hō asem sẹ: „Fyẹ, męsoma me ọfo

na wasiesie me kwañ wọ m'anim. Na mpofirim na Owuraa mofyefyẹ no no bẹba n'asọrefi họ, na apâm bọfo no a mope no no, fyẹ, ọreba; asafọ Jehowa na waká!

Israel, Nyame mañ!
Monkosi n'asọredañ!
Sẹ nea Jehowa pẹ neñ.
Mo a moyẹ ne mmofra,
Monkohyia nhyẹ mohò deñ,
Na munsim nkọ Jerusalem.
Nyame nso ká mo hò;
Nankasa bẹtrá mo nkyeñ.

Wọká sá nẹ nso
Frẹ nokware Kristofo.
Na asọrefi a nna no
Israelfo sii no,
Jesu ankasa ba họ de,
Nanso Romafo sẹe no pasā.
Na Kristo gyidifo
Yẹ ne fi a ẹnşẹe da.

Apâm dedaw mu nsem nkekâhò.

Mfrihyia ahannañ aduṭtye abieşâ tyam wọ asọredañ no siesie ni Kristo ba ntam, sẹ nea Daniel hyẹ nkọm no. Bere yi mu no ẹtọ dabi a Judafo hò tọ wọñ, na ẹtọ dabi nso a wohu amane.

Aleksander kẹşe no (Grikiya hene a ọbọ Persia ọmañ no) di nokware Nyankòpọñ asọrefi no ẹni n'asofo no ni, na ẹyẹ n'asafohene no ñwonwa; nanso ọyẹ Onyankòpọñ nkrofo no yiye. Ne wu akyi no n'asafohempanyiñ

mu bākô Ptolemeo a odi Misraim hene bedi Juda asase no so, na ọde Judafo mpem bebrē kọ Misraim. Ne baa odi n'ade no dọ Judafo no na ọyẹ wõñ yiye, na ọfyere sika pī ma wọkyere anɔyamesem a wọkyerew wọ Hebri kasa mu ase wọ Helenifo kasa mu.

Wosom Misraim ahene beboro mfrihyia ọha no, wọba Siria hene Antioko tumi ase. Ono na ọde nnādā ni atētētē ma Judafo no mu mpem bebrē kọsom abosom. Na wõñ mu pī de, wọpẹ sẹ wọhaw wõñ de ko wu mu mom na wọsọre nkwa pa sọre kyeñ sẹ wọbẹkọ akọsom abosom. Ebere no mu no, Makabifo abusua keşe a wọbọ Jehowa hō mọdeñ na wọyẹ nam yi wõñhō adi wọ Judafo mu, na wogye asase no fi ananafo nsam. Nanso wontumi ntrā wõñhō ase, na enti wọde wõñhō kọbọ Romafo hō, na akyiri no Romafo nya hō kwañ sẹ wọde towyi ba Juda, na wọma amrado bedi asase no so. Edomni Herode a ọwọ diñ sẹ ọyẹ ọhene na obedi mañ no so, nanso ọwọ Romafo ase. Ọyẹ onipaa onim nyansa na ọyẹ nam, nanso ọyẹ otrimọdeñfo. Wõñ a wọhoahoa no frẹ no nea ọhyẹ Dawid ahengua anañ mu, na gyidifo de, ẹyẹ wõñ awyerẹhō sẹ ọmamfrani di wõñ so na ahempoma afi Juda nsam. Nanso wohui sẹ ẹyẹ senkyerene sẹ agyenkwā no a wõñ agya Jakob kae sẹ wyiase amañ de wõñhō bebo no hō no reba.

Malaki akyi no odiyifo biara anyi nehō ammekā awyerẹkyekyesem ankyerẹ wõñ bio. Na enti ẹma wõñ ani gyina Dawid ba no a wọhyẹ ase a wọfrẹ no Mesia (one nea Jehowa asra no) no pī, na wõñ ani da so sẹ ọbẹba abehyẹ Dawid ahengua anañ mu bio na wapam Romafo afi asase no so. Nanso wamma sa; etya sẹ wosua no foforo bi, sẹ nea Jehowa asem a odiyifo Jesaia akā ato họ dedaw no se: „M'adyene nyẹ mo adyene, na mo kwañ nte sẹ me kwañ; na sẹ nea ọsoro ware kyeñ fam no, saara na me kwañ ware kyeñ mo de, na m'adyene kyeñ mo de.“

II. Apâm foforo mu nsem.

1. *Nyankôpõn bofo Gabriel ba Sakaria ni Maria nkyeñ.*

Judaea hene Herode bere so no, oşofo pa bi a wofre no Sakaria ni ne yere a wofre no Elisabet trá Juda bepow so. Wõn bãnu no nyinã tẽe wõ Nyankôpõn anim, na wõanyiñ, nanso wonni ba, na wõbu yi se eye aniwude wõ bere no mu. Na ebae se adu n'asafokũ so na oreye n'asofodyuma wõ asorefi wõ Jerusalem no, okohyew hũam wõ asoredañ asa kronkroñ no so. Na Owura bofo beyi nehõ adi kyere no wõ hõ, na okã kyere no se: „Wõate wo asõre, na wo yere Elisabet bewo babarima ama wo, na woafre no Johane; õno na oõedañ Israel mma mu pĩ aba Owura wõn Nyankôpõn nkyeñ, na obedi Mesia anim wõ Elia sunsum ni n'ahõõdeñ mu.“ Eña Sakaria kã kyere oõõfo no se: „Deñ na mede mehu yi?“ Na oõõfo no bua no se: „Mene Gabriel a migyina Onyankôpõn anim, na wõasoma me se memmekã asempa yi menkyere wo. Na fyẽ, wobõtõ mumu na wuntumi nkasa gye daa eyinom aba ansã, efise woannye me nsem a eõõbam wõ ne bere mu no anni ntia.“ — Na ebae sã, na efi hõnom ara Sakaria antumi ankasa, na ofi adi no, wantumi anhyira nnipaa wõwõ adiwo hõ no.

Na eño akyi asram asia no, oõõfo no ara ba ababã bi a wofre no Maria a õte Galilaea krow Nasaret mu nkyeñ. Na õma no akyẽ se: „Wo a wõadom wo, mo! Owura kã wo hõ, wo a wõahyira wo wõ mmea mu!“ Na Maria, ohĩani a oõre nehõ ase no, te sã nkyia yi no, ne bo tui. Na oõõfo no koso se: „Maria, nsuro, na woanya Nyankôpõn anim anuonyam. Na fyẽ, wo-

bewo babarima, na woafre no Jesu. Obeje kесе, na woafre no nea owо sorosoro ba, na Owura Nyankopon de n'agya Dawid ahengua bema no, na wadi Jakob fi so hene da. " Na Maria bisa obofо no se: „Eyi beje den na aba?" Na Gabriel bua no se: „Sunsum kronkron beba wo so, na nea owо sorosoro ahode den abekata wo so, enti nso na ade kronkron a wobewo no no, wobefre no Nyankopon ba. Na Onyankopon de, biribiara nye den mmа no." Na Maria de ahobrease gye Owura bohye yi dii, na obofо no gyaw no koe. Na ntemara eyi akyi no na Maria ko Sakaria yere Elisabet nkyen. Na ebae se Elisabet te Maria nkyia no, Sunsum kronkron ye no ma, na ofre Maria se ne wura ne na. Na Maria se: „Me kra kamfo Owura, na m'agyenkwа Nyankopon ho na me sunsum bo ato ne yam, se wafye n'afana fam asetra mu. Na fye, efi ne abusua nyina befre me nhyira, na nea oye otumfo no aye me ade kесе, na ne din ne kronkron!"

Na Maria di ho asram abesa no, osan ko ne krom Nasaret. Na Elisabet wo babarima se nea obofо no hye Sakaria bo no. Wowo abofra no nnawotye no, wobae se wobetya no tyetia na woto ne din. Na n'abusuafo no pee se wofre no Sakaria, na ne na se: „Dabi, na

womfrę no Johane.“ Na wobisa n’agyaa ontumi nkasa no no, obisa wõñ kyeręwpoñ ketewā bi, na ọkyeręw so se: „Johane ne ne diñ.“ Ẹna ne tẹkrema sañe ntẹm ara, na ọkasa yi Nyankòpõñ aye. Na wõñ a wote añ-wónwàsẹm yi nyinā hò dýiruw wõñ, na wose wõñhò se: „Akokoā yi bẹye deñ ara?“ Na Sunsum kronkroñ ye Sakaria mà, na ọhye nkọm se: „Nhyira ni Owura, Israel Nyankòpõñ no, sẹ wabẹfyẹ na wagye ne nkrofo, sẹ nea ọde n’adiyifo kronkroñ a wọwọ họ fi tetetete no ano káe no; na wakae n’apám kronkroñ no, ntam a ọkà kyere yeñ agya Abraham no. Na wo akokoā yi, wọbẹfrę wo nea ọwọ sorosoro diyifo, na wobedi Owura anim akosiesie n’akwañ, na wama ne nkrofo nkwágye a ẹwọ wõñ bone fafiri mu hò nyansa.“

Na Johane no nyiñi, nea ọye deñ wọ sunsum mu, na ọte sare so kómm de kodu daa ọde nehò kyere Israelfo.

2. *Jesu awo.*

Ẹbere no mu no Romafo hene ana sẹ Kaesare a wọfrę no Augusto hye sẹ wọnkañ ne nkoa nyinā, sẹ nea wõñ abusúa te ni wõñ mfrihyia ni wõñ nneema. Enti wõñ a wọwọ Kanaan asase so nyinā, etya sẹ wọkọkọ wõñ krom wọ nea wõñ abusúafọ te kañ no. Maria nso fi ọhene Dawid abusúa mu, na afei abusúa no asóa, nanso ohia aba mu; Josef nso a ọye odyumfo wọ Nasaret a wode Maria ma no aware nanso onnyá nhyia no no fi abusúa no mu. Na Onyankòpõñ bọfo yi nehò kyere Josef wọ dae mu sẹ Maria bẹwo babarima, na wafre no Jesu (ọne agyenkwá), na obegye ne nkrofo afi wõñ bone mu. Nso ose no sẹ ọmfa ne yere Maria nkọ ne fi. Enti ọfa no, na ọ ni no sim kọ Betlehem, wọ nea Dawid abusúafọ tráe họ. Sā na ẹye na odiyifo Mika nkọmhye no bam sẹ Betlehem krow ketewā no mu na wọbẹwo Mesia, Israel hene no. Na wodu Betlehem no, na nnipa aye afi no nyinā mà, na ahọhodañ mu po, wọnnýá ọkwañ wọ họ, na enti wọkọtrá

mmodań mu. Eho na Maria wo n'abakań no, na ode nwyera kyekyere no hõ, na ode no to imoa adidide mu. Eho na nea afei ote ahenguaa ekyeń ahengua nyinã so no dae se akokoã bete a ahia no; obiara nnim no, nso obiara ańnyeń no so se Josef ni Maria nkõ.

Na woyi no adi kyerẽ. Nguanfyefo bi a wowo wuram refye won nguań anadyo no. Won na Owura bofo de anuonyam a ehyereń yi nehõ kyerẽ won, na okã kyerẽ won se: „Munnsuro, na fye, mede asempaa

abotoyam kese wo mu a ebeye nkrofo nyinã dea mebre mo. Na ne wawo agyenkwaa one Owura Kristo no wo Dawid krow mu ama mo. Na mobehu akokoã no se wode ntama akyekyere no hõ, na oda mmoa adidide mu.“ Na owyie ne kase no ara pe, osoro asafõ pi behya ho yi Nyankõpõń aye se: „Anuonyam wo sorosoro ma Onyankõpõń, na asase so asomdyee, aniso wo nnipa mu!“ — Na abõfo no ko soro no, nguanfyefo no ye ntem ko Betlehem anadyo no ara, na wokohui se nea Owura bofo no se won no. Na wokã nea wuhu wo wuram no kyerẽ Josef ni Maria ni nkrofo bebre. Na eye nnipa nyinã nwõnwã; na Maria de, ode nsem yi nyinã siee, na odyen hõ wo ne komam.

Na akokoã no di nnawotye no, wotya no tyetia, na woto ne diń Jesu.

Na odi adaduanã no, wode no ba asõrefi wo Jerusalem, se nea Mose mra kãe no. Na akwakwarã pa bi wo ho a wõfre no Simeon; ono na Onyankõpõń Sun-

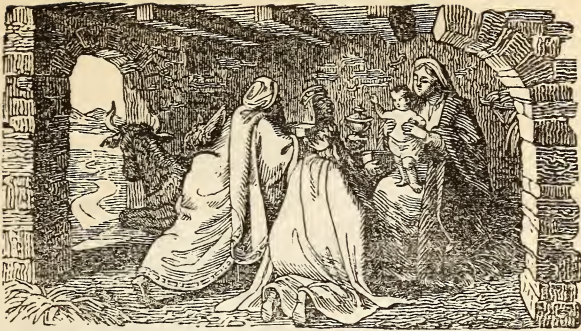
sum aká akyerę no sę obehu Kristo ansá na wawu. Na da no ara Sunsum no de no ba asọrefi họ, na ogye abofra no to ne basa so, na ose: „Owura, afei wogya wo akoa ọkwañ sę nea wo asem se wọ asomdyee mu, na m’ani ahu wo nkwágye.“ Na ọká kyere Maria se: „Fye, oyi na wode no asi họ ama Israel mu bebrę asefye ni sọre, ni sęnkyerene a wọbẹkasa atia no; na wo nso, nkrante befyerow wo ankasa kra mu, na koma bebrę mu adyene ayi adi.“

Na odiyifo aberewa bi nso a wofre no Hana ba họ, na obeyi Owura aye, na ọká ne hó asem kyere wọñ a wofyefye nkwágye wọ Jerusalem nyinã.

3. *Anyansafo a wofi anafo no.*

Josef ni Maria ni akokoã Jesu daso wọ Betlehem no, anyansafo bi fi anafo ba Jerusalem bebisae se: „Ehę na Judafo hene a wowo no no wọ? na yahu ne nsoroma wọ anafo, na yebae sę yebesọre no.“ Mfrihyia mpemnañ ni a wofi tyen Mesia no, na afei mpofirim na wọbẹkãe sę wawo no, na abotoyam mom a ankã ese sę wonya no, Herode ni Jerusalem nyinã bo tui. Edeñntia? Efise wọñ trim nye wọñ yiye. Eña Herode fre ne mañ mpanyimfo, na obisa wọñ sę: ehę na wọbewo Mesia no. Na wọñ de, wonim nea adiyifo no aká ato họ dedaw nti, wobua no se: „Wọ Betlehem, na sã na odiyifo Mika aká.“ Herode a nsemone wọ ne trim dã no ma wofre anyansafo no kọ bãbi, na obisa wọñ bere kó a nsoroma no fii pepẹpe. Na ogya wọñ kwañ kọ Betlehem se: „Monkọ, na monkofyefye akokoã no yiye, na sę muhu no a, mommekã nkyere me, na menkosọre no bi.“ Na nea osusũ wọ ne trim de, esono no.

Na anadyofã no ara anyansafo no sim, na nsoromaa wohui wọ anafo no kyere wọñ akokoã no so kwañ. Na wọkotow n’anim sọre no, na wosãñ wọñ kotoku no, wọkye no ade, sika ni hũam a wọhyew ni mire-adru. Na wọansañ ankọ Jerusalem bio, na Onyankọpoñ hye wọñ sę wọmfa ọkwañ foforo so nkọ wọñ krom. Enti

Herode bo fūi pī, efise ọpẹ sẹ ọsẹe ọhemfoforo a wọwo no no, na afei onhu nea ọbeyẹ na ne nsa akâ no. Na sẹ ọmpẹ sẹ ofi ne nsa nti, ọhyẹe sẹ wonkum mmofraa wọwọ Betlehem ni ẹhọ fám a wọadi mfrihyia abieñ ni wọñ a wonnyâ nnii no nyinã. Munsusū osù kẹsẹ a

ẹba họ no! Nanso Herode annyâ nea ọfyefyẹe no; Nyankòpọñ ankasa asiesie hô dedaw. Na anyansafọ no kọe no, Owura bọfo kâ kyere Josef wọ dae mu se: „Sọre, fo akokoã no ni ne nâ guañ kọ Misraim kọtrá họ kosi daa mekâ makyere wo, na Herode refyefyẹe akokoã no akum no.“ Na Josef sọre anadyo no ara fa abofra no ni ne nâ sim kọ Misraim. Na Herode wui no, ọbọfo no beyi nehô kyere Josef bio, na ọkâ kyere no se: „Sọre, na fa akokoã no ni ne nâ, na kọ Israel

asase so bio; na wõñ a wõfyefye akokoã no akum no no awu.“ — Ẹna wõsañ ba Nasaret bẹtrá họ.

4. *Jesu mmofraase.*

Me mma! minim se mope se mote Jesu mmofraase hõ nsem, se nea oye n'agya ni ne nã ni ne mfefo, ni nea osuãe, ni nea oye n'adagyew a onyae. Na eyi de, wõnkã hõ asem bebrebe wõ anyamesem nhõma mu. Nsem a yetee wõ no hõ de kodu ne mfrihyia dumieñ mu no wõ nsem kakrã yi mu: ekã se: „Abofra Jesu no nyiñi, na oye deñ wõ sunsum mu, na onya nyansa, na Onyankõpõñ dom wõ no so.“ Na eyi dõsõ kyeñ obi asetrà hõ asem tenteñ. Se wotumi kã asem yi wõ mmofra nyinã hõ a, ankã eye! Nyankõpõñ wõ no mu de, nanso oye abofra se mo ara. Okom ni sukõm dee no, n'ani kumi, obre; osua ade, na nea onim no, osua no nkakrankakra; nanso n'asõ ye merew, na odyeñ nsem hõ, enti biribiarã osuãe anneñ no. Wõanhu ahõpe ni nkwaseasem ni bone biara wõ no hõ, efise bone biara nni ne kõma mu se yeñ de mu. Na ne keşe ne se ope Onyankõpõñ asem; na enye se okañ no pĩ nkõ, na osusũ hõ yiye nso. Yehu yi wõ ne hõ asem a Luka kyerew yi mu.

Jesu n'agya ni ne nã kọ Jerusalem dã afrihyia kodi tyamda wõ hõ. Na Jesu di mfrihyia dumieñ no, wõ ni no kọ hõ. Na wowyie nnapa no di na wõresañ aba ofie no, abofra Jesu no ka akyiri wõ Jerusalem, na ne nã ni n'agya nnim. Na wõñ de, wosusũ se wafra asafõ a wõ ni wõñ bae no mu, na wõkọ da koro kwañ, na wõfyefye no wõ wõñ abusũafõ ni wõñ amanifo nkyeñ.

Na wonhu no no, wosañ kọ Jerusalem sẹ wọkọfyefye no. Na daa ẹtoso abiesá no, wohu no wọ asọrefi sẹ ọ ni kyerẹkyerefo te họ, na otie wọń, na obisabisa wọń nsem. Ẽnye sẹ ọno na ọkyerẹkyere wọń, na obisabisa wọń na wọkyere no. Na wọń a wọte n'asem nyinã, ne nyansaa ode bisa na obua wọń no, eye wọń ñwôn-wà. Na n'agya ni ne nâ hu no no, wọń hò dyiruw wọń. Na ne nâ se no se: „Ọba, ẹdeń nti na woye yeń sẹ yi? Fye, wo agya ni me de awyerehò na afyefye wo.“ Na ose wọń se: „Ẽdeń nti na mofyefye me? Munnim sẹ ẹsẹ me sẹ mewọ m'agya de mu ana?“ Nyankòpọń Sunsum na ẹma ọkọ asọrefi họ. Na wọń de, wọante asem a ose wọń no ase.

Na ọ ni wọń kọ Nasaret, na ọbre nehò ase ma wọń. Na ne nâ de nsem yi nyinã sie ne kôma mu. Na Jesu nyińi wọ nyansa ni kẹse ni nnipa ni Nyankòpọń pẹ mu.

5. *Johane baptisi Jesu, na ọbonsam sọ no fye.*

Abofra Johane no nyiń ye onipa kẹse. Na ọwọ sare so no, Nyankòpọń hye no sẹ ọmfa nehò nkọkyere Israelfo. Na ọba asubọnteń Jordan hò, na ọkâ adyene-sakra baptisima (asubọ ana sẹ aguare) a ẹde kọ bone fafiri mu kyerẹ wọń se: „Monsakra mo adyene, na ọsoro mań abeń.“ Na Johane fura yoma hò ñwí ntama, na

nhôma aboso kyekyere n'aseñ; na n'aduañ ne mmoadabi ni wuram wo.

Ena wofi Jerusalem ni Judaea nyinã ba ne nkyeñ ma obaptisi woñ (ogware woñ ana se obo woñ asu) wo Jordan mu, na woká woñ bone. Na woñ mu pī susūi se ebia one Mesia a wəahye ase no, Johane ká kyere woñ se: „Me de, mede nsu me baptisi mo akọ adyene-sakra mu, na nea odi m'akyi no hó ye deñ kyeñ me, mintumi mensãñ ne mpaboa hama po; ọno na ọde Sunsum kronkroñ ni gya bəbaptisi mo.“

Na Jesu di mfrihyia aduasá no, ofi Galilaea ba Jordan hó wo Johane nkyeñ se ọmmaptisi no. Na Johane ampene no se: „Ese se anká wobaptisi me mom, na wo na woba me nkyeñ ana?“ Na Jesu bua no se: „Afei ma okwañ, na sã na ese se yeye na yahye trêne nyinã mã.“ Ena Johane pene no.

Na wobaptisi Jesu na ofi nsu no mu no, ọsọree, na ọsoro bue ma no, na Johane hu Nyankopon sunsum se esi fam se abronoma besi no so. Ena ene bi fi soro kae se: „Oyi ne me do ba a ọso m'ani!“

Na Sunsum no de Jesu ko sare so, na obonsam kosọ no fyee adaduanan, na o ni mmoa te ho, na nna no mu no, onni fyē. Na afei okom dee no. Ena odadafọ

no ba ne nkyeñ se: „Sẹ woye Onyankòpõn ba a, hye na abo yi nnañ abodõ.“ Ẹna Jesu bua no se: „Wọakerew se ẹnye abodõ nkutõ so na onipa te, na ote asem biaraa efi Nyankòpõn anom so.“ Ẹna ọbonsam de no kọ krow kronkron no mu, na ode no kogyina asọrefi dañ tenteñ bi atifi, na ọkà kyere no se: „Sẹ woye Onyankòpõn ba a to wohò kyene fam. Na wọakerew se: Ọbema n'abọfo abẹfyẹ wo so na wọasoa wo wọ wõn nsam, na woamfa wo nañ ampem bo.“ Ẹna Jesu bua no se: „Wọakerew bio se: Nsọ Owura wo Nyankòpõn nfyẹ.“

Ẹna afei ọbonsam de no kọ bepọw tenteñ bi so, na ọkọkyere no wyiase mañ nyinã ni mu anuonyam prekò, na ose no se: „Sẹ wokotow sọre me a, mede yinom nyinã mẹma wo, na wode ama me, na obiaraa mepẹ no, mede mẹma no.“ Ẹna Jesu bua no se: „Fi me so, Satan, na wọakerew se: Sọre Owura wo Nyankòpõn, na som no nkutõ!“

Na ọbonsam wyie ne sọfyẹ nyinã no, ogyaw no kakra, na fyẹ, abọfo bae besom no.

6. Jesu asùafọ a wodi kañ no frẹ. Ayẹforo a wohyia wọ Kana.

Ẹno akyi na Johane gyina Jordan hò, na n'asùafọ bānu kà no hò. Na ohu Jesu se ọnenam họ no, ọkàe se: „Fyẹ, Onyankòpõn guamma ni!“ Ẹna asùafọ bānu no kodi n'akyi. Na Jesu dañ n'ani kà kyere wõn se: „Mofyefyẹ deñ?“ Ẹna wose: „Rabi (kyerekyerefo)! ehè na wote?“ Na ose: „Mommẹfyẹ!“ Na wọ ni no kọtrà họ da no. Nnipa bānu yi ne Johane ni Andrea. Ẹna Andrea kohu ne nua Simon kañ, na ọkà kyere no se: „Yẹahu Mesia no!“ Na ode no ba Jesu nkyeñ. Na Jesu hu no no, ose no se: „Wone Simon, Jona ba; wọbẹfrẹ wo Kefa“ (ẹne Petro, ase ne abotañ). Ade kyee no Jesu behu Filipino, na ọkà kyere no se: „Di m'akyi!“ Ẹna Filipino behu Natanael, na ọkà kyere no se: „Yẹahu nea Mose ni adiyifo kyere ne hò nsem

no, Jesu a ofi Nasaret, Josef ba.“ Ẹna Natanael se: „Ẹno biribi pa betumi afi Nasaret ana?“ Na Filipino se no se: „Bẹfyẹ!“ — Jesu hu Natanael sẹ ọreba ne nkyeñ no, ọkàe wọ no hò se: „Fyẹ, nokware Israelni a nnādā nni no mu!“ Na Natanael se: „Dabeñ na wu-hu me?“ Ẹna Jesu bua no se: „Filipo nnyà mfrẹ wo na wowọ dọma no ase no, na mihu wo.“ Ẹna Natanael tẹm se: „Rabi, wone Nyankôpoñ ba no, wone Israel hene!“ Na Jesu bua no se: „Sẹ mese wo se mihu wo wọ dọma no ase, na wogye di yi; wobehu ade kẹse a ẹkyeñ yi.“

Eyi akyi nnansà no, woheyia ayẹforo wọ Kana wọ Galilaea, na Jesu ne nà wọ họ bi. Na woheyia Jesu ni n'asúafọ kọ ayẹforo no ase nso. Na wein sàe no, Maria kà kyere Jesu se: „Wonni wein.“ Na Jesu se no se: „Me bere nnui ẹ.“ Ẹna ne nà se abọfo no se: „Biribi-araa obese mo no, monyẹ.“

Nso abo nsuhina asia sisi họ. Na Jesu se abọfo no se: „Momfa nsu nhyehyẹ nbina no māmá.“ Na wọhyehyẹ no amāmá. Na ose wọñ se: „Afei monsesaw nkọma nea ọfyẹ ayẹforo poñ no.“ Na wọyẹ sà. Na nea ọfyẹ ayẹforo poñ no kà n'ano nsu no bi no, na ayẹ wein. Na onnim nea efi, na ọfrẹ ayẹforokunu no, nà ose no se: „Nnipa nyinã rebefi ase a, wọde wein pa na ebesisi họ, na nnipa no anom yiye no ansà na wọde nea enye ba; na wo de, wode wein pa no asie abedu sese.“ — Nea Jesu de fi ne nsẹkyerene ase ni, na ọde yi n'anuonyam adi. Na n'asúafọ no gye no dii.

7. Samarini bea no.

Jesu kọ Jerusalem wọ tyam-dapa ase, na ọresañ no, ọkọfa Samaria. Na ọnam kwañ so no, odu Samaria krow bi a wọfrẹ no Sikar hò wọ nea Jakob abura wọ no. Na wanantew abre nti, ọtrá abura no so. Na n'asúafọ kọ krow no mu akọto aduañ. Ẹna Samarini bea bi fi krow no mu ba họ sẹ ọbẹsaw nsu. Na Jesu

kâ kyerę no se: „Ma me bi mennom!“ Na Judafo ni Samarifo nni tyakâ bi nti, eęę ọbea no ñwónwâ, na ọkâ kyerę no se: „Edeñ nti na wo a woyę Judani bisa me a meyę Samarini nsu anom?“ Na Jesu bua no se: „Sę wunim nipa kô a ọkâ kyerę wo se ma me bi mennom yi a, ankâ wobęsrę no, na wama wo nkwâ nsu. Na obiaraa ọbęnom nsu a męma no no, osukom renne no da, na ębetrâ ne mu dâ.“ Ọbea no anhu sę Jesu kâ sunsum mu așem a ęne nokware nimdeę no, na enti ọkâ kyerę no se: „Owura, ma me nsu yi bi mennom, na osukom anne me, na mamma ha mammeșaw nsu bio.“ Na Jesu se no se: „Kọ, na kọfrę wo kunu bra!“ Ẽna ọbea no se: „Minni kunu.“ Na Jesu se no se: „Woakâ no yiye, na woaware kunu nom anum, na nea wo ni no wọ họ yi de, ọnyę wo ankasa wo kunu a!“ Na ọbea no hui sę Jesu nim ne nkokoa mu așem nyinã no, ọkâe se: „Owura, mahu sę woyę odiyifo. Yeñ agya nom sọre wọ bepọw (Garisim) yi so, na mo Judafo mose: Jerusalem ne nea eșe sę nnipa sọre.“ Na Jesu bua no se: „Ọbea, gye me di sę bere no reba no adu a nokware asọrefo beșore agya no wọ sunsum ni nokware mu. Nyankôpõñ ye sunsum, na woñ a wọșore no, eșe sę wode sunsum ni nokware sọre nō.“ Na ọbea no se no se: „Minim sę Mesiaa wọfrę no Kristo no reba, ọno

na ọba a ọbẹkyere yeñ ade nyinã.“ Na Jesu se no se: „Me a me ni wo kasa yi, me ne no.“

Na ọbea no te sã no, ogyaw n'asubina no, na otutu mirika kọ krow no mu kọkãe se: „Mommra mmẹfyẹ ọbarima bi a waká m'ade a mayẹ nyinã akyerẹ me, se ẹnye oyi ne Kristo ana?“ Ẹna wofí krow no mu ba ne nkyeñ wọ họ. Na wosrẹ nọ se ọnkotrá wọñ nkyeñ; na odi wọñ nkyeñ nnannu, na ọkasa kyerẹ wọñ. Na wọñ mu bebrẹ gye no dii, na wọká kyerẹ ọbea no se: „Afei yegye di, ẹnye se wo asem a wokáe no nkô nti, na yeñ ankasa yeate na yeahu se oyi ne Mesia, wyiase agyenkwá no ampa.“

S. Petro asawu gu. Towdare no.

Na Jesu kotrá Kapernaum a ẹda Galilaea po ano no. Na ẹbae se da bi a ogyina mpoano na nnipa bebrẹ bẹkyere no so, se wobetie Nyankôpọñ asem. Ẹna ọkọ bonto bi mu, na ọkasa kyerẹ wọñ. Na afei ọká kyerẹ Petro se: „Muntyū nkọ nea ẹhọ dọ, na monkogu mo asawu nyi nãm.“ Ẹna Petro bua no se: „Owura, yeaye adyuma anadyo yi nyinã, na yanyi fyē, na wo asem nti megu asawu no.“ Ẹna woyi mpatā pī, na wọñ asawu no tetewe. Ẹna wonyama wọñ mfefo a wọwọ bonto bi mu, se wọmmẹboa wọñ. Na wọbae, na wọtyé asawu no, na wọhyehye abonto abieñ no amámá, na ẹreye amem.

Na Simon Petro hui no, ọkotow Jesu nañ ase se: „Owura, fi me nkyeñ kọ, na ọdeboneyefo ne me!“ Na mpatāa woyii no nti ehú aká no ni wọñ a wọká ne hó nyinã. Na Jesu ká kyerẹ wọñ se: „Munni m'akyi, na mẹma moayi nnipa!“ Na wode wọñ abonto no ba fam no, wogyaw ne nyinã na wodi n'akyi.

Da bi nso Jesu ni n'asúafọ ba Kapernaum. na wọñ a wogye asọrefi hó tow a Israelni biara adi mfrihyia aduonu a oyi bi no ba Petro nkyeñ, na wobese no se: „Mo wura renyi tow no bi ana?“ Na Petro se: „Obeyi.“ Na ọba ofie no, Jesu di kañ bisa no se: „Simon, wu-

susū deñ? Hena nom nkyeñ na asase so ahene gye ɔtow? woñ mma nkyeñ anā? ana se ahoho nkyeñ? “ Na Petro se: „Ahoho nkyeñ.“ Na Jesu se: „Eñ’ de na mma no, emfa woñ hò fyē.“ (Se Onyankôpõñ ba ne Jesu nti, ɔwɔ hò kwañ se onyi Nyankôpõñ dañ hò tow.) „Na se nea yebeye na yerento woñ hintidua bi, kɔ mpoano koto darewa, na apatāa wobeyi no kañkyerekyere no, wubue n’anom a, wobehu tow dare wɔ mu, fa koma ma me ni wo.“ Na Petro koye sã. Eyi na Jesu

de kyerce se nneema nyinã wura ne no, nanso ɔhye mra nyinã mã.

9. *Bepow so kasakyere.*

Da bi nnipa pĩ ba Jesu nkyeñ se worebetie no. Eña ɔkɔ bepow bi so, na ɔtrãase no, ɔkasa kyere woñ, na

enti wofre asem no bepwo so kasakyere. Na okae wo ne kyerekyere no mu se: „Nhyira ni sunsum mu ahiafo, nhyira ni won a wodi nkomo, ni won a wodyo, ni won a wode kom ni sukom fyefye trenē no, ni won a wohu mobo, ni won a won komam tew, ni patafo, ni won a trenē ni me nti wota won; na osoro mañ ye wondea.“ Ofre n'asuafo se asase so nkyene ni wyiase kanea. Na opaem ka kyere won se wammesain Nyankopon mra, na obae se obekyere won se nea wonye na aye se nea ewo Nyankopon adyenem. Okyerekyere won se nea wonye aye na wonsore na wonni muada, enye nnipa anim na wahu, na kokoa mu nea osoro agya nkuto hu no. Otu n'asuafo fo se wommoaboa ahode ano wo asase so, na nea ahode wo ho no, ehonso na koma bewo, nanso onipa biara ntumi nsom owura nom abien, osoro ni fam de, prekō. Enon ti wonnhaw wonho wo aduan ni ntade ho, na womfa wonho mmā won soro agya se ommā won nea ehia won. Ena ose: „Monfyē wyim nnomā, na wompetē, na wommubu, na wommoaboa ano wo sañ so, nanso mo soro agya no yen won. Na monye nkyen won ana?“ — „Na eden nti na mohaw mohō wo ntade nti? Monfyē wuram nfyeren se nea enyin, na enye adyuma, na ento asawa, na meka mekyere mo se Salomo anuonyam nyina mu mpo, wanekā nehō ni yinom bakō anse. Na se Onyankopon ma sare so wuraa ewo ho ne na okyena wode agu fononō mu atam se a, onye nea esen yi mmā mo ana? Mo gyidi soa! Monfyefye Onyankopon mañ ni ne trenē kañ, na wode yi nyina bekā mo hō.“ — Nso n'asem a etoa so no mu Jesu tu n'asuafo fo se wommfa nuado nnto nkyen na wonni wonho asem, na wonfyē Onyankopon dom a wadom won no yiye, na wonsore, na onka won hō bi. Okae se: „Mummisa, na wobema mo; na mo mu hena na ne ba bisa no abodō a, obema no bo? ana se obisa no apataa, obema no wo? Na se mo a moye bone no munim se mode adepa ma mo mma a, ebeye den na mo soro

agya remmá wõñ a wobisa no adepa?“ Na afei Jesu tu n’asúafó fò sẹ wõñfyẹ wõñhò yiye wọ kwañ tẹtrẹ a ẹkọ sẹe mu no hò, ni kyerekyerefo nyàtyomfo hò, ni sẹ wõmmfa wõñ ano nkò mmmọ ne diñ. Na ọkàe se: „Enyẹ wõñ nyinã a wõfrẹ me Owura, Owura, na wọbẹkọ soro mañ mu, na wõñ a wọbẹyẹ nea m’agyaa ọwọ soro no pẹ no na ẹbẹkọ.“ (Enti, mo mmofraa mokañ yi, monkae sẹ ẹnye n’asẹm no tie ni sẹ munim wọ mo trim nkutò, na ne yẹ na ehia.) Eyi nso ọde tya ne kasakyerẹ no to se: „Eno nti obiaraa ọte me nsem yi na ọyẹ no, mede no mẹto nyansafo a osi ne dañ wọ abotañ so hò; na osu tọe, na nsu yirii, na mframa bọe, na ẹbọ dañ no, na ẹnfyease, na wofi ase wọ abotañ so ntia. Na obiaraa ọte me nsem yi na onni so no, wode no bẹto kwaseaa osi ne dañ wọ ñwèa so hò; na osu tọe, na nsu yirii, na mframa bọe, na ẹbẹbọ dañ no, na ẹfyease, na n’asefyẹ sò.

10. *Jesu nkonyã.*

Woredi nmapa wọ Jerusalem no, Jesu kọ họ. Nso ọtare bi wọ Jerusalem a wõfrẹ no Betesda a ẹhò mmranã si anum, na ayarefo pī, anifuraefo, abubuafo ni wõñ a wõñ hò awuwu deda mu retyeñ nsu no fônò. Na ẹtọ dabi a ọbọfo bi sãñ ba ọtare no mu, na ọbẹfônò nsu no, na nsu no fônò akyi no, obiaraa obedi kañ atọ mu no na ọyare biaraa ọyare asañ. Na ọbarima bi wọ họ a ọyare bọ no mfrihyia aduasà awotye. Na Jesu hu

no sẹ ọda họ na ọte sẹ wakyẹ wọ họ no, ose no se: „Wope sẹ wo hò sañ ana?“ Na ọyarefo no gye so se: „Owura, minni bi a nsu no fônò a ọde me kọto mu, na merẹkọ ara pẹ a, na obi adi m’anim akọ mu.“ Na Jesu ká kyere no se: „Sọre, ma wo kẹte so na nantew. Na amônóm ara na ọbarima no hò ye no deñ, na oyi ne kẹte, na ọnantewe.

Eno akyi no Jesu kọ Kapernaum. Na Roma asrāfohene bi wọ họ a ọwọ abofra bi a obu no, na ẹbere no mu na ọyare owuyare. Na asrāfohene no te Jesu nká no, ọsoma Judafo mpanyimfo bi kọ ne nkyeñ kọsrẹ no sẹ ọmmra mmeša n’abofra no yare. Na wodu Jesu nkyeñ no, wọsrẹ no yiye se: „Ọsẹ sẹ wobẹye sá ade ama no, na ọdọ yeñ nnipabañ, na wasi yeñ hyiadañ.“ Ena Jesu ni wọñ kọe. Na ọrebeñ fie họ no, asrāfohene no soma nnamfo bi kọ ne nkyeñ kọká kyere no se: „Owura, nhaw wohò, na ẹnse me sẹ wobẹhyeñ me suhye ase, ẹno nti nso mammu mehò sẹ mese sẹ meba wo nkyeñ, na ká asem bakò pẹ, na m’abofra no hò bẹye no deñ. Na me nso meye onipa a mewọ tumi ase, na mewọ asrāfo nso wọ m’ase, na sẹ meká mekyere obi se: kọ a, ọkọ, na meká mekyere ọfoforo se: bra a, ọba, na sẹ meká mekyere m’abofra se: ye yi a, ọye.“ Ọde yi see sẹ: wowọ ahòodeñ kyeñ nnipa de, na enti wo asem a woká no, etya sẹ ẹbam. Na Jesu te yi no, ẹye no ñwónwá, na ọdañ nehò kyere wọñ a wodi n’akyi no se: „Meká mekyere mo sẹ Israelfo mu po minhu sá gyidi yi bi da.“ — Na nnipaa ọsoma wọñ no du fie no, na abofra no hò aye no deñ.

Na Jesu ni n’asúafọ kọ bonto bi mu. Na ọká kyere wọñ se: „Momma yentya po yi nkọ agya no họá.“ Na wosim, na wọrekọ no, ọdae. Na fyẹ, mframa kẹse bi bọ wọ po no so, na asorokye bu begu bonto no so, na ẹreyẹ aye má. Na asúafọ no tyū ba ne nkyeñ benyañ no se: „Owura, gye yeñ, na yereyera!“ Na ọká kyere wọñ se: „Mo a mo gyidi sọa! ẹdeñ nti na musuro sẹ?“ Na ọsọree tẹtẹtẹ mframa ni po no, na ẹye diññ. Na

nnipa no anɪ so ye wõñ yā, na wókáe se: „Onipa beñ ni a mframa ni po po tie no yi!“ — Na wõnam dyo-dyo kodu fam wọ Gadarenefo asase so, na ogye nnipa bānu bi a adaemone wọ wõñ mu no, ọsañ nam po no so ba Kapernaum bio. Na wọtee sẹ ọwọ fie no, nnipa pī boaboa wõñhò ano wọ họ, na wõsenñ wọ poñ ano po, na ọkasae kyerẹ wõñ. Na wọde bi a ọyare dyọkọ a nnipa bānañ so no bae. Na nkyereso no nti wontumi

nkọ ne nkyeñ no, wobue dañ a ọwọ mu no atifi, na wobubui no, wotyityè mpaa ọyarefo no da so no ba ọdañ no mu. Na Jesu hu wọñ gyidi no, ọkà kyere nea ọyare dyokọ no se: „Ọba, wode wo bone afiri wo. Sọre, na yi wo kete, na kọ wo fi.“ Na amônòm ara na ọsọree yi ne kete, na ofi adi wọ wọñ nyinã anim họ; na wọñ nyinã hò dyiruw wọñ, na woyi Nyankôpọñ ayẹ se: „Yenhu sã ade yi bi da!“

11. Jesu nkonyã (ntoaso).

Èbae sẹ Jesu kọ krow bi a wọfẹ no Nain mu, na n'asúafọ bebrè ni nkrofo pì ni no kọe. Na ọbẹñ krow no poñ akyi no, fyẹ, woso bi a ọyẹ ne nã ba koro funu refi adi, na ọbea no yẹ okunafọ, na kromhọfo pì ká no hò. Na Owura hu bea no no, ne yam hyehye no ma no, na ọkà kyere no se: „Nsu! Na ọbae, na ọbẹkà funu adaka no, na wọñ a woso no gyinae. Na ọkàe se: „Abrante, mese wo se: „Sọre!“ Na nea wawu no sọree trãse, na ofiase kasae, na ọde no ma ne nã. Na ehù ká wọñ nyinã, na woyi Nyankôpọñ ayẹ

se: „Odiyifo kẹse asọre wọ yeñ mu, na Onyankôpọñ abẹfyẹ ne nkrofo!“

Èno akyi no ankyẹ na ọbarima bi a wọfẹ no Jairo a ọyẹ Judafo hyia dañ mu panyiñ wọ Kapernaum ba

Jesu nkyeñ, na oḃekotow ne nañ ase sre no se ommra ne fi, na owo babea koro a wadi mfrihyia dumieñ, na oḃa ho rewu. Na Jesu rekọ no, nkrofo bebrē kyere no so se wope se wobeñ no ntia. Na oḃea bi wo won mu a oyare yare bone mfrihyia dumieñ, na wafyere n'ade nyina ama adruyefo, na wontumi nsa no yare. Na oḃa Jesu akyi, na oḃekā n'atade ano, na ose: Mekā n'atade po a, me ho besañ. Na amōnōm ara ne ho sañe. Na Jesu kae se: „Hena na akā me?“ Na n'asuafo se: „Wo ara wuhu se nnipa no kyere wo so, na wose: Hena na akā me?“ Na Jesu se: „Obi akā me, na mahu se ahōodeñ afi me mu ko.“ Na oḃea no te sā no, oḃe ahōpopo befyere Jesu nañ ase, na okā nokware nyina kyere no. Na Jesu kae kyere no se: „Oḃa, wo gyidi agye wo, na fa asomdyee ko.“ Na oḃaso rekasa no, Jairo fifo mu bi bekā kyere no se: „Wo ba no awu, na nhaw kyerekyerefo bio.“ Na Jesu te sā no, okā kyere no se: „Nsuro, gye di ara, na ne ho beye no deñ.“ Na odu fie no, wammā obiara anko ho gye Petro ni Jakobo ni Johane ni abofra no n'agya ni ne nā. Na nnipa no nyina resu na wordi no nkomo. Na Jesu kae kyere won se: „Munnsu, na onwui e, na oḃa.“ Na woserew no, na wonim se wawu. Na opam won nyina no, oso abofra no nsa, na okā kyere no se: „Ababā, sḃore!“ Na ne sunsum sañ ba no so, na osoree ntem-ntem.

12. Jesu nkonyā (ntoaso).

Nnipa pi boaboa wonho ano ba Jesu nkyeñ, na ne yam hyehye no ma won, na wote se nguañ a wonni fyefo ntia. Na ofiase kyerekyere won ade bebrē. Na ade resā no, n'asuafo ba ne nkyeñ se: Eha ye sare so, na ade ye asā, na gya won kwañ na wonko nkura ni nkrow mu nkoto aduañ, na wonni biribi a wodi wo ha.“ Na obua won se: „Moankasa momma won biribi nni!“ Na wose no se: „Yenkototo denare ahannu (ebeye se dare aduonu) abodo mmre won na wonni ana?“ Na ose won

se: „Abodō ahè na mowọ? Monkoḡyẹ!“ Na wokohui no, wọbẹkà kyere no se: „Anum ni mpatā abieñ.“ Na ohyẹ se wotràtràse akūakū ha ha ni aduonum aduonum. Na oḡa abodō anum ni mpatā abieñ no, na oḡyẹ oḡoro, na ohyira so, na obubu abodō no ma n'asùafọ se wọmfa mmá wọñ, na oḡyẹkyẹ mpatā abieñ no mu sàara ma wọñ nyinã. Na wọñ nyinã dii, na wọmēmēe.

Na Jesu kà kyere n'asùafọ se: „Mommooa mpropro-waa aka no ano, na biribi ansee.“ Na wotase mpropro-wa no ntekreyi dumieñ amámá. Na wọñ a wodii no beye se mmarima mpemnum, mmea ni mmofra mfra.

Na n'asùafọ ko bonto mu se wọreko agya no ho; na Jesu de, ne nkutō ko bepọw bi so koḡoree. Na ade sàe no, na obonto no adu po mfinimfini, na asorokye rebọ no, na mframa no ye basabasa. Na odasu a ede rekọ anọpa no mu no, Jesu nantew po no ani ba wọñ nkyeñ. Na asùafọ no hu no se onam po no so no, wọñ bo tui, na wose: „Osamañ!“ na wode hù tètèem. Na ntem ara na Jesu kasa kyere wọñ se: „Mommá mo bo ntọ mo yam, na eyẹ me, na munnsuro.“ Na Petro gye so se: „Owura, se eyẹ wo a, frẹ me na ma memmra

wo nkyeñ wọ nsu no ani.“ Na ose: „Bra!“ Na Petro fi bonto no mu na ọnam nsu no ani se ọreko Jesu nkyeñ. Na ohu mframa se emu ye deñ no, osuroe, na ofiase meme; na ọtẹm se: „Owura, gye me!“ Na ntẹm ara na Jesu tẹe ne nsa so no mu, na ose no se: „Wo a wo gyidi sọa, deñ nti na wogye akinye?“ — Na wodu bonto no mu, na mframa no gyaee,

Ọkwañ wọ họ a, anká ye de Jesu nkonyaa ọye họ nsem pi beka họ, se nea ọye na obue anifuraefo ani ni asitifo aso, na ọsai mumu tekrema, na oma abubu-afọ nantewe, na ọsa piti, na ọpam adaemone, na ọboa nnipaa worehu amane biara. Mubehu yi nyina wọ apam foforo mu.

13. Ọbea ọdeboneyefo bi ni Kanaan bea bi.

Muntie nsem abieñ yi, bako kyere ọdo kese, na bako kyere gyidi kese.

Farisini bi a wofre no Simon behyia Jesu adidi. Na ọbea bi wọ krow mu họ a ọye ọdeboneyefo. Na ọtee se Jesu te adidii wọ Farisini no dai mu no, ọde ngo huam toa ma bae, na obegyina n'akyi wọ ne nai họ, na osu de ne nusu fow ne nai no họ, na ọde ne ti nwi popa họ, na ofew ne nai no họ, na ọde ngo huam no sra họ. Na Farisini a ohyia no adidi no hu sa no,

òkâe wọ ne mu se: „Sẹ onipa yi yẹ odiyifo a, anká obehu onī ni bea kô a ọde ne nsa ká no yi, na ọyẹ ọdeboneyẹfo.“ Na Jesu rebua no se: „Simon, mewọ asem bi meká mekyere wo.“ Na ose: „Kyerẹkyerefo, ká!“ Na Jesu se: „Ọkafó bi wọ adefirifo bānu; ọbākó de no denare ahannum, na ọbākó no de no aduonum. Na wonnyá biribi ntua no, ọde kye wọñ bānu nyinā kwa. Enti kyere me wọñ mu nea ọbedọ no bebrebe?“ Na Simon bua no se: „Misusū sẹ nea ọde bebrebe kye no no.“ Na ose no se: „Woabu nteñ yiye.“ Na ọdāñ n’ani kyere ọbea no, na ọká kyere Simon se: „Woahu bea yi ana? Meba wo fi, woammá me nsu manhohoro me nañ hò; na ọbea yi de, ọde ne nusu afow me nañ hò, na ọde ne ti ñwī apopa hò. Woamfew m’ano, na ọbea yi de, efi sẹ meba ha yi, onnyae me nañ hò few ẹ. Woamfa ngo ansra me trim, na ọbea yi de, ọde ngo hūam asra me nañ hò. Na eyi nti mese wo sẹ ne bone a ẹdōsò no, wode afiri, na ọdọ pī, na nea wode ketewā afiri no no, ọdọ ketewā. Na ọká kyere ọbea no se: „Wode wo bone afiri; fa asomdyee kọ!“

Asem no bākó ni:

Jesu pẹ sẹ ofi nkyereso no mu kọhome kakra nti, ọkọ Tiro ni Sidon fām. Na ẹhọ nso wantumi ankora nehò so. Na Foenike bea bi a sunsummone wọ ne baba mu te ne nká, na ọbae bẹkotow ne nañ ase srẹ no sẹ ontu sunsummone no mfi ne ba no mu mmá no. Na Jesu ká kyere no se: „Ma mma mmě ansá, na ẹnye fẹ sẹ wode mma aduañ bema akramañ.“ Ọpẹ sẹ ọde sọ no fyẹ. Na ọbea no buae se: „Ẹwom, Owura, na nso akramañ di mproprowaa efi wọñ wura poñ so gu fam.“ Na Jesu ká kyere no se: „O ọbea, wo gyidi sò; ẹnye mmá wo sẹ nea wope!“ Na ne ba no hò sañe doñ no ara mu.

14. *Johane Baptisini wu.*

Johane wyie n’adyuma kẹse no yẹ, na ne nkwá to

reba. Nokware hò adanse nti wokum no. Sẹ ẹnam bae ni:

Ọhene Herode kọfa ne nua Filipo yere a wọfrẹ no Herodia waree, na Johane ká kyerẹ no se: „Entẹẹ sẹ wobẹfa wo nua yere.“ Na eyi nti Herode de no kọto afiase. Na da bi a Herode awoda dui na odi dapa no, Herodia babea ba họ bẹsawe, na ẹyẹ Herode ni wọñ a wọ ni no te adidii no fẹ, na ọhene de ntanká ká kyerẹ ababā no se: „Bisa me biribiaraa wope, na mẹma wo.“ Na ọkọ ne ná nkyeñ kọte mu asem no, ọbae bẹká kyerẹ ọhene se: „Fa Johane Baptisini ti to asanka mu ma me.“ Na ẹyẹ ọhene yaw, nanso ne ntam ni wọñ a wọ ni no te adidii no nti ọhye sẹ wọnkọfa mmá no. Na ọso-mae, na wokotya Johane ti wọ afiase họ. Na wọde nitiri no to asanka mu bae, na wọde ma ababā no, na ọde kọma ne ná. Na n’asútafo bae bẹfa ne funu no kosie no, na wọkọká kyerẹ Jesu.

15. *Jesu mmẹbusẹm.*

Jesu kyerẹkyerẹ nkrofo no a, ọtā bu bẹ, efisẹ wọñ asò yẹ deñ na wanyẹ sā nso a worenhu n’asẹm mu ntia. Na akyiri no ọkyerẹ n’asútafo a wọfyefyẹ nokware mu kyeñ binom ase. Emu bi a ehia ni:

„Ọpetẹfo rekọpetẹ n’aba. Na ọrepetẹ no, ebi gu kwañkyeñ, na wotiatia so, na ewyim nnomā bae bẹmeme. Na ebi gu abotañ so, na efifi no, ẹhyewe, sẹ enni foñyini ntia. Na ebi gu nsọe mu, na nsọe no ni no nyiñi, na emia no. Na ebi gu asase pa mu, na efifi, na ẹsow aba ahorow ha.“ Na ọká sā no, ọtẹm se: „Nea ọwọ asò betie no, ontie.“

Na n'asútafo no bisa no bẹ no ase. Na ọkàe se: „Aba no ne Nyankòpòñ asem. Na wòñ a wọwọ kwañ-kyeñ no ne wòñ a wọte asem no; na ọbonsam ba beyi asem no fi wòñ kòmam na wọannye anni na wọannya nkwa. Wòñ a wọwọ abotañ so no ne wòñ a wọde anigye tie asem no; na eyinom nni ntini, na wogye di ma ẹkye kakra, na sofyẹbere ba a, na wogyae. Na nea egu nsọe mu no ne wòñ a wọte asem no a, wọnam wyiase nneema hò haw ni ahonya de ni nkwa yim anigye mu, na emia asem no, na ẹnsow aba biara. Na wòñ a wọwọ asase pa mu no ne wòñ a wọde koma paa eye te asem no, na wọde sie, na wọnam abotoase mu sow aba.“

Obu wòñ bẹ foforo bi se: „Ọsoro ahenni te sẹ onipa bi a wakodua aba pa wọ n'afum. Na nnipa dae no, ne tamfo bae bedua ñwura wọ kokote no mu, na ọkọe. Na kokote no fifi na ẹsowe no, nwura no nso fifi bi. Na ofi wura no nkoa bae bẹkà kyerẹ no se: „Owura, ẹnye aba pa na wudua wọ wo afum ana? Na nwura yi fi hẹ?“ Na ọkà kyerẹ wòñ se: „Ọtamfo na ọyẹ yi!“ Na ne nkoa no kà kyerẹ no se: „Wope sẹ yenkotutu ana?“ Na ose: „Dabi, ebia muretutu nwura no, mu-betu kokote no bi afra mu. Na mommà ne nyinã nnyin

nkosi kokote tyabere, na kokote tyabere mekà makyerę wõñ a wotya no se: mommoaboa nwura no nyinã ano kañ nkyekye no afiafi nkõhyew, na kokote no de, mommoa ano nkogu me sañ so.“ Na n'asũafo ba ne nkyeñ se: „Kyere yeñ afum nwura no be no ase.“ Na obuae se wõñ se: „Nea odua aba pa no ne onipa ba. Afũ no ne wyiase. Aba pa no ne ahenni mma. Nwura no ne bone no mma. Otamfo a obeduae ne õbonsam. Kokote tyabere no ne wyiase totya. Tyafõ no ne abõfo. Na se nea wõboaboa nwura no ano na wõde gu gya mu hyew no, sãara na daa wyiase to betya no wõbeyę. Onipa bã besoma n'abõfo na wõboaboa nea ęto nnipa hintidua ni wõñ a wodi asemmone nyinã ano afi n'ahenni mu, na wõde wõñ akogu gya fõnõnõ mu, ęhõ na osũ ni sętyere wõ. Ęna wõñ a wõtęę hõ behyereñ se awyia wõ wõñ agya mañ mu. Nea õwõ asõ a õde betie no, ma ontie.“

16. *Jesu mmębusem* (ntoaso).

Obu wõñ be foforo, na õkãe se: „Nyankõpõñ ahenni te se sinapi aba bãkõ a onipa bi afa akodua n'afũm; ęno ne ketewã wõ aba nyinã mu, na efi a, enyiñ ye kęse kyeñ fañ nyinã, na ęyę dua, na wyim nnomã beyę wõñ mmerebu wõ ne bã so.“

Na õsañ bu wõñ be foforo bio se: „Õsoro ahenni te se mõre a akaw a õbea bi de asie mõre krokumã mã abiesã mu de kosii se ne nyinã kawę.

„Bio õsoro ahenni te se ahõde a wõde ahintaw asase bi mu a onipa bi kohui, na õkora so, na õkõę kõtõñ nea õwõ nyinã, na õkõtõ asase no.“

„Bio õsoro ahenni te se õguadifo a õfyefyę ahene pa, na ohu ahene bãkõ a ne bo ye deñ no, õkõtõñ nea õwõ nyinã, na õkõtõę.“

„Bio õsoro ahenni te se asawu a wõde agu pom na eyi ahorow biara bi. Na se ęyę mã a, wõtýę ba mpoano, na wõtrãse a, wõboa papa no ano wõ ade mu, na wõtow nea enye no gu. Sãara na daa wyiase to betya

no wọbẹyẹ. Abofo bẹba abeyi nnipa bone afi nnipa trêñ mu, na wọde wọñ akogu gya fônônõ mu; ẹhọ na osù ni sẹtyere wọ.“

Bẹ foforo a obu wọñ ni: Ose: „Ọsoro ahenni te sẹ ofi wura bi a ofi adi anọpa tutu sẹ ọkọfeyfeyẹ nnipa abọ wọñ pā, na wọakọ ne weintrom. Na ọ ni adyumayẹfo no di ano sẹ ọbẹma wọñ denāre (ẹbẹyẹ mmañ du) mākò mākò dakoro no, ogya wọñ kwañ kọ ne trom họ. Na ẹbẹyẹ sẹ nnọñkroñ no, ofi adi bio, na okohu binom a wọde anihaw gyina gua so, na ose wọñ se: „Mo nso monkọ me weintrom, na nea ẹtẹẹ no, me de mẹma mo.“ Na wọkọe. Afei ẹreba nnọñ dumieñ ni nnọñ abiesà mu no, ofi adi, na ọkọyẹ sāara. Na ẹreba anadyofà nnọñnum mu no, ofi adi, na okohu binom a wogyina họ kwa, na ose wọñ se: „Edeñ na adekyée yi nyinā mugyina ha kwa?“ Na wobua no se: „Obi mmebọ yeñ pā ẹ.“ Na ose wọñ se: „Mo nso, monkọ me weintrom no mu, na nea ẹtẹẹ no, mobenya.“ Na oñyini dyoe no, weintrom wura no se n’abofra panyin se: „Frẹ adyumayẹfo no, na ma wọñ wọñ apabọde fiase wọ wọñ a ẹka akyiri no so kosi wọñ a wodi kañ no so.“ Na wọñ a wọba nnọñnum no bae no, wọñ nyinā nya denāre mākò mākò. Na adikañfo no bae no, wosusūi sẹ wọbẹto wọñ de so, na wọñ nso, wonya denāre mākò mākò. Na wọñ nsa kà yi no, woñwínwí ofi wura no hò se: „Wọñ a wodi akyiri yi ye adyuma doñfyerew

bākò pẹ, na woama wọn ni yeñ a yeḡe adyuma adesâe na yabrẹ na fifiri afi yeñ no pẹ!“ Na obua wọn mu bākò se: „Damfo, menye wo bone bi ẹ; na me ni wo anni ano denāre bākò ana? Fa nea ẹye wodea, na kọ. Na mepe se mema wọn a ẹka akyiri yi se nea mema wo ara. Na minni hò kwañ se mede mankasa m'ade meye nea mepe āna? Meye nti wo ani nye ana?“ — Se nea wọn a wodi akyiri bedi kañ, na wọn a wodi kañ bedi akyiri neñ. Na wofre pī, na wọn a wopaw wọn sǎa.“

17. Jesu mmebusẹm (ntoaso).

Towgyefo ni mneboneyefo pī ba Jesu nkyeñ betie no. Na Farisifo ni kyerewfo ñwĩnwĩ se: „Oyi gye nneboneyefo na ọ ni wọn didi!“ Na obu wọn bẹ yi se: „Mo mu nipa beñ na se ọwọ nguanteñ ha na ọyera wọn mu bākò a, orennyaw aduakroñ akroñ no wọ sare so na omni nea ayera no akyi nkodu se obehu no? Na se ohu no a, ọde no to ne mati so, na ẹye no anigye; na ọba ofie a, ọfrefre ne nnamfo ni n'afipámfo boa ano se wọn se: „Mo ni me ani nnye, na mahu me guañ a ọyerae no.“ Meká mekyere mo se sǎ nso na ẹbeyẹ anigye wọ soro wọ ọdeboneyefo bākò a ọsakra n'adyene kyeñ nnipa trēnē aduakroñ akroñ a enhia wọn adyenesakra hò.“

„Ana se ọbea beñ na se ọwọ ngwetẹbóna du na ọyera mu bākò a, ọrenso kanea, na ọmpra ofie họ na ọnfefye yiye nkosi se obehu? Na se ohu a ọfrefre ne nnamfo ni n'afipámfo nom boa ano se: „Mo ni me ani nnye, na mahu me gwetẹbónaa ọyerae no!“ Meká mekyere mo se sǎ nso na anigye beba Nyankòpọñ abọfo anim wọ ọdeboneyefo bākò a ọsakra n'adyene hò.“

Na ose: „Ọbarima bi wọ mmabarima bānu. Na wọn mu akumā se n'agya se: „Agya, fa ahòde a ẹbeyẹ medea no ma me.“ Na ọkye n'asetrà mu ma wọn. Na ankye na ne ba akumā no boaboa ne nyinǎ ano, na otu kwañ kọ akyirikyiri asase bi so, na ẹhọ na ọkọbọ aho-

fyi fyere n'ahôde no nyinã, Na owyie ne nyinã fyere no, ọkọm kẹse bi ba asase no so họ, na afiase ahia no. Na ọde nehô kọbọ asase no so honi bi hô, na ọsoma no kọ n'afum kọfyẹ mprako. Na ne kọñ dọ sẹ ọde asehônô a mprako no dii no bi hyẹ n'afuru mà, na obi-ara ammâ no. Na n'ani ba nehô so no, ọkâe se: „Apãfo ahè na m'agya wọ a wọwọ aduañ dodo, na me de, ọkọm rekum me yi! Męsọre makọ m'agya nkyeñ, na mase no se: Agya, mayẹ ọsoro ni wo anim bone, na mense sẹ wọfrẹ me wo ba bio, na ye me sẹ wo apãfo no bi!“ Na ọsọre ba n'agya nkyeñ. Na ọdaso wọ akyiryi-kyiri no, n'agya no hu no, na ne yam hyehye no, na otutu mirika ko so ne kọñ mu, na ofew n'ano. Na ọba

no se no se: „Agya, mayẹ ọsoro ni wo anim bone, na mense sẹ wọfrẹ me wo ba bio.“ Na agya no kâ kyere ne nkoa se: „Momfa atãde a eye no, mmra mmehye no, na momfa pętea nhyẹ ne nsa ni mpaboa nhyẹ ne nañ, na momfa nantiyibaa wadọ srade no mmra mmekum

no, na yenni, na yeñ bo ntọ yeñ yam; na me ba yi wui, na wanyañ bio, ọyerae, na wọahu no.“ Na wofise ma wọñ bo tọ wọñ yam.“

18. Ọdefo bi ni Lasaro.

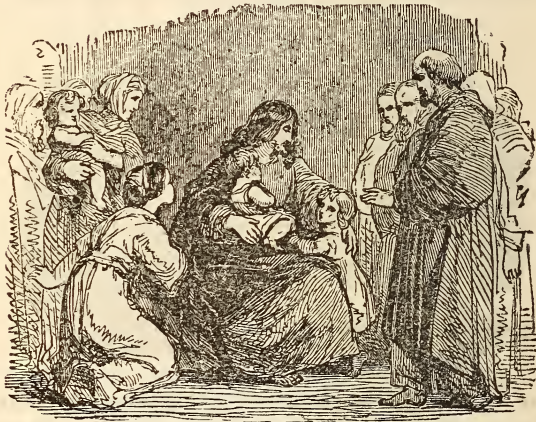
Èbere no mu nso na Jesu kà asem yi kyere wọñ se: „Ọdefo bi wọ họ a ọhye ntàde kọkọ ni nwyera pa, na ọde asetrà fefe gye n’ani dā. Na ohiani bi wọ họ a wọfre no Lasaro a ọda n’abobo ano a watutu akru, na ọpe se odi mproprowaa efi ọdefo no poñ so agu fam no mē, na nso akramañ bae bẹtaforo n’akru mu. Na

ẹbae se ohiani no wui, na abọso bẹsoa no kọ Abraham kokom; na ọdefo no nso wui, na wosie no. Na asamañ na ọma n’ani so na ọwọ aninyannem no, ohu Abraham wọ akyirikyiri ni Lasaro se ọwọ ne kokom. Na ọbom se: „Agya Abraham, hu me mọbọ, na soma Lasaro, na ọmfā ne nsateā ano nkọbọ nsu mu, na ọmfā mmedyudyo me tẹkrema, na mirehu yaw wọ gyaframa yi mu.“ Na Abraham se: „Oba, kae se wo nkwabere no wonya wo nnepa, na Lasaro nso nya nnebone sāara, na afei ne wyere akyekye, na wo nso, wurehu yaw. Na eyi nyinā nkāmfuaw, okù kẹse da yeñ ni mo ntam, se wọñ

a wọpẹ sẹ wofi ha yi ba mo nkyeñ ntumi, na wọñ nso a wọwọ nohọ ntumi ntra mma yeñ nkyeñ.“ Ẹna ose: „Ẹn’ de, agya, mesrẹ wo, soma no kọ m’agya fi; na mewọ nuabarima bānum, na onkodi wọñ adanse, na wọñ nso amma aninyannem ha yi bi.“ Na Abraham se no se: „Wọwọ Mose ni adiyifo no, ma wontie wọñ!“ Na ose: „Dabi, agya Abraham, na sẹ obi fi awufo mu kọ wọñ nkyeñ a, na wọbesakra wọñ adyene.“ Na ose: „Sẹ wọantie Mose ni adiyifo no a, obi fi awufo mu sọre nso a, wọrennye nni.“

19. Mmofra frẹ ni mmarima sofye.

Na wọde mmofra nketewā ba Jesu nkyeñ sẹ ọmfa ne nsa ngu wọñ so. Na n’asúafọ ká wọñ a wọde wọñ bae no anim. Na Jesu hui no, anyẹ no fẹ, na ose wọñ se: „Mommá mmofra nketewā mmra me nkyeñ na munnsiw wọñ kwañ, na eyinom sẹ na Onyankòpọñ mañ yẹ wọñdea. Nokware na meká mekyerẹ mo sẹ obi-araa onnye Nyankòpọñ mañ sẹ abofra ketewā no, ọnkọ mu.“ Na ọyẹ wọñ atū, na ọde ne nsa gu wọñ so hyira wọñ.

Eyi akyi no abrante defo bi bae bẹkotow Jesu anim, na obisa no se: „Owura pa, deñ na menye na manya nkwáa ẹnsá da?“ Na Jesu ká kyere no se: „Edeñ na wofre me papa? Obi nye pa gye obakó, ọne Nyankópoñ. Nso wunim mra du no!“ Na obuae se: „Mifi me mmofrase madi yinom nyinã so. Na deñ na aka me?“ Na Jesu fyẹ no, na ọdọ no, na ose no se: „Aka wo ade bakó: Kọ, na kotoñ nea wowọ nyinã, na fa ma ahiafo, na wobena ahode wọ soro; na bra befa asẽndua di m'akyi.“ Na asem no nti omunae, na ode awyerẽhõ kọe, na ọwọ ade bebrẽ ntia. Na Jesu dananã n'ani, na ose n'asũtafo se: „Sẹ moahu deñ a ẹye ma adefo sẹ wọbẹkọ Nyankópoñ mañ mu!“

Nanso ankye na wokohya sã ọdefo bi. Jesu reko Jerusalem akowu no, ọkọfa Jeriko. Na fyẹ, ọbarima bi wọ họ a wofre no Sakaeo a ọye towgyefo mu panyiñ, nanso ọye ọdefo. Na ọpe Jesu afe, na nnipa pĩ akyere so nti ontumi, na ọye tiã ntia. Na otutu mirika di kañ kọforo dua bi sẹ ọkọfyẹ no, na ẹhọ na ọrebefa. Na Jesu du họ no, ọfyẹ ọsoro na ohu no, na ọká kyere no se: „Sakaeo, ye ntem si fam, na etya sẹ metrã wo fi ne.“ Na ọye ntem si fam, na ode anigye gye no. Na nkrofo no hui no, wọñ nyinã ñwinwi se: „Ọkọsẹ onipaa ọye ọdeboneyefo fi.“ Na Sakaeo sọre gyinae, na ọká kyere Owura se: „Owura, fyẹ, mede m'ade fá mekye ahiafo, na sẹ mede nkontompo magye obiara biribi a, mebọ hõ ahorow anañ mitua no kaw.“ Ẹna Jesu ká kyere no se: „Nẹ na nkwágye aba ofi yi mu, sẹ ọno nso ye Abraham ba ntia. Na onipa ba bae sẹ ọbẹfyefye na wabegye nea ayera.“

20. *Samarini a ohu mọbọ, ni akoaa wanhu mọbọ.*

Da bi kyerewfo bi ba Jesu nkyeñ bẹsọ no fyẹ se: „Kyerekyerefo, deñ na menye na manya nkwáa ẹnsá da?“ Na Jesu ká kyere no se: „Deñ na wọkyerew wọ mra no mu?“ Na obuae se: „Dọ Nyankópoñ kyeñ

nneema nyinã, na ðo wo yonkô se wohô.“ Na Jesu se: „Woabua yiye, ye yi, na wobinya nkwa.“ Na ope se obu nehô bem, na okâ kyere Jesu se: „Na hena ne me yonkô?“ Na Jesu de asem a etoa so yi na ebua no se:

„Obarima bi fi Jerusalem sãñ kọ Jeriko, na okoto adyotyafu mu, na wopa ne hô tam, na wopirapira no, na wogyaw no kọe, na oreye awu. Na ebae se osofo bi befa okwañ no so, na obehu no no, otya no hô kọe. Na Lewini bi nso a obehu no ye sãara. Na Samarini bi nam ne kwañ so ba nea owọ ho; na ohu no no, ne yam hyehye no. Na oko ne nkyeñ kokyekyere n'akru no, na ode ngo ni wein gugu mu, na ode no trã nan-

kasa aboa so, na ode no kọ ahohodañ mu kofye no. Na ade kyee na oreko no, oyi denare abieñ ma ahohodañ mu panyiñ se: „Fye no, na biribiaraa wobefyere akã hô no, meba a, metua wo kaw.“ — „Na won basã yi mu hena na wususũ se waye nea okoto adyotyafu mu yi yonkô?“ — Na kyerewo no bua no se: „Nea ohu no mọbo no.“ Na Jesu se no se: „Kọ, na kofe saara.“

Na nea onhu mọbo no, deñ na ebeye no? Jesu kyere yeñ no wo be mu se:

„Osoro ahenni te se ohene bi a o ni ne nkoa bu

akontā. Na ofiase bui no, wode bi a ode no talente opedu (ẹkyeñ dare opeha ahorow du) bre no. Na onnyā biribi ntua no, ne wura no hye se wonton no ni ne yere ni ne mma ni n'ade a owọ nyinā, na womfa mmetua kaw no. Ẹna akoa no kotowe pa ne kyew se: „Owura, to wo bo ase ma me, na metua wo ne nyinā. Ẹna akoa no wura no yam hyehye no, na ogyā no, na ode kaw no nso kyew no. Na akoa no fiadi no, okohu ne nwurakwā mu bi a ode no denāre ha (ẹbeyẹ dare du), na oso no mu tim no amenewa se: „Tua me kaw a wode me no!“ Na n'awurakwā no kotow fam pa ne

kyew se: „To wo bo ase ma me, na metua wo kaw no.“ Na onno de, wampene, na ode no koto afiase se enkosi daa obetua no kaw. Na ne nwurakwā hu nea aye no, eyẹ won yaw, na wobekā ne nyinā kyere won wura. Na ne wura no fre akoa no no, okā kyere no se: „Wo akoa bone! wosre me nti mede kaw no nyinā mekye wo; na wo nso, ense se wuhu wo awurakwā mọbo se nea mihi wo mọbo no ana?“ Na ne wura no bo fūi, na ode no koma ahawfo se enkosi daa obetua no kaw no nyinā. — Sāara na, se moammā amfi mo kōmam na moamfa obiara ne nua bone amfiri no a, m'agyaa owọ soro no nso beye mo.“

21. *Ahóbrease.*

Da bi Jesu bu binom a wode wõnhô to wõnhô so se wotêe na wotew wõñ a aka no ahî ahî bẹ yi se: „Nnipa bānu kọ asọrefi kọsọree, ọbākô yẹ Farisini, na ọbākô yẹ ọtowgyefo. Na Farisini no gyinae, na ọsọree wọ ne hô sẹ se: „Nyankôpoñ, meda wo ase se mente se ebinom: amimfo, asisifo, ayerefafo, ana se nso towgyefo yi. Midi muada dapeñ mu mpeñ abieñ, mede nea menya nyinā so du du mema.“ Na ọtowgyefo no gyina akyirikyiri, ọmpẹ se ọma n’ani so kyerẹ ọsoro po, na ọbọ ne koko se: „Nyankôpoñ, dom me deboneyefo!“ Mekâ mekyere mo se oyi de bem sãñ kọ ne fi mom kyeñ ọbākô no. Na obiaraa ọma nehô so no, wọbẹbre no ase, na nea ọbre nehô ase no, wọbema no so.“

Na da bi nso n’asúafọ ba ne nkyeñ bebisa no se: „Hena na ọyẹ kẹse wọ Nyankôpoñ mañ mu?“ Na Jesu frẹ abofra akumā bi bae, na ọde no gyina wõñ mfinimfini, na ose: „Ampa na mekâ mekyere mo se moanañ na moanye se mmofra nketewā a, morenkọ soro mañ mu. Enti obiaraa ọbre nehô ase se abofra ketewā yi no, ọno na ọyẹ kẹse wọ soro mañ mu; na obi a ọnam me diñ so begye abofra ketewā bākô se oyi no, wagyeme. Monfyẹ yiye na moantew nketewā yi mu bākô ahî! Na mekâ mekyere mo se wõñ abọfo a wọwọ soro fyẹ m’agyaa ọwọ soro anim dā.“

Akyiri no da bi Jesu rekyerekyere nkrofo wọ asọrefi wọ Jerusalem no, ọkà kyerẹ wõñ se: „Mo ani nna mohô so wọ kyerewfo hô; wõñ na wọpẹ se wọhyẹ atade yū ni abọnteñ so nkyia ni mpanyiñ trābea wọ hyiadañ mu ni ọpoñ ti trā wọ adidii.“ Na ọtrá sikakora adaka anim, na ọfyẹ se nea nkrofo no de sika begu mu. Na adefo bebrẹ de pī begu mu. Na ọbea kunafo bi nso a ọyẹ ohiani bae, na ọde kọbere nketewā abieñ a ano si niwa du begu mu. Na ọfrẹ n’asúafọ, na ọkà kyerẹ wõñ se: „Ampa, mekâ mekyere mo se okunafo hiani yi de pī abegu mu kyeñ wõñ a wode bi begu adaka no mu

nyinã. Na wõñ nyinã, nea aboro wõñ so no bi na wõde begu mu, na oyi de, ne hia mu ade a ọwọ a ọde tease nyinã na ọde abegu mu.“

22. *Jesu sakra nya anuonyam.*

Aka kakrã na Jesu akọ Jerusalem akowu no, ọfa n'asúafọ no mu bāsá, Petro, Jakobo ni Johane kà ne hò, na ọde wõñ nkutō kọ bepọw kесе bi so fá bābi. Na ne hò dañ wọ wõñ anim, na n'anim yẹ hraññ sẹ awyia na n'atāde yẹ fitā sẹ biribi, na obiaraa ọwọ wyiase ha ntumi nyẹ biribi fitā sẹ no. Na Mose ni Elia yi wõñhọ wọ anuonyam mu, na wọ ni Jesu bẹkà ne nneyẹ wye a orekowsye wọ Jerusalem hò asẹm. Nanso nna akà Petro ni wõñ a wọkà no hò no. Na wõñ ani tetewe no, wuhu n'anuonyam ni nnipa bānu a wọwọ ne nkyeñ no. Ẹna Petro se Jesu se: „Owura! eye sẹ yẹwọ ha; na ma yensi asese abiẹsá wọ ha, wode bākò, na Mose de bākò, na Elia de bākò.“ Na onnim nea ọkà no, na ehù akà wõñ ntia. Na ọdaso kasa no omununkum hanáhaná bi bẹkata wõñ so. Na ẹne bi fi mununkum no mu kàe se: „Oyi ne me dọ baa ọsọ m'ani; ọno na muntie no.“ Na n'asúafọ te yi no, ehù kà wõñ pī, na wõde wõñ anim butubutū fam. Na Jesu

bae béká wõñ se: „Monsõre, na munnsuro!“ Na wõma wõñ ani so no, wõanhu biara sẹ Jesu nkô. Na wõre-sãñ bepõw no, Jesu kâ kyere wõñ se: „Nea moahu yi, monnkâ nnkyere obiara, na enkosi daa onipa ba bẹsõre afi awufo mu.“

23. Jesu Betania kọ a ọkọ mpeñ abiesá.

Efi Jerusalem kọ krow bi a wõfrẹ no Betaniaa ẹwo ngobepõw akyi beyẹ sẹ doñfyerew bākô kwañ; ẹhọ na nua pa bāsá bi te, wõne Lasaro ni Marta ni Maria, na Jesu dọ wõñ, na ọsọẹ wõñ fi dā. Da bi ọkọ họ, na ẹyẹ nua nom no nyinā fe, na wõñ nyinā kyere no wõñ dọ mākô mākô. Maria trā ne nañ ase, na otie n’asẹm; na Marta de, ọhaw nehò pī som no. Na ọba Jesu nkyeñ béká kyere no se: „Owura, woñnyeñ hõ sẹ me nua agyaw me nkutõ na mesom ana? Enti se no na ọmmẹboa me!“ Ẹna Jesu bua no se: „Marta, Marta!

wohaw wohò wọ nneema pī hõ; na ade bākô na ehia; Maria na apaw fá pa no a wõrennye ne nsam da.“

Da bi a Jesu rekọ Jerusalem akowu na odu krow bi mu no, wõsoma kọ ne nkyeñ se: „Owura, fyẹ, nea wodọ no no yare.“ Na Jesu tee no, ọkàe se: „Ọyare

yi nyẹ owu yare, na Onyankôpõn anuonyam ntia, sẹ Onyankôpõn ba nnya anuonyam wọ hò.“ Eyi akyi no odi nmanu wọ nea ọwọ họ no; na ọkà kyere n'asúafọ se: „Momma yẹnkọ Judaea bio.“ Na n'asúafọ no ká kyere no se: „Owura, Judafo fyefyẹe sẹ wosiw wo abo ẹnkyẹe, na worekọ họ bio ana?“ — Na Jesu buae se: „Obi nam awyia a, onhintiw.“ Na akyiri no ose wõn se: „Yẹn adamfo Lasaro ada, na merekọ makonyań no.“ Ẹna n'asúafọ se: „Owura, sẹ wada de a, obenya nkwa.“ Nanso ne wu hò asem na Jesu káe, na wõn de, wosusui sẹ nna pa hò asem na ọkà. Na afei Jesu paem se wõn se: „Lasaro awu; na mommá yẹnkọ ne nkyen.“ Na wosim kọe. Na afei Marta te sẹ Jesu reba no, okohyia no, na ọkà kyere no se: „Owura, wowọ ha a, anká me nua anwu.“ Na Jesu se no se: „Wo nua bẹsọre.“ — Na Marta se: „Minim sẹ daa edi akyiri a awufo bẹsọre no, ọbẹsọre bi.“ Na Jesu se no se: „Mene awufo sọre ni nkwa; na nea ogye me di no, owu po a, obenya nkwa, na obiaraa ọtease na ogye me di no renwu da. Wogye yi di ana?“ Na ose: „Yiw, Owura, megye midi sẹ wone Kristo no, Nyan-kôpõn baa ọreba wyiase no.“ — Na ose sá no, ọkọfrẹ ne nua Maria bae; nso Judafo pĩ wọ họ a wọrekyekye ne wyere wọ ne nuaa wawu nti; na wohui sẹ Maria sọre ntẹmntẹm fi adi no, wodi n'akyi, wosusui sẹ ọrekọ Lasaro da so akosú. Na Maria bẹkotow Jesu nań ase se: „Owura, wowọ ha a, anká me nua anwu.“ Na Jesu hui sẹ oresú na Judafo a wọ ni no bae no nso resú no, ẹyẹ no yaw wọ ne sunsum mu, na ọhọ ne wyere, na ose: „Ehẹ na mode no toe?“ Na wose no se: „Owura, bra bẹfyel“ Jesu sù. Ẹna Judafo no se: „Fyẹ ne dọ a ọdọ no!“ Na wõn mu bi se: „Oyi a obue anifuraefo ani yi ntumi nyẹ sẹ anká onipa yi nwu ana?“ — Na odu da no hò. Nso ẹyẹ ọbodań, na ọbo da ano. Na Jesu se: „Munyi bo no!“ Na Marta se no se: „Owura, sesẹ de wabõn, na wadi da no mu nnannań!“ Na Jesu se no se: „Manká mankyere wo

se: wogye di a, wobehu Nyankôpõñ anuonyam ana?“ — Eña woyi bo no. Na Jesu ma n'ani so se: „Agya, meda wo ase sẹ wotie me: — nso minim sẹ wutie me dā; — na nkrofo a wogyina họ yi nti na mekâ sã, na wọgye adi sẹ wo na woasoma me.“ Na owyie sã kâ no, ọtẹm denneñ se: „Lasaro, fi adi!“ Na nea wawu no fi adi, nso ọda mu ntama kyekyere ne nsa ni ne nañ, na ọdu kyekyere n'anim. Na Jesu se wõñ se: „Monsãñ no mmâ ọnkọ.“

„Eyi akyi no Jesu kọ fá bābi kọtrá họ kómm wọ Efrem krow a ẹbẹñ sare so mu. Na afei aka nnansia na tyamda adu no, Jesu ba Betania bio, na wọtow no poñ wọ barima bi a wọfrẹ no Simon fi. Na Marta som, na Lasaro de, ọyẹ wõñ a wọ ni no te poñ hỏ no mu bākó. Na Maria de ngo húam a ne bo yẹ deñ paund bākó bẹsra Jesu nañ ase, na ọde ne ti ñwí popa so; na ngo no húam yẹ ofie họ má. Na n'asúafọ mu bākó a wọfrẹ no Juda Iskariot a ọkọkyere no so kwañ no kâe se: „Edeñ nti na wọantõñ ngo húam yi annye de-

nare ahasá, na wọamfa ammá ahiafo?" Ọkàe yi de, na ẹnyẹ sẹ odyeñ ahiafo so ntia, na efisẹ ọyẹ owyifo, na okura kotoku ni nea wọde gu mu. — Na Jesu kàe se: „Edeñ nti na mohaw ọbea no? Wayẹ ade pa ama me. Na ahiafo de, mowọ wọñ wọ mo nkyeñ dā, na da biara a mope no, mobeyẹ wọñ yiye; na mede, munnì me dā. Wayẹ nea obetumi, na ọyẹ eyi to họ ma me sieda. Ampa na mekà mekyerẹ mo sẹ bābiaraa wọbẹkà ašẹmpa yi wọ wyiase nyinā no, wọbẹbọ nea ọyẹe yi diñ akae no.“

24. *Kristo Jerusalem kọ.*

Daa edi so no Jesu fi Betania kọ Jerusalem. Ọkwañ no da krow ketewā bi a wọfrẹ no Betfage hò. Ọbeñ họ no, ọsoma n'asútafo no mu bānu di kañ se wọñ se: „Monkọ krow a ẹda mo anim yi mu, na ẹnkyẹ na mobehu afruponkọ a wọsá no ni ne ba, monsāñ wọñ, na momfa wọñ mmrẹ me. Na sẹ obi se mo biribi a, monse no se: Wọñ hò hia Owura, na ntẹm ara ọbẹma mode wọñ aba.“ — Na eyi nyinā na wọyẹe sẹ nea odiyifo no kàe no mmram se: „Monkà nkyerẹ Sion baba se: Fyẹ, wo hene reba wo nkyeñ, odyo, na ọte afruponkọ ba so.“ Na n'asútafo no kọe kọyẹ sẹ nea Jesu kà kyerẹ wọñ no, na wọde afruponkọ ni ne ba no bae, na wọde wọñ atam gugu wọñ so, na wọde no trā so. Na nkrofo bebrẹ de wọñ atam trẹtrẹw kwañ no so,

na ebinom tyetya n nubã na wode gugu kwañ no so. Na wõñ a wodi kañ ni wõñ a wodi akyiri têtêtêm se: „Hosiana Dawid ba no (ene se: Ma ênkò Mesia no yiye)! Nhyira ni nea onam Awurade diñ mu reba! Hosiana wò sorosoro!“ — Na Jesu hu Jerusalem ara pẹ, na osù wò so se: „Wo ara se wunim wò wo da yi mu po nea eye wo asomdyee de a, — na afei ahintaw wò wo ani so! Na nna bi beba wo so a wo atamfo betya wo hò kâ, na wotya wo hò kontonkroñ, na wòkâ wò ahyem wò mmã nyinã, na wòadyiruw wo ni wo mmaa wòwò wo mu agu fam, na worennyaw wo mu bo bākò wò ne yonkò so, efise woanhu bere a wòbẹfyẹ wo no!“ — Na okò asọrefi, na ofiase pam wõñ a wòtõñ na wòtò wò hò, na osùm sikasesáfo apoñ ni wõñ a wòtõñ mmrò-nôma nkongua gui, na ose wõñ se: „Wòakyerew se: „Wòbẹfẹ me fi se asọrefi,“ na mo de, moaye no awyifo tũ.“ — Na asọfo mpanyiñ ni kyerewfo te se mmofra têtêtêm wò asọrefi hò se: „Hosiana Dawid ba no“ no, çnye wõñ abodyo, na wòkâ kyerẹ no se: „Wote nea eyinom se ana?“ Na Jesu se wõñ se: „Yiw, monkañ pẹñ se „Mmotafowa ni wõñ a wonum nufu anom na weasiesie ayeji“ ana?“ — Na ogyaw wõñ, na ofi krow no mu kọ Betania kòtrá ho. — Na ade kyée (Dyowda anọpa) na okọ krow no mu bio no, na okom de no. Na ohu dọma bi a ewò ahabañ wò kwañkyeñ no, okò hò, na wanhu fyē wò so se ahabañ nkò, na odomabere nnui ẹ. Na Jesu kâe se: „Obiara renni wo so aba bio da.“ Na amonom hò ara na odoma no poe. — Odoma yi ne Judafo a wòmpe se wosow aba no senkyerene.

25. Akuafo ni ohene ayeforohyia hó mme.

Da no aɛ na obubu wõñ mme yi wò Jerusalem se: „Ofi wura bi wò hò a oye weintrom, na ogye hò bañ hyiae, na ofũnu bo a wokyí mu wein wò mu, na oto abantenteñ wò mu, na ode ma akuafo bi, na ofi mañ mu hò kọ bāki. Na adua no bere dui no, osoma ne nkoa kọ akuafo no nkyeñ se wònkogye n'adua. Na

akuafo no fa ne nkoa no, na wofye bākô, na wokum bākô, na wosiw bākô abo. Bio osoma nkoa foforo a wodosô kyeñ kañ de no, na woye wõñ sàara. Na akyiri no osoma ne ba kọ wõñ nkyeñ se: „Wobefere me ba no.“ Na akuafo no hu ba no no, wokae wọ wõñ mu se: „Odedifo no ni! mommra mmâ yenkum no, na yenni n'ade no.“ Na wokyere no sunsùm no fi weintrom ho, na wokum no. Na enti daa weintrom no wura no beba no, obeye akuafo no deñ?“ Na wose no se: „Ode see kесе besee nnipa bone no, na ode ne weintrom no akoma akuafo foforo a wode adua no beba no wọ ne bere mu.“ Eña Jesu se wõñ se: Eyi nti meká mekyere mo se: wobegye Nyankôpoñ mañ afi mo nsam de akoma omañ a wode mu adua no beba.“

Obu wõñ be foforo se: „Osoro mañ te se ohene bi a ohya aeforo ama ne ba, na osoma ne nkoa se wonkofre wõñ a wohaia wõñ mmra aeforo ase, na wompe se woba. Bio osoma nkoa foforo se: „Monká nkyere wõñ a wohaia wõñ no se: fyẹ, masiesie m'aduañ, watakum me nantyi ni me mmoa a wadọ srade, na wawye ade nyinã, na mommra aeforo no ase.“ Na wõñ de, wammu no fyẹ, na wokokọe, obākô kọ nankasa afum, na obākô kọ n'aguade hô, na wõñ a aka no kye-kyere ne nkoa no, na wobọ wõñ atrimodeñ, na wokum wõñ. Na ohene no tee no, ne bo fũi, na osoma ne dom kose awudifo no, na ohyew wõñ krow. Eña ose ne nkoa se: „Woasiesie aeforohya no de, na wõñ a wohya wõñ no, anse wõñ. Na enti monko nkwan- so, na dodow ara a mobehu no, momfre wõñ mmra aeforo no ase.“ Na nkoa no fi adi kọ akwañ so koboa-boa dodow a wohui nyinã ano, nnipa pa ni nnipa bone, na adidifo behya poñ no hô. Na ohene no ba mu se obefye adidifo no no, obehu onipa bi a onhye aeforohya atade wọ ho, na ose no se: „Damfo, woba ha deñ ni, na wonhye aeforohya atade yi? Na oto mumu. Eña ohene ká kyere abofo se: „Monkyere ne nañ ni ne nsa, na momfa no nkoto akyirikyiri sùm no

mu, ẹhọ na osù ni sètýẹrẹ wọ. Na wọń a wọafẹ wọń si bebrē, na wọń a wọpaw wọń mu sǎa.“ —

Asem foforo a Jesu kǎe wọ kyerẹwfo ni Farisifo nnebone hǒ na ọde yi wyiee se: „Jerusalem, Jerusalem! wo a wukum adiyifo na wusiw wọń a wọasoma wọń wo nkyeń abo, mpeń ahẹ na ankǎ mepe sẹ meboaboa wo mma ano sẹ nea ọkokọtań boaboa ne mma ano wọ ne ntabań ase; na moampe! Fye, wọbẹgyaw mo fi sẹ

amamfǒ ama mo: na mese mo se: efi ne morenihu me bio de akosi sẹ mobẹse se: „Nhyira ni nea ọnam Owura diń so reba no!“

26. *Jesu nsem a ọkǎe wọ nneemaa ebedi akyiri aba hǒ.*

Na Jesu fi asọrefi họ kọe, na n'asúafọ ba ne nkyeń sẹ wọbẹkyerẹ no sẹ nea woto asọrefi no, ni abopa ni ayeýede a wode ahyehye no. Na Jesu kǎ kyerẹ wọń se: „Muhu yi nyinǎ ana? Ampa, mekǎ mekyerẹ mo sẹ wọrennyaw ọbo bǎkọ wọ ne yonkọ so a woren yi nto

fam. Na sẹ muhu sẹ ɔm atya Jerusalem hò ahyia a, ẹn' na mobehu sẹ ne sẹe adu. Ẹn' de, wõn a wõwõ Judaea no nguañ nkọ mmepọw so, na wõn a wõwõ krow no mu mfi adi, na wõn a wõwõ wuram ni nkurā mu no nnkọ mu. Na eyi ne awyeretọ nna sẹ nneçmaa wọkyerẹw nyinā mmram. Na nna no mu na amane bẹba wõn a woyem ni wõn a woma nufu so, na ahò-hiahia kẹse bẹba asase yi so, na abufū bẹda nkrofo yi so. Na wọbẹtọtọ nkrante ano, na wọfa wõn nnomum akọ amañ nyinā so, na abosonsomfo betiatia Jerusalem so de akosi daa abosonsomfo bere bewyie du.“

Na ọte ngobepọw so no, Petro ni Jakobo ni Johane ni Andrea ba ne nkyeñ bisa no kokoam se: „Kyerẹ yeñ da kò a eyi bẹba, na wo ba ni wyiase aseto sẹnkyerene ne deñ?“ Na Jesu bua wõn se: „Monfyẹ yiye na obi annādā mo. Na bebrē bẹba wọ me diñ mu se: Mene Kristo, na wọdādā bebrē. Na mobẹte sa ni akòsem. Na ọmañ bẹsọre atia ọmañ, na ahenni atia ahenni, na ọkọm ni yaredọm ni asasewosow aba afā bebrē. Na wobeyi mo ama sẹ wọnhaw mo na wonkum mo, na me diñ nti nkrofo nyinā bẹtañ mo. Na wọbẹkà ọmañ asẹmpa akyerẹ wọ wyiase nyinā ayẹ adanse ama amañ nyinā,

ansà na aseto bẹba. Na ahòhiahia kẹse a efi sẹ wofi wiyase ase de besi nẹ mmæ da nanso ebi remma bio bẹba. Ẹn' na, sẹ obi kâ kyere mo se: „Fyẹ, Kristo wọ ha ana sẹ ọwọ họ“ a, monnye no nnni. Na sẹ anyinam fi anafo kọhyerẹn atifi no, sẹ nea onipa ba ba beyẹ neñ. Na nea funu wọ họ no, ẹhọ na apete bẹboaboa wọnhò ano. — Na nna nom ahòhiahia no akyi no ẹnkyẹ na owyia bedru sùm, na ọsram rempæ, na nsoroma fi soro bẹtoto fam, na ọsoro ahòodeñ bẹwosow. Ẹn' na mobehu onipa ba ba sẹnkyerene sẹ ayi nehò wọ soro. Na asase so abusúa nyinã besù, na wobehu onipa ba sẹ ọde ahòodeñ ni anuonyam kẹse reba wọ soro mununkum mu. Na ọbesoma n'abọfo, na wọahyẹn ntrobento na wọaboaboa wọn a wọpaw wọn wọ soro ase nyinã ano. — Na da no ni doñ no de, onipa biara nnim, ọsoro abọfo mpo nnim, na m'agya nkutò. Enti monwyẹn, na munnim doñ kò a mo wura bẹba.“

27. Jesu nsem a ọkàe wọ nneemaa edi akyiri hó
(ntoaso).

Ẹn' na ọsoro ahenni beyẹ sẹ mmabā du a wọtase wọn akanea sẹ wokohyia ayẹforokunu. Na wọn mu bānum yẹ anyansafo, na bānum yẹ nkwasea. Wọn a woyẹ nkwasea no fa wọn akanea, na wọamfa ngo ankà hò; na anyansafo no fa ngo wọ wọn nkuku mu kà wọn akanea hò. Na ayẹforokunu no kyẹ no, wọn nyinã

totò nko, na wòdedae. Na ọ́dasu mu no, wòtèem se: „Fyẹ, ayẹforokunu no reba ò! mumfi adi nkohyia no!“ Ẹna mmabā no nyinā sọree tyityè wòñ akanea. Na nkwa-sea no se anyansafo no se: „Mommá yèñ mo ngo no bi, na yèñ akanea redum.“ Ẹna anyansafo no buae se: „Ebia ẹrensò yẹ ni mo, na mom monkọ wòñ a wòtòñ nkyèñ nkọtọ mode.“ Na wọrekọ akọtọ no, ayẹforokunu no bae, na wòñ a wọsiesie wòñhò no ni no kọ ayẹforohyia no ase, na woto poñ mu. Na ẹno akyi no mmabāa aka no nso bae se: „Owura, Owura, hiẹ yèñ!“ Na obuae se: „Nokware, meká mekyere mo sẹ minnim mo!“ — Na enti monwyèñ, na munnim da kò ana sẹ dọñ kò a onipa ba bẹba. — Na ẹte sẹ ọ́barima bi a otu kwañ akọ bābi, na wafrẹ nankasa nkoa, na ọ́de n'ade ahyẹ wòñ nsa. Na ọ́ma ọ́bākò talente anum, na ọ́ma ọ́foforo abieñ, na ọ́ma ọ́foforo bākò, sẹ nea obiara betumi, na amonom ara na otu ne kwañ. Ẹna nea onya talente anum no de kọdannañ ne nsa, na onya talente anum foforo bọ hò. Sā nso na nea onya abieñ no, ọ́no nso kọnya abieñ ká hò. Na nea onya bākò no de, ọ́kọẹ, na okofunu fam, na ọ́de ne wura sika no sie mu. Na ẹkyẹ kyẹ no, nkoa no wura no bae, na ọ́ ni wòñ bebu akontā. Na nea onya talente anum no bae, na ọ́de talente foforo anum no ká hò bae se: „Owura, wode talente anum na ẹma me, na fyẹ, manya hò talente anum nso maká hò.“ Ẹna ne wura no se no se: „Mo! akoa pa, nokwafo! woadi ade ketewā hò nokware, na mẹma woadi bebrē so; kọ wo wura anigye mu!“ Ẹna nha onya talente abieñ no nso de abieñ a onyae no ká eò bae, na ne wura no se no sāara. Ẹna nea onya talente bākò no nso bae se: „Owura, minim wo sẹ woyẹ onipaa ọ́yẹ deñ, wububu wọ nea wunnuae ẹ, na woba-boa nea womfa mpetè họ ano; na misuroe, na mekọẹ mede wo talente no mekosie fam, na fyẹ, wo ade ni!“ Ẹna ne wura no bua no se: „Akoa bone, onihafọ, wunim sẹ mibu wọ nea minnuae na meboa nea memfa mempetè họ ano? enti anká ẹsẹ wo sẹ wode me sika

kòhyẹ sikasesáfo nsa, na meba a, mabegye m'ade ni hò mfentom. Enti monnye ne nsam talente no nkòma nea ọwọ talente du no. Na obiaraa ọwọ no na wọbema no, na wanya aboro so, na nea onni no, nea ọwọ po wọbegye ne nsam. Na akoaa ne hò nni mfaso no, momfa no nkọto akyirikyiri sùm no mu, ẹhọ na osù ni sètyere wo.“

„Na onipa ba bẹba wọ n'anuonyam mu na abọfo kronkron ninyinà kà no hò no, ẹn' na ọbetrá n'anuonyam ahengua so, na wọbẹboaboa amañ ninyinà ano wọ n'anim, na ọbẹpaw wọñ mu sẹ nea oguanfyẹfo paw nguanteñ fi mpapo mu, na ọde nguanteñ no begyinagyina ne nifá, na ọde mpapo no agyina benkum. Ẹn' na ọhene bese wọñ a wọwọ ne nifá no se: „Mo a m'agya ahyira mo, mommra mmẹfa ọmañ a wọsiesie fi daa wofi wyiase ase ama mo no. Na ọkọm dee me, na moma me aduañ; osukọm dee me, na moma me biribi menome; meyeẹ ọhọho, na mode me kọ mo fie; meda adagyaw, na mufura me tam; meyaree, na mobefyẹe me; meda afiase, na moba me nkyeñ.“ Ẹn' na nnipa trènè no bebua no se: „Owura, da beñ na yesom wo sẹ?“ Na ọhene bebua wọñ se: „Nokware, meká mekyere mo sẹ biribiaraa moaye ama me nua nketewā yi mu bākò yi, moaye ama me.“ Ẹn' na ọbẹkà akyerẹ wọñ a wọwọ benkum no se: „Mo a wọabọ mo dua, mumfi me nkyeñ nkọ ogyaa ẹnsá da a wọsiesie ama ọbonsam ni n'abọfo mu. Na ọkọm dee me, na moammá me aduañ; osukọm dee me, na moammá me bi mannom; meyeẹ ọhọho, na moamfa me ankọ ofie; meda adagyaw, na moamfura me tam; meyaree, na mewọ afiase, na moamma me nkyeñ.“ Ẹn' na wọñ nso bebua no se: „Owura, da beñ na yehu wo sá na yansom wo?“ Ẹn' na obebua wọñ se: „Nokware, meká mekyere mo sẹ nea moanye ammá nketewā yi mu bākò yi, moanye ammá me.“ Na eyinom bẹkọ amanehunu a ẹnsá da mu, na wọñ a wọtẹe bẹkọ nkwaá ẹnsá da mu.“

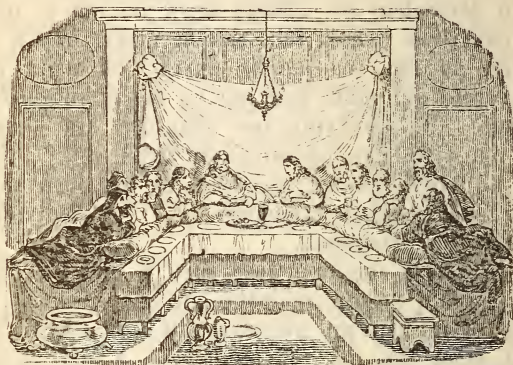
28. *Nañ hó hohoro ni Owura adidi.*

Nnaa edi n'amanehunu anim no awyia Jesu kyere-kyere wọ asọrefi, na anadyo ọkọtrá Betania.

Na apiti daa edi kañ a wokum tyamguañ no (ẹyẹ Yawda) Jesu asúafọ bisa no se: „Ehê na wope sẹ yen-siesie na woadi tyamguañ no?“ Na ọsoma Petro ni Johane kọ Jerusalem se: „Mokọ krow no mu a, onipa bi a ọso nsukruwa behyia mo, munnì n'akyi nkọ fi a ọbẹ-hyẹñ mu no mu, na monkà nkyere ofi wura no se: Kyerekyerefo se: ọdañ beñ mu na me ni m'asúafọ bedi tyamguañ? Na ọbẹkyere mo abansoro asa kẹse bi a wọyẹ mu yiye, ẹhọ na munsiesie mmá yeñ.“ Na asúafọ no kọ krow no mu, na wohui sẹ nea Jesu ká kyere wọñ no, na wosiesie tyamguañ no. Na anadyofá Jesu ni n'asúafọ kọ Jerusalem.

Na adidibere dui no, Jesu sọre fi poñ hò, na ọpa ne tam gu họ, na ọfa mpopahò, na ọde kyekyere nehò. Na afei ofyie nsu gu awyowa mu, na ofiase hohoro n'asúafọ anañ hò, na ọde mpopahò a ọde akyekyere nehò nọ popa hò. Na odu Petro so no, ọkàe se: „Owura, wohoho me nañ hò ana?“ Na Jesu bua no se „Mprepreñ de wunnim nea meyẹ yi, na dakyẹ na wobehu.“ (Nañ hò hohoro yi yẹ Sunsum kronkron ahò-hohoro a ehia wọñ a wope sẹ wonya Jesu fà bi sẹnkyerene.) Na Petro se: „Nhohoro m'anañ hò da!“ Na Jesu se: „Sẹ manhohoro wo hò a, wunni me fà.“ Afei Petro te sà no, ose: „Owura, ẹnye me nañ nkò, na me nsa ni me ti bi!“ Na Jesu se no se: „Nea waguare no, enhia no sẹ ọrehohoro gye ne nañ hò, na ne hò nyinã afi; na mo hò afi, na ẹnye mo nyinã.“ Efişẹ ọnim yiye sẹ ọbonsam de ahyẹ Juda Iskariot kómam dedaw sẹ ọnkọkyere ne so kwañ, enti na ọkàe se: „ẹnye mo nyinã na mo hò afi.“ Afei owyie wọñ nañ hò hohoro no, na ọfa ne tam, na ọtráase, na ọkà kyere n'asúafọ se: „Munim nea mayẹ mo yi? Mofre me kyerekyerefo ni wura, ẹn' de mose no yiye, na sà na

mete. Na sẹ me a meye mo wura ni kyerekyerefo no mahoho mo anañ hõ a, saara na esẹ sẹ mohoho mo mfefo anañ hõ nso. Na mama mo señkyerene mato hõ sẹ monye sẹ nea maye mo yi. Nokware, nokware na mese mo sẹ osomfo nkyeñ ne wura, na nea wõasoma no nkyeñ nea osoma no. Sẹ munim yinom na moye a, nhyira ni mo.“

Na wõte poñ hõ redi tyamguañ no, Jesu kã kyere n'asũtafo no se: „Nokware na mese mo sẹ momu bākõ a ọ ni me didi yi na ọbẹkyere me so kwañ.“ Na afei wõñ wyere ahõ, na wõrese no mākõ mākõ se: „Eye me ana?“ Na obua wõñ se: „Eye dumieñ yi mu bākõ a ọ ni me to nsa didi. Onipa ba no kọ sẹ nea wõkyerew wõ no hõ de, nanso musu bẹkã onipaa ọkyere onipa ba so kwañ no. Wõanwo no da a, ankã eye ma no.“

Na woredidi no, Jesu fa abodõ, na ọda so ase, na obubui mã n'asũtafo se: „Monnye nni, eyi ni me hõnam a worebubu ama mo; monye yi nkae me.“ Na ọfa kruwa no, na ọdaase, na ọde ma wõñ se: „Mo nyinã monnom, eyi ne me mogya, apãm foforo mogyaa worifyie ama pĩ wõ wõñ bone fafiri nti. Na mese mo sẹ efi nẹ merennom wein aba yi bi bio gye da no a me ni mo benom no foforo wõ m'agya mãñ mu.“

Na Jesu ni n'asútafo kasae no, ọkâe se: „Me ne nokware weindua no, na m'agya ne kuafo. Bã biaraa ẹsow no, ọyi, na bã biaraa ẹsow no, ọtyetya hò, na asow pī. Montrá me mu, na mentrá mo mu. Sẹ nea bã bi antrá dutań mu a, nankasa ntumi nsow no, saara na mo nso muntumi, gye inotrá me mu. Me ne weindua no, mo ne abã no. Nea ọte me mu na mete ne mu no, ọno na ọsow pī, na minni mu a, muntumi nyẹ fyē. Obi antrá me mu a, wọtów no kyène sẹ dubã, na apo, na wọbetase de agu gya mu ahyew.“ Sã nsem a ehia yi pī ká hò na Jesu ká kyere n'asútafo anadyofá no ansá na orehu amane, na ne kẹse ne Sunsum kronkroń a ọhyẹ wọń bọ sẹ ọbẹsoma ama wọń. Nsem yi, mobehu wọ Johane asẹmpa mu.

29. Jesu wọ Getsemane.

Na woto ayeyidyom bi (ẹne anyamesẹm mu ñnyom 115—118.), sẹ nea dā woyẹ tyamda no, ansá na wofi adi kọ ngobepow so. Ọkwań mu no, Jesu ká kyere n'asútafo se: „Mo nyinã na meye mo sẹ hintidua anadyo yi. Na wọkyerew se: Mẹbọ oguańfyẹfo no, na nguańkũ no bẹpetè. Na me sọre akyi no medi mo anim akọ Galilaea.“ Na Petro bua no se: „Sẹ woyẹ wọń nyinã hintidua a, me de, mirinhintiw da.“ Na Jesu ká kyere no se: „Nokware na mese wo yi, sẹ anadyo yi akokọ bẹbọń no na woapa me mpeń abiẹsá.“ Na Petro se: „Sẹ me ni wo bewu po a, mempa wo.“ Sãara na asútafo no nyinã nso see.

Na afei Jesu ni wọń ba bābi a wọfrẹ họ Getsemane (ase ne: ngokyibea), ẹwọ asubọnteń Kidron agya no họ wọ ngobepow so. Na ọká kyere n'asútafo se: „Montrá ha, na mekọsọre wọ nohọ.“ Na ọfa Petro ni Jakobo ni Johane, na ne wyere hõe, na ọyẹ drudrudru, na ọká kyere wọń se: „Awyerẹhō ahyẹ me kra so de kọ wum. Montrá ha, na mo ni me nweyẽ.“ Na ọkọ n'anim kakra, na ọde n'anim butū fam, na ọsọree se: „O m'agya, sẹ wobetumi a, ma kruwa (amanehunu) yi ntya me hò,

nanso ẹnye nea mepe, na nea wope nye.“ Na ōba n’asùaf̄o no nkyeñ, na obehu woñ se w̄oada, na ōk̄a kyere Petro se: „Edeñ! muntumi ni me nweȳeñ doñ-fyerew b̄ak̄o ana? Monweȳeñ na monsore, na moank̄o nnād̄a mu; sunsum no pe de, nanso h̄onam de, eye merew.“ Na ōk̄oe bio, na ōk̄osore se: Ō m’agya, se kruwa yi antya me h̄o ank̄o na gye se menom a, nea wope nye.“ Na ōba bio, na obehu woñ se w̄oada, na woñ aniwa aye dru. Na ogyaw woñ, na ōk̄oe bio, na osore se aseñkoro no ara. Na ōbofo bi fi soro yi neh̄o kyere no, na ōbehye no deñ. Na oregyam no, osore denneñ, na ne h̄o fifiri yee se mogyaa esoso fam. Na osore fi asore no, na ōba n’asùaf̄o no nkyeñ etia abies̄a, na obehu woñ se w̄odaso da. Na ōk̄a kyere woñ se: „Afei monna na monhome e! — Ed̄os̄o! Doñ no adu se w̄ode onipa ba behye nneboneyefo nsam. Monsore na yenko. Fye, nea kyere me so kwañ abeñ.“

30. *Wokyere Jesu. Petro pa no.*

Juda Iskariot akohye Judafo asofo mpanyiñ ase se ōde Jesu behye woñ nsa, na wotua no kaw gweteb̄ona aduas̄a. Se Juda nim se d̄a Jesu ko Getsemane nti, ōde asaf̄o a asofo mpanyiñ ni mpanyimfo asoma rek̄okyere Jesu no ko ho, wokurakura nkrante ni mp̄oma. Nso Juda ahye woñ ase se: „Nea mef̄ew n’ano no, ono

ara ne no; monso no mu na monfyɛ no yiye nkɔ. “ Na ohu Jesu no, ɔkɔ ne nkyeñ se: „Rabi, mō!“ na ofew n’ano. Na Jesu se no se: „Juda, wode mfewano na ɛkyere onipa ba so kwañ ana?“ Na wõñ a wõwõ no hò hui nea ɛrebɛba no, wose no se: „Owura, yenso nkrante m’ana?“ Na Petro antyeñ nea Jesu bebua, na ɔtyɛ ne nkrante, na ɔde bõ ɔsofo panyiñ akoa, na ɔtya n’aso nifâ. Akoa no diñ de Malko. Na Jesu kâ kyere Petro se: „Fa wo nkrante hyɛ boha mu, kruwaa m’agya de ama me no, mennom ana?“ Na ɔde ne nsa kâ n’asô, na ɔsae. Na asûtafo no hui sɛ Jesu ampere nehô no, wogyaw no, na woguañe. Na abrante bi (sesɛ ɛyɛ asɛmpakyerɛwfo Marko) di Jesu akyi, ofura nwyera, na asrâfo no so no mu; na ogyaw nwyera no, na ɔda adagyaw guañe.

Na wõñ a wõkyere Jesu no de no kɔ Jerusalem wõ ɔsofo panyiñ nkyeñ. Ɛyɛ anadyo de, nanso mpanyimfo nyinã aboaboa wõñhõ ano wõ hõ. Petro a ɔkae ne nhyɛase sɛ orennyaw ne wura no tu wõñ nsõgõ kɔ ɔsofo panyiñ adiwo hõ, na ɔ ni asomfo kɔtrã hõ to gya sɛ ɔtyeñ afyɛ ase. Na ɔsofo panyiñ no abãwa bi bae, na ɔfyɛ Petro yiye no, ose no se: „Wo nso wokã Nasareni Jesu hò!“ Na ɔsañe se: „Minnim no, nso mente nea wose yi!“ Na ofi adi kɔ apatam, na akokõ boñe; na Petro antie. Na abãwa no hu no bio, na ɔkã kyere wõñ a wogyina hõ no se: „Oyi yɛ wõñ mu bākò.“ Na

osañe bio. Na ankye na woñ a wogyina ho no ka kyere Petro se: „Ampa ara, woye woñ mu bakò, na woye Galilaeni, na wo kasa se ho de.“ Na odi nsew, na okà ntam se: „Minnim nipaa mokà ne hò asem yi!“ Na akoko boñ mpeñ abieñ. Na Jesu dañ n’ani fyè Petro. Na Petro kaè n’asem no, na ofi adi kosù pī.

31. Jesu gyina Kaiafa anim.

Na Jesu gyina oşofo panyiñ Kaiafa anim, na obisa no n’asúrafo ni ne kyere hò nsem. Na Jesu bua no se: „Mekasa pefè mekyere wyiasefo; dā mekyerekyere wo hyiadañ mu ni asorefi wo nea Judafo ahyia, na kokoam de, mense fyè ẹ. Edeñ nti na wubisa me? Bisa woñ a wotee nea mese kyere woñ no, na wonim nea mese.“ Na okà sã no, asomfo no mu bakò a ogyina ho no bo Jesu sotore se: „Wubua oşofo panyiñ sã ana?“ Na Jesu bua no se: „Se makasa bone a, di me bone no adanse; na eye a, edeñ nti na wobọ me?“

Na asofo mpanyiñ ni mpanyimfo ɛni aguasemfo no nyinã fyefye Jesu hô adanse krum, na wɔakum no, na wɔannyã bi. Bebrẽ di ne so adanse krum de, nanso wɔñ adanse no nse. Na afei ɔsofo panyiñ no sɔre wɔ wɔñ mfinimfimi, na obisa Jesu se: „Adanse bebrẽ a wodi wo yi, wummua ana?“ Na omũa n'ano, na wammua no fyẽ. Na ɔsofo panyiñ no bisa no bio se: „Mekã Onyankɔpɔñ a ɔtease hô ntam se woye Kristo Nyan-kɔpɔñ ba no a, kã kyere yeñ!“ Na Jesu se: „Me neñ. Na mobehu onipa ba no se ɔte ahòɔdeñ nifã, na ɔnam soro mununkum mu reba.“ Na ɔsofo panyiñ no sũane n'atãde mu, na ose: „Adanse beñ na ehia yeñ bio? Fye, moate n'abususem. Modyeñ deñ?“ Na wɔñ nyinã bu no fɔ se: „Owu se no.“ — Na wɔñ a wokura Jesu no di ne hô fẽw, na wɔbɔ no, na woye no amũamũani, na wɔbɔ n'ani so, na wobisa no se: „Kristo, kyere yeñ nea ɔbɔ wo!“

Na anɔpa tutu no asofo mpanyiñ ni ɔmañ mpanyimfo tu agyina se wobekum Jesu. Na wɔkyekyere no, na wɔde no kɔma Romafo amrado Pontio Pilato. Afei Judaa ɔkyere ne so kwañ no hui se wɔabu no fɔ se wonkum no no, onu nehò wɔ nea waye no mu, na ɔde ngwetɛbɔna aduasã no brɛ asofo mpanyiñ ni mpanyimfo se: „Maye bone se makyere mogyaa bone bi nni mu so kwañ.“ Na wose: „Eye yeñ hô asem beñ? Ese wo ara!“ Na ɔtow gwete no gu asɔredañ mu, na ofi hɔ kɔseñ ne mene. Na asofo mpanyiñ no fa gwete no, na wose: „Enye se yeɔde begu asɔrefi sika-mu, na eye mogya bo.“ Ɛna wotu agyina, na wɔde kɔtɔ añwẽmfo asase, na wɔasie ahòho wɔ mu. Enti wɔfre asase no se: mogya asase.

32. *Jesu gyina Pilato ni Herode anim.*

Na Jesu gyina amrado anim. Ɛna amrado bisa no se: „Wo ne Judafo hene ana?“ Na Jesu bua no se: „M'ahenni mfi wyiase ha yi. Se m'ahenni fi wyiase ha yi a, ankã me nkoa bekò, na wɔamfa me anhye Judafo

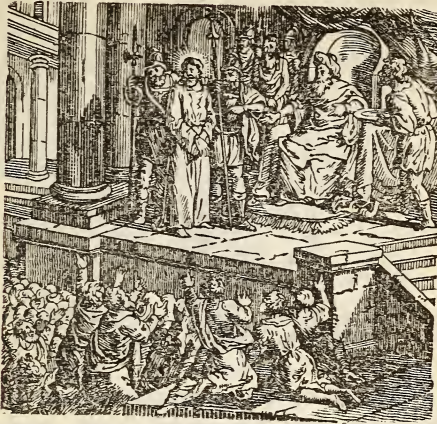
nsam.“ Na Pilato se: „Na woye ọhene neñ?“ Na Jesu buae se: „Wo na wose, meye ọhene. Eyi nti na wowo me, na eyi nti na meba wyiase se merebedi nokware adanse. Na obiaraa ofi nokwarem no tie me nê.“ Na Pilato se no se: „Deñ ne nokware?“ Na ose sã no, ofi adi bio ko Judafo nkyeñ, na ose woñ se: „Minhu ne hô bone biara.“ Na wokoso se: „Ọhonyañ nkrofo no mu, wakyerekyere wo Juda mañ nyinã mu, ofi Galilaea de abedu ha.“ Na Pilato te Galilaea diñ no, obisae se onipa no ye Galilaeni ana? Na ọte se ofi Herode nkoa mu ara pe, na osoma no ko Herode nkyeñ, na nna no mu no na Herode wo Jerusalem. Na Herode hu Jesu no, eye no fe, na opee se obehu no akye, na wate ne hô nsem pi, na n'ani da so se obeye senkyerene bi na wahu. Na obisabisa no nsem pi, na Jesu ammua no fyẽ. Na asofo mpanyiñ ni kyerewfo no gyina ho, na wototo n'ano ara. Na Herode ni ne dom hura n'anim, na wogoru no ho; ena wode tam hanahanã bi fura no, na osoma no koma Pilato bio. Na da no ara na Pilato ni Herode fa adamfo, na kañ no na woye akaw.

Na woñ nnapa no mu no nea amrado no ye da ne se oyi deduani biaraa nkrofo no pe ma woñ. Na nso deduani bakô bi wo ho a oye owudifo, wofre no Baraba. Na Pilato se Judafo no se: „Hena na mope se minyi no memma mo? Baraba ana Jesu a wofre no Kristo?“ Na onim se nitañ nti na wode no bae. Na ọte asenni agua so no, ne yere soma bekã kyere no se: „Nye ori-paa ọte no fyẽ, na ne nti mahu dae mu amane bebre nẽ.“ Na asofo mpanyiñ ni mpanyimfo tu nkrofo aso se wommisa Baraba na wonsee Jesu. Na Pilato ka kyere woñ se: „Jesu a wofre no Kristo de, menyẽ no deñ?“ Na woñ nyinã se no se: „Ma wonkoseñ no!“ Na amrado se: „Deñ bone na waye?“ Ena wobom denneñ se: „Ma wonseñ no!“ Na Pilato hui se ontumi nye fyẽ na mom sakasaka reba no, ofa nsu hohoro ne nsa wo nkrofo no anim se: „Minni onipaa ọte yi mo-

gya mu; eșe mo ara!“ Ɛna nkrofo no nyinã buae se:
„Ne mogya mmra yeñ ni yeñ mma so!“

33. *Wobu Jesu fo se wonkum no.*

Na afei Pilato fa Jesu, na ọma wọfye no, na asrãfo no ñwène nsọe kyẹw, na wode hye no, na wode nkatakõnmu kọkọ bi gugu no so, na wose: „Judafọ hene, mō!“ na wọbobọ no sotọre. Na Pilato fi adi bio, na ose wõn se: „Monfyẹ, mede no mebrẹ mo, na moahu sẹ minu ne hõ bone biara.“ Afei Jesu bae no, na ọhyẹ nsọe kyẹw, na ofura nkatakõnmu kọkọ no. Na Pilato se wõn se: „Monfyẹ onipa no!“ Na asọfo mpanyiñ ni asomfo no hu no no, wọbom se: „Bọ no aseñdua mu, bọ no aseñdua mu!“ Na Pilato se wõn se: „Moankasa momfa no nkọsẹñ no, na me de, minu ne hõ bone bi!“ Na Judafọ no buae se: „Yẹwọ mra, na yeñ mra no nti eșe sẹ owu, na ọyẹ nehõ Nyankõpõñ ba.“ Na Pilato te sã no, na osuro bebrebe, ẹna ọkọ asenni asa so họ bio, na obisa Jesu se: „Wufi hẹ?“ Na Jesu ammua no. Ɛna Pilato ká kyerẹ no se: „Wummua me ana? Wunnim sẹ mewọ hõ kwañ sẹ mesẹñ

wo na mewọ́ hò kwañ sẹ megyā wo ana?“ Na Jesu bua no se: „Ankà wonnyà me so kwañ biara gye sẹ wọde fi soro ma wo; na nea ọde me ma wo no na ne bone dọsò.“ Na efi họnom ara na Pilato fyefyẹ sẹ oyi no; na Judafo no bom se: „Sẹ wogyā onipa yi a, wonyẹ Kaesare adamfo, na obiaraa ọyẹ nehò hene no, ọkasa tia Kaesare.“ Na Pilato te sà no, ọde Jesu mǎe sẹ wọnkọsẹ̀n no. Na ọso n’asẹ̀ndua, na wọde no kọe.

Na nnipa bebrẹ̀ di n’akyi ni mmeaa woresù no na woridi no nkọmọ. Na Jesu dañ nehò kyeré wọ̀n, na ose: „Jerusalem mmabea, munnsù me, na munsù mohò ni mo mma. Na wọde sà ayẹ dua momono a, na ẹdeñ na wọde beye guanguań?“

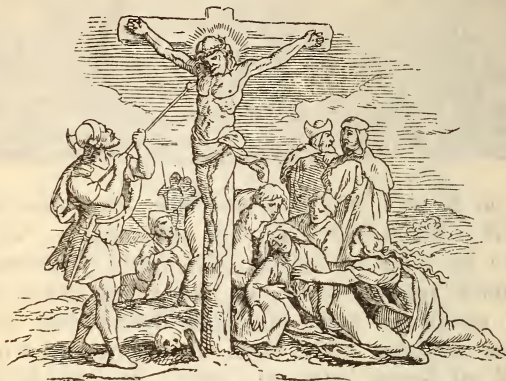
34. *Jesu wọ aseñdua hò.*

Na wodu bābi a wọfrẹ̀ họ Golgota (ase ne: nitirigubea ana sẹ nsọrem), na wọde wein a wọde mire afram ma no sẹ ọnnom. Eyi ne nsāa ẹbow a wọde ma deduafo a wobekum wọ̀n na wọanhu yaw bebrebe. Na Jesu de, ọpẹ sẹ n’ani da họ nti, wannom. Sā na yeñ agyenkwāa ne nkutò hò tew na ọyẹ kronkroñ trẹw aseñdua no hò, na wọde mndewa fiti ne nsa ni ne nañ mu. Me bone ni wo de ni wyiasefo nyinā bone nti na wọyẹ no sà! Nso wọsẹ̀n awudifo abieñ kà no hò, ọbākò wọ ne nifà, na ọbākò wo ne benkum. Romafo asrāfo na ẹyẹ sà atrimọdeñ adyuma yi. Na Jesu see se: „Agya, fa firi wọ̀n, na wonnim nea wọyẹ.“ Na

asrāfo no fa ne ntama kyɛ mu anañ, na wɔma wɔñ mu biara siñ. Na n'atade nhyɛase nni mpame, wɔñwɛne no bākò pɛ. Na wɔkæ se: „Mommâ yennsũane mu, na mommâ yemmo ntonto, na yenu nea ɛbeyɛ nede.“ Eyi na asrāfo no yɛ. Na Pilato kyerɛw ne hô asem fâm Jesu aseñdua atifi; asem no wɔkyerɛw wɔ Hebrini Griki ni Roma kasa mu, ese: „Jesu a ofi Nasaret, Judafo hene.“ Na nkrofo no ni asofo mpanyiñ ni asrāfo no yi no ahĩ se: „Sɛ woyɛ Onyankòpɔñ ba a, fi aseñdua no hô si fam!“ Na awudifo no mu bākò a wɔasɛñ no nso yaw no se: „Sɛ woyɛ Kristo a gye wohô ni yeñ!“ Na ɔbākò no kâ n'anim se: „Wo a wɔabu wo fɔ saara nso wunsuro Nyankòpɔñ ana? Na yeñ de, yanya yeñ nneyɛ so akatua, na oyi de, wamfom fyɛ so.“ Na ɔkâ kyerɛ Jesu se: „Owura, sɛ woba wo ahenni mu a, kae me!“ Na Jesu se no se: „Nokware na mese wo, ne wobekâ me hô wɔ Paradiso.“ Na Jesu ne nâ ni ne nâ ne nuabea ɛni Maria Magdalene gyina n'aseñdua ase. Na Jesu hu ne nâ ni osũafo a ɔɔ no no, ɔkâ kyerɛ ne nâ se: „Ɔbea, fyɛ wo ba!“ Ɛna ɔkâ kyerɛ osũafo no se: „Fyɛ, wo nâ!“ Na efi doñ no ara mu na osũafo no fa no kɔ fie. Na owigyinae no sũm dru asase no nyinã so kodu anadyofã mpoñ abiesã. Na Jesu de nè keɛe bom se: „Me Nyankòpɔñ, me Nyankòpɔñ! ɛdeñ nti na woagyaw

me?“ Na eyi akwi no Jesu nim se nneema nyina awyie na asem a wokyerew abam nti, osee se: „Osukom de me!“ Na kruwa bi ta ho a wein a akaw wo mu, na wode posaw bo mu tua demere ano, na wode ka n'ano. Na Jesu gye wein no no, na ose: „Awyie!“

Na obom denneñ se: „Agya, wo nsam na mede me sunsum mehye!“ Na ose sa no, na obo ne ti ase de ne sunsum ma. Na fy, asoredan mu ntama no tewe fi soro bedu fam, na asase wosowe, na abotañ paape, na oda buebuee, na nnipa kronkron a woda amu bebre nyannyañe, na Jesu sore akwi no wofi da mu ko krow kronkron no mu, na woyi wonho kyere nnipa bebre. Na osafohene a ogyina ho hui se asase wosowe na Jesu tem sa na owui no, osee se: „Ampa, onipa yi ye Onyankopon ba!“ Na nkrofo a woba ho beye nyina hu nea aye no, wobobo won koko, na wosañ ke.

35. Jesu sie.

Daa Jesu wui no ye Fidaa edi tyam homeda keke kan. Na se afunu no nnta nua no so homeda nti, Judafo sre Pilato se ommá wonkobubu won anañ, na wonyi won. Eyi wode nsaba na eye, na ewyie won

kum. Ẹna asrāfo no bebubu awudifo abieñ a wọseñ wọñ ni Jesu no anañ. Na wodu Jesu so na wohui sẹ wawu dedaw no, wọammu n'anañ, na asrāfo no mu bakò de peaw wọ ne mfèm, na mogya ni nsu fii. Eyi wọyẹ na asẹm a wọakyerẹw no abam sẹ „wommmu no dompe“. Na asẹm foforo se bio se: „Wọbẹfyẹ nea wọwọ no no.“

Na anadyofà no Josef a ofi Arimataea a ọyẹ ọdefo nso ọyẹ opanyiñ a wobu no, ọno de wampène wọñ agyina ni wọñ nneyẹe no, na ọyẹ Jesu súafo wọ ko-koam, ọnám nam so ba Pilato nkyeñ, na ọbẹsre Jesu amù. Eyi Pilato ñwónwá sẹ wawu dedaw, na ọfrẹ ọsafohene no, na obisa no sẹ owui akyẹ ana? Na ọsafohene no ká kyerẹ no no, ọde amù no kyẹ Josef. Na Josef tọ nwyera fẹfẹ bae, na obeyi Jesu amù no fi dua no so. Na Nikodemo a kañ ọba Jesu nkyeñ anadyo no nso de nnuru, mire ni aloe, wọakari beye sẹ ọha, bae. Na wọde nwyera no kyekyere Jesu amù no hò, na wọde nnuru no gu no so sẹ nea Judafo sie nnipa. Na nea wọseñ Jesu hò no, trom bi beñ hò, trom hò na ọda foforo a wọmfa onipa nto mu da wọ, Josef ankasa dea; ẹhọ na, ọda no beñ nti, wọde Jesu amù to hò.

Ade kyèe no asọfo mpanyiñ ni Farisifo ba Pilato

nkyeñ se: „Owura, yakae se ọdādafo no tease no, ọkàe se: „Miwu a, nnansá na meşore.“ Enti hye, na wọnwyeñ da no nkosi nnansá, na n’asútafo ammewyia no anadyo, na wọanká ankyere nkrofo se ofi awufo mu asore, na akyiri nnādā bẹdōsò akyeñ kañ de.“ Na Pilato ká kyere wọñ se: „Mowọ asrāfo no, monko, na monkoye se nea mobetumi.“ Ẹna wọkọe kọwyeñ ọda no, na wọsọ bo no ano, na wọde asrāfo ginyinagyna ho.

36. *Jesu sọre.*

Na daa edi nnāwotye kañ a edi homeda keşe no akyi no (ene Kwasida) anọpa tutututu asase wosow bebrē, na Owura bofo asāñ fi soro abetye bo no afi da no ano, na ọtrá so. Na n’anim te se anyinam, na n’atāde ye fitā se snow. Na ne hō hū nti asrāfo a ewyeñ no hō popoe, na wọye se awufo.

Na Jesu asore dedaw. Enhia no se ọtyeñ na ọbofo no betye bo no ansá. Na mmea bi a wodi Jesu akyi fi Galilaea atọ nnuru ni hūam Fida anadyofá; na homeda no tyam no, anọpa tutu wọkọe se wokosra Jesu amú no wọ da no mu. Maria Magdalene na odu ho kañ (ebia ọnam kwañ tiā bi so), na ọba ọda no so ansá na awyia repue. Na ohui se wọayi bo no añ da no ano no, otutu mirika beká kyere Petro ni Johane se: „Wọayi Owura afi da no mu, na yennim nea wọde no ato.“ Na Petro ni Johane sọree, na wọde wọñ ani kọfyee, na Maria Magdalene di wọñ akyi. Na ebere no mu na mmea no nso aba ọda no so, na wọabehu da hunu no. Eyi nti wọñ hō dyiruw wọñ no, na fyee, ntem ara na

abọfo abieñ a woñ hò hrañ yi woñhò kyere woñ, na wosuro pi. Na abọfo no mu bākò ká kyere woñ se: „Edeñ nti na mofyefye ọteasefo wọ awufo mu? Onni ha, wasọre; monko, na monkoká nkyere n'asúafọ.“ Na wofi adi ntẹm guañ fi da no mu, na wosuro, na woñ hò popo.

Na wọsañ akọ krow no mu họ no, Petro ni Johane ba ọda no so, na wobehu nwyeraa wode kyekyere Jesu no. Na ọno de wọanhu no, na woñ nso susui se obi na abẹfa no, na wọansusui se obetumi asọre afi awufo mu. Na wọsañ kọ woñ fi. Na Maria Magdalene de, ogyina da no hò ara, na osú. Na oresú no, ọkotow fyẹ ọda no mu, na ohu abọfo abieñ a wọhye ntade fita, ọbakò te atifi na ọbakò te anafo wọ nea wode Jesu to họ no. Na wọká kyere no se: „Obea, edeñ nti na wusú?“ Na ose: „Efişẹ wọfa me wura, na minnim nea wode no akoto.“ Na ọkà sà no, ọdañ n'akyi, na ohu Jesu se ogyina họ, na onnim se eye Jesu. Na Jesu se no se: „Obea, deñ nti na wusú? Hena na wofyefye no?“ Osusui se ọyẹ trom họ fyẹfo nti, ose no se: „Owura, se woafa no afi ha a, kyere me nea wode no akoto, na menkọfa no.“ Eña Jesu se no se: „Maria!“ Na ohu no, na ose no se: „Rabuni!“ na ọkotow ne nañ ase. Na Jesu ká kyere no se: „Nká

me, na mennyà menko soro wọ m'agya nkyeñ e. Na kọ me nua nom nkyeñ, na kọkà kyere woñ se: merebẹkọ soro wọ m'agya ni mo agya nkyeñ ni me Nyan-

kôpõñ ni mo Nyankôpõñ nkyeñ. — Na ọye ntẹm kọ fie no, Jesu hyia mmea no nso a wọrekọ Jerusalem no na okyia wõñ. Na wọde hù ni anigye kotow ne nañ ase sọre no. Na wọ ni Maria Magdalene bẹkà asem no nyinà kyere n'asúafọ. Na wọannye anni.

37. *Okwañ a wotu kọ Emaus.*

Da no ara Jesu yi nehô kyere Petro, ọno na ne mpa akyiri nti ehia no awyerekye bẹbebe. Nso da no ara asúafọ no mu bānu kọ krow bi a wọfẹ no Emaus mu, efi Jerusalem kọ họ bẹyẹ sẹ nnọñfyerew abiesá. Na wọrekọ no, wodi nneema yi nyinà hó nkọmọsem. Na wọnam no, obi a wonnim no de nehô bẹbọ wõñ hō, na ọkà kyere wõñ se: „Nkọmọ bẹñ na monam na muridi na mo wyere ahō yi?“ Na wõñ mu bākọ a

wọfẹ no Kleopa bua no se: „Wo nkutō na woye Jerusalem hoho a wonte nea aba họ nnansá yi ana?“ Na ose wõñ se: „Eye deñ?“ Na wose no se: „Eye Na-

sareni Jesu a ọyẹ odiyifo kẹse wọ nneyẹ ni kasa mu wọ Nyankòpọ̀n ni nkrofo nyinã anim hò asem, sẹ nea yeñ asọfo mpanyiñ ni mpanyimfo de no mae sẹ wommu no fọ na wonkum no, na wọasẹñ no. Na yeñ de, yeñ ani da so sẹ ankà ọno na obegye Israel. Na eyi nyinã akyi 10 nẹ ne nnansãa wọyẹ nneema yi. Na yeñ mu mmea bi nso a wọkọ da no so anọpa tutu ama yeñ hò adyiriw yeñ: na wọkẹ họ na wọanhu n'amù no, wọbae se wọahu abọfo a wọkà kyere wọñ sẹ ọtease. Ẹna yeñ mu binom kọ da no so, na wokohui sẹ nea mmea no kàe no ara, na ọno de, wọanhu no." Na ọkà kyere wọñ se: „Mo nkweisea mo koma ye dru sẹ mobegye nea adiyifo akà adi! Ẹnsẹ sẹ Kristo behu sã amane na wakọ n'anuonyam mu ana?" Na ofi Mose so na ọkyere wọñ adiyifo kyerew-nsem a ẹfa ne hò nyinã ase. Na wọbeñ krow a wọrekọ mu no, ọyẹ sẹ nea ọrekọ n'anim. Na wọsanka no se: „Trá yeñ nkyeñ, na adu anadyofá, na ade ye asá." Na ọ ni wọñ kọtráe. Na ẹbae sẹ ọ ni wọñ te adidii no, ọfa abodó, na ohyira so, na obubu ma wọñ. Na wọñ ani buee na wohu no, na ọyerae wọ wọñ anim họ. Na wose wọñhò se: „Ọ ni yeñ reká asem wọ kwañ so na obue kyerew-aseñ no mu ma yeñ no, yeñ koma anhyehye yeñ ana?" Na wọsọre doñ no ara mu sañ ba Jerusalem, na wobehui sẹ dubakó no ni wọñ a wọkà wọñhò aboaboa wọñhò ano se: „Owura asọre ampa na wayi nehò akyere Simon."

Na wọtoto apoñ mu na wọrekasa sã no, Jesu ankasa begyina wọñ mfinimfini, na ose wọñ se: „Asomdyee nká mo!" Na wọñ bo tutui, na ehù ká wọñ; wosusui sẹ wọahu samañ. Na ọkà kyere wọñ se: „Ẹdeñ nti na mo bo tutu, na sã adyene sọresọre wọ mo koma mu? Monfyẹ me nsa ni me nañ, na munhu sẹ ẹyẹ mankasa; monso me mu, na monfyẹ, na ọsamañ nni hõnam ni nnompe sẹ nea muhu sẹ mewọ yi." Na ọkasa sã kyere wọñ no, ọde ne nsa ni ne nañ kyere wọñ. Na abotoyam ni ahodyiriw nti wọnyá nnye nni no, ọkà kyere wọñ se: „Mowọ aduañ bi wọ ha ana?" Ẹna wọma no

apatāa wọkyew siñ ẹni wokyem. Na ogye dii wọ wọñ anim họ.

38. Jesu yi nehô kyere Toma, ni n'asúafọ mu bi wọ Genesaret po hó.

Jesu bae no, na asúafọ dumieñ no mu bākô a wọfre no Toma nni họ. Enti asúafọ no ká kyere no se: „Yẹahu Owura.“ Na ọká kyere wọñ se: „Sẹ minhu ne nsam a wode nnadewa bobọe no na memfa me nsa-teā menká nea nnadewa bọ họ na memfa me nsa menká ne mfèm a, mennenye minni.“ Na edu nnāwotye no, asúafọ no hyiam wọ dañ mu bio, na Toma nso wọ mu, na wọatoto apoñ mu; na Jesu begyina wọñ mfinimfina se: „Asomdyee nká mo!“ Ẹna ọreká kyere Toma se: „Tẹ wo nsateā, na fyẹ me nsam, na fa wo nsa ká me mfèm, na nnye akyinnye, na gye di.“ Na Toma

bua no se: „Me wura ni me Nyankôpọñ!“ Na Jesu ká kyere no se: „Toma, efisẹ woahu me nti na wogye di, na nhaira ni wọñ a wọanhu, na wogye di.“

Eyi akyi no asúafọ no sañ kọ wọñ adyuma so sẹ apofofọ wọ Tiberia po so. Dakoro bi wogu asawu anadyo no, na wọnyà fyẹ. Na edu anọpa no, Jesu begyina mpoano họ, na obisa wọñ se: „Mma, mowọ adu-añ bi ana?“ Na wobua no se: „Dabi.“ Na ose: „Momfa asawu no ngu bonto no nifà, na mobenya

nâm.“ Na wogui, na woyi mpatā akese ọha aduonum abiesá. Na afei Johane ká kyere Petro se: „Eye Owura!“ Na Petro te se eye Owura no, ohuru to nsu mu, na oguare ba mpoano. Na asúafọ a aka no hare bonto no bae. Na wodu fam no, wohu nnyansramaa mpatā gu so, na abodō ká hò. Na Jesu ká kyere wõn se: „Mommra mmedidi.“ Na wõn nyinā nim se eye Owura. Na wowyie adidi no, Jesu ká kyere Petro se: „Simon, Jona ba, wodọ me kyen̄ yinom ana?“. Na obuae se: „Yiw, Owura, wunim se medọ wo.“ Na Jesu se no se: „Yeñ me nguamma.“ Na obisa no bio se: „Wodọ me ana?“ Na Petro se: „Yiw, Owura, wunim se medọ wo.“ Na Jesu se no se: „Eye me nguañ.“ Na obisa no bio se: „Wodọ me ana?“ Se obisa no mpeñ abiesá nti, eye Petro awyerehō, na ọká kyere no se: „Owura, wunim nneema nyinā; wunim se medọ wo.“ Na Jesu se no se: „Yeñ me nguañ! Nokware, nokware na mese wo, woye abrante no, woankasa wokyekyere wohò, na wokọ nea wope; na woye akwakwarāa, na wobètèe wo nsa, na obi bekyekyere wo, na ode wo akọ nea wompe.“ Ọká eyi kyere owu kọ a Petro bewu ahye Onyankòpõn anuonyam.

Da bi nso Jesu yi nehò wọ bābi a n'asúafọ bekyen̄

ahannum ahyia hõ. Eyi na ẹkyere se ne sọre hõ adansefo dõsò.

39. *Jesu soroko.*

Jesu mra ni ne nhyease a ọde kra n'asuafo no ansa na ofi woñ nkyeñ kọ soro ni:

Ose: „Wode soro ni fam ahodeñ nyina ama me. Na enti monko wyiase nyina, na monkoye amañ nyina m'asuafo, na mommaptisi woñ nkọ Agya ni Oba ni Sunsum kronkroñ diñ mu, na monkyerẹkyere woñ se wonsie nneemaa mahye mo nyina. Nea ogye di na wọbaptisi no no benya nkwa, na nea wannye anni no, wobebu no fọ. Na nsenkyerene a ebeki woñ a wogye di akyi ne se me diñ mu na wọbepam adaemone, wọbekasa kasa foforo, wọbema awọ so, na wonom owudru biaraa, erenye woñ fyē; wode woñ nsa beto ayarefo so, na woñ hõ asañ. Na fyē, meka mo hõ da de kosi wyiase aseto.

Jesu boa n'asuafo ano no, ohye woñ se wommfi Jerusalem nnkọ, na wontra hõ ntyeñ nhyease a okae se wode Sunsum kronkroñ na ebẹbaptisi woñ no, na emmra ansa. Na wobisa no se: „Owura, ebere yi mu de, wobedañ ahenni no ama Israel bio ana?“ Na okakyere woñ se: „Enye modea se mobehu bere ni daa Agya ahye wọ nankasa ahodeñ mu. Na Sunsum kron-

kroñ nò ba mó so a, mobenya ahòòdeñ, na moadi mé hò adanse wọ Jerusalem ni Judaea nyinā ni Samaria, na mode akosi asase ano no hò.“ Na ọkà eyi kyere wọñ na wọrefye no no, wọma no so, na omununkum gye no fi wọñ anim. Na ọreko na wọrefye ọsoro hò kómm no, nnipa bānu bi a wọhye ntāde fitā begyina wọñ nkyeñ kà kyere wọñ se: „Mo Galilaefo, deñ nti na muggyina ha fyẹ ọsoro? Jesu koro yi ara a wọfa no akọ soro yi bẹba sāara se nea muhu no se ọreko soro yi.“

40. *Pentekoste dapa.*

Kristo sorokọ akyi no asúafọ no trá Jerusalem kómm, na dā wọtoa asọre so regye Sunsum kronkroñ a ọhye wọñ ase se wọbenya no. Na eše se obi bedi Judaa ọkyere Jesu so kwañ no anañ mu nti, wọsore Owura, na wode ntonto paw obi a wọre no Matia, na dumieñ no ano dui. Dā wọboaboa wọñhò ano tyeñ aseñkese a eřeba no, na wọñ dodow ano adu ọha aduonum. Tyamda no akyi adaduanum, Jesu kọ soro dadu neñ, Pentekoste dapa no a Judafo nyinā sie de kae daa woma wọñ mra, nanso e ne daa wofi abrowbubere ase, wọñ nyinā aboaboa wọñhò ano. Na mpofirim na mframāa emu ye deñ fi soro bae, na ebehye ọdāñ a wote mú no mǎ. Na Sunsum kronkroñ yi nehò kyere wọñ se ogyatekřema, na ebasisi wọñ nyinā atifi. Na Sunsum

kronkroñ aye wõñ nyinã mã, na wõkasa kasa foforo, se nea Sunsum no kyere wõñ. Na eberẽ no mu na Judafo a wõsom Nyankõpõñ a wofi wyiase amañ nyinã mu te Jerusalem. Na enẽ no bae no, nkrofo pĩ hyiae, na wõñ ani so ye wõñ yã, efise obiara te se wõkã ne krow mu kasa. Na ahõyeraw akã wõñ, na wosese wõñ-hõ se: „Wõñ a wõkasa yi nyinã nye Galilaefo ana? na eðeñ na yeñ mu biara te ne krow mu kasaa wõwo no wõ mu yi?“ Na wõñ hõ adyiruw wõñ, na wose wõñ-hõ se: „Eyi ase ne ðeñ?“ Ebinom nso di fe wõ se: „Wein foforo aye wõñ mã.“ Eña Petro ni dubakõ no sõre gyinae, na õma ne nè so se wõñ se: „Mo Judafo mmarima ni mo a mote Jerusalem nyinã, munhu yi na muntie m'asem! Na eyinom mmõ nsã e se nea mususũ, na ade nkyeẽ (ebe ye se nnoñkroñ). Na eyi ne nea odiyifo Joel kãe no se Onyankõpõñ se: „Ebeba se nna nom akyi no mefyie me Sunsum magu hõnam nyinã so, na mo mmabarima ni mo mmabea behye nkõm, na mo mmrante behu ade, na mo mpanyimfo besõsõ adae, na me mmofra ni me mmãwa so na mefyie me Sunsum magu nna no mu, na wõahye nkõm.“ Mo Israel mmarima, muntie nsem yi: Nasareni Jesu, onipaa Nyankõpõñ nam ahõõdenne ni aõwõnwãde ni nseñkyerene so ayi no wõ mo mu, õno na moaseñ no. Jesu yi na Onyankõpõñ anyañ no, eno hõ na yeñ nyinã ye adansefo. Na afei Nyankõpõñ de ne nifã ama no so nti na wafyie ne Sunsum, se nea muhu na mote yi. Enti mommã Israel fifo nyinã nhu ampa se Onyankõpõñ de Jesu a moaseñ no yi ara aye Owura ni Kristo (ase ne: nea wõasra no ngo de no asi hene ni sofopanyiñ).“ — Afei wõte sã no, ewõ wõñ kõmam, na wõkã kyere Petro ni asomafo a eka no hõ no se: „Mmarima ni nua nom, ðeñ na yenye?“ Na Petro kã kyere wõñ se: „Monsakra mo adyene, na mommã wõmmaptisi (wongware) mo mu biara wõ Jesu Kristo diñ so, na mobe-nya Sunsum kronkroñ adekye. Na nhyeãse no ye mo ni mo mma ni wõñ a wõwo akyirikyiri a Owura yeñ

Nyankôpõn befrẽ wõn nyinã dea.“ — Na wõn a wode abotoyam gye n'asem no dii no ma wõbaptisi (woguare) wõn, na da no ara akraa ebeye mpensã bekã Jesu asuafo hò. Na dã wõtoa asomafo no asem ni tyakã ni abodõbubu ni asore so. Na wõn a wogye dii no nyinã ye bakõ, na wõn ade nyinã bom; na wõton nea wõwõ ni wõn ahõde, na wokye ma wõn nyinã se nea ehia obi. Na wõwõ anuonyam wõ nkrofo nyinã anim. Na Owura de bi kã wõn hò dã.

41. *Anania ni Safira.*

Na obarima bi a wõfrẽ no Anania ni ne yere Safira toñ asase, na ode sika no bi siee, nso ne yere nim, na ode nkae bae begu asõmafo no nañ ase te se ne nyinã neñ. Na Petro se: „Anania, edeñ na Satan ahye wo kõma mã se bedi atro kyere Sunsum kronkron, na wode asase no ti ade bi asie? Ewõ ho no, enye wode ana? na wõton nso, enni wo nsam ana? Na edeñ nti na wode yi ahye wo kõmam? Woanni atro ankyere nnipa, na wudi kyere Onyankõpõn.“ Na Anania te sã asem no no, na ofye ase, na owui. Na mmrante no

soree, na wõma no so fi adi kosie no. Na ekye kakra beye se nõnyerew abiesã na ne yere bae, na onnim

nea aba. Na Petro bisa no se: „Se motoñ asase no gyee saara a, ká kyere me.“ Na ose: „Yiw, sàara.“ Na Petro ká kyere no se: „Edeñ nti na moaye ano koro se morebeso Owura Sunsum afe? Fye, woñ a wokosie wo kunu nañ wo aboboano, na wobeso wo afi.“ Eña ofye ase amonom ara wo ne nañ ase wui. Na mmrante no bae, na wobehui se wawu, na woma no so kosie no wo ne kunu nkyeñ. Na ehù kесе ba Kristofo asafo ni woñ a wote asem yi nyinã so.

42. *Stefano wu.*

Nnipa bāsoñ a wofo ahafo wo Kristofo asafo no mu bi ne Stefano a gyidi ni ahòodeñ aye no mà, na oye ańwónwáde ni nsenkyere wo nkrofo no mu. Na Judafo atutupęfo bi begyigye n'ano wo Kristofo asem a wokyerę no nti, na wontumi ntua nyansa ni sunsum a ode kasa no ano. Enti woñ bo fui, na wotu nkrofo no ni mpanyimfo ni kyere wo no asò, na woba no so bekyere no de no ko asennii wo mpanyimfo anim. Na wode nnipaa wodi adanse krum begyina ho, na wose: „Onipa yi nnyae abususem ká a oká tia kronkroñ ha yi ni mra peñ e; na yeate se okáe se: Nasareni Jesu no besęe ha, na wasakra amanne a Mose de ma yeñ no.“ — Na mpanyimfo a wote asennii ho nyinã fyę no diññ, na wuhu n'anim se Onyankopoñ bofo anim. Na oşofo panyiñ no se: „Ete sa ana?“ Na ofiase kasa kyere woñ wo ańwónwáde akese a Nyankopoñ aye ama Israelfo ni woñ asòodenne a woñ ankasa nso ye no saara hò, na ode asem yi tya to se: „Mo a mo koñ ye deñ na moyę mommròto wo mo kóma ni mo asò mu, dā mo ni Sunsum kronkroñ di akámekáme, se nea mo agya nom ye no, saara na mo nso moyę. Adiyifo mu hena na mo agya nom antā no? na woakum woñ a woká obákó a otęę no ba kañ (one Mesia); ono na afei moyę ne so kwańkyerefo ni awudifo. „Mo na moanya mra se abofo adyuma, na moanni so!“ —

Na afei wommá onkasa bio, na wontumi nhyę woñ

abufū so bio, na wotyere wõñ sê gu no so. Na ọno de, Sunsum kronkroñ ahye no má, na ọfye ọsoro diññ, na ohu Nyankòpõñ anuonyam ni Jesu sẹ ogyina Onyankòpõñ nifá, na ose: „Mihu ọsoro sẹ abue ni onipa ba no sẹ ogyina Onyankòpõñ nifá.“ Ẹna wode nê kẹse bom, na wosisiw wõñ asò, na wõñ nyinã ye bākò begu no so prẹkò, na wotyê no fi krow mu họ kosiw no abo. Na adansefo no de wõñ atam gu abrante bi a wofre no Saulo nañ so. Na woressiw Stefano abo no, ọfrees se: „Owura Jesu, gye me sunsum.“ Na ọkotow ne nañ anim, na ode nê kẹse tẹm se: „Owura, mfa wõñ bone yi nto wõñ so.“ Na ose sã no, na ọfa mu dae.

43. *Osae a ofi Abibirim.*

Na Saulo pene Stefano kum no, na ọno ankasa ye wõñ a wode anibere hunu bọ Judafọ mra hò mọdeñ na wotā Kristofọ asafọ no mu bākò. Ofi afi mu kọ afi mu fyefye Kristofọ akyekyere wõñ de wõñ akómá, na wode wõñ akogu afiase. Ẹna ọtā no nti Kristofọ no pete, na wokyiñ Judaea ni Samaria nkrow ni nkurā so kọkà asempa no wọ họ. Filipino a ọye ahiafọfyefo asoñ no mu bākò kọ Samaria, na okonya adyuma pì wọ họ. Na

òkà asem no wọ họ kye kakra no, Owura bofo bekà kyere no se: „Sọre, na kọ nifà, na fa òkwañ a efi Jerusalem kọ Gasa no so.“ Na ọsọre kọe. Na fyẹ, ọbarima bi a ofi Abibirim a ọyẹ ọhemmea Kandake sae na odi tumi kẹse a waba Jerusalem abesọre wọ họ, na ọresañ akọ ne krow mu, na ọte teaseenam mu rekañ odiyifo Jesaia nhòma mu. Na Sunsum no kà kyere Filipo se: „Kọbẹñ no, na fa wohò kọbọ teaseenam no hò.“ Na Filipo tutu mirika kọ ne nkyeñ, na ọtee se ọrekañ odiyifo Jesaia nhòma mu, na obisa no se: „Wote

nea wokañ yi ase ana?“ Eña ose: „Sẹ obi ankyere me a, meye deñ na mete, ase?“ Na ọsrẹ Filipo sẹ ọmmetrà ne nkyeñ. Nhòmaa ọkañ no ne nea ẹse se: „Wode no kọ sẹ oguanteñ a worekokum no, na ọte sẹ oguanteñbaa omúa n’ano wọ ne yifo anim; saara na ọno nso ammue n’ano.“ Na ọsae no bisa Filipo se: „Mesre wo, hena hò na odiyifo no kà yi? nankasa hò ana sẹ obi hò na ọkà yi?“ Na Filipo nam asem no ara so kà Jesu hò asempa kyere no. Na wodu nsu bi hò no, ọsae no se: „Fyẹ, nsu ni, na ẹdeñ na esiw me kwañ wọ baptisima (Kristo agware) hò?“ Na Filipo se: „Sẹ wufi wo kòmam nyinà gye di a, wowọ hò kwañ.“ Na obuae se: „Megye midi sẹ Jesu Kristo ne Nyankòpọñ ba.“ Na ogyina teaseenam no, na woñ bānu no kọ nsu no mu, na Filipo baptisi no. Na wofi nsu no mu

bae no, Owura Sunsum de Filipino kọe, na ọsae no anhu no bio. Na ọde anigye si ne kwañ so kọe.

44. *Saulo adyenesakra.*

Na Saulo da so de anibere ni atrimọdeñ tã Kristofo, na okobisa nhôma wọ osofo panyiñ nkyeñ se ọde rekọma Judafo a ẹwọ Damasko mpanyimfo, se wọmmoa no na ọnkyekyere Kristofo a wọwọ honom no, na ọmfa wọn mmra Jerusalem. Na ọnam kwañ no so na ọbeñ Damasko no, na mpofirim na biribi hrañ wọ soro betya no hó hyiae. Na ọfye ase, na ọte nê a ẹkà kyere no se: „Saul, Saul, ẹdeñ nti na wotā me?“ Ẹna ose:

„Eye wo hena, Owura?“ Na Owura se: „Mene Jesu a wotā me no. Eye deñ ma wo se wobętow poma ano anankoti.“ Na ne hô popo na ne hô yeraw no, na ose: „Owura, deñ na wọpẹ se meye?“ Na Owura kà kyere no se: „Sọre, na kọ krow no mu, na wọbẹkyere wo dekódea ye.“ Na Saul sọre wọ fam, na obue n’ani no, wanhu biara. Na wofuafua no mu de no kọ Damasko. Na nnansá na onhu ade, na onnidi na ọnom fyē. Na Owura osútafo bi wọ Damasko a wọfẹ no Anania, ọno na Owura kà kyere no wọ ani so ade hu mu se: „Sọre, na kọ broñ a wọfẹ no trèně no so, na kobisa obi a wọfẹ no Saul a ofi Tarso akyi kwañ wọ Juda fi; na fyẹ, ọresọre, na wahu ọbarima bi a wọfẹ no Anania wọ ani so ade hu mu se waba ne nkyeñ na ọde ne nsa ato no so se n’ani ntew.“ Na

Anania buae se: „Owura, mate ọ́barima yi hô nsem wọ́ nnipa bebre anom, se waye wo nnipa kronkroñ bone pī wọ́ Jerusalem; na ẹ́ha yi nso, okogye tumi wọ́ asọfo mpanyiñ nkyeñ se ọ́rebekyere woñ a wọ́bọ́ wo diñ nyinã.“ Na Owura ká kyere no se: „Kọ́, na ọ́ye ade a mapaw no se ọ́de me diñ beko abosonsomfo ni ahene ni Israel mma anim. Na mekyere no amane pī a obehu wọ́ me diñ nti.“ Na Anania sim kọ́ fie họ, na ọ́de ne nsa kogu no so se: „Onua Saul, Owura asoma me se memmra wo nkyeñ na hu ade, na Sunsum kronkron nye wo má.“ Na amônóm ara na biribi a ẹ́ye se aboñ fi n’ani so gu fam, na ohu ade, na ọ́sọree, na wọ́baptisi no, na odidii no, ne hô ye no deñ. Na efi da no ara na Saulo ká Kristo hô asem se ọ́ne Nyankọ́pọ́ñ ba no.

45. *Ọ́safohene Kornelio.*

Ọ́barima bi wọ́ Kaesarea a wọ́fẹ́ no Kornelio a ọ́ye Romafo asrãfohene bi. Ọ́fẹ́re ade na ọ́ ni ne fifo nyinã suro Nyankọ́pọ́ñ, na ọ́kye nkrofo ade bebrẽ, na ọ́sọre Nyankọ́pọ́ñ dā. Ohu n’ani so ade faññ awyia ẹ́beyẹ́ se nnoñ abiesá se Onyankọ́pọ́ñ bofo reba ne nkyeñ na ose

no se: „Kornelio! wo asọre ni wo ayeyẹ́ adu soro, na wọ́akae wọ́ Nyankọ́pọ́ñ anim. Na afei somá nnipa, na wọ́nkọ́ Jope nkohyia Simon bi a wọ́fẹ́ no Petro a ọ́te nhómahyẹ́fo Simon a ne dañ wọ́ mpoano fi, ọ́no, na

òbèkà nea ešè sè wobeyè akyerè wo.“ Na Kornelio yè sã, na ọsoma ne mmofra abiesà kọ Jope. Ade kyèe no wọnam na wọbèñ krow no beyè sè owyigyinae no, Petro kọ dañ atifi kọsọree. Na ọkọm de no, na ọpè sè odidi; na woresiesie no, ade tọ no so na ohui sè ọsoro abue, na biribi te sè ntama kokrō a wọakye kyere no ahiñanañ fi soro reba fam, emu na mmoadọma nyinã ni wọñ a wowyea ni ntakrabo a wọ. Na ẹnè bi ba ne nkyeñ se: „Petro, sọre, kum, di.“ Na Petro se: „Ènte sa, Owura, na minni biribiaraa ẹhò nte w da.“ Na ẹnè no se bio se: „Ade a Nyankòpọñ atew hò no, mfrè no sè ẹhò nte w.“ Ade yi yè mpeñ abiesà, na wogyè ade no kọ soro bio. Na Petro redyeñ wọ ne mu sè n’ani so ade a ohui no ase ne deñ no, fyè, nnipaa Kornelio sòma wọñ no gyina ọpọñ ano rebisa n’akyi kwañ. Na Sunsum kà kyere no se: „Fyè, nnipa bāsà fyefyè wo; sãn, na wo ni wọñ nkọ, na me na mesoma wọñ.“ Èna Petro sãn kọ nnipa no nkyeñ, na ose: „Mene nea mofyefyè no no, na ẹdeñ nti na mobae yi?“ Èna wọbọ wọñ kase kyere no, na Petro de wọñ kọ dañ mu, na ọyè wọñ hoho. Na ade kyèe no, ọ ni wọñ kọe, na nua nom bi fi Jope kà no hò. Na ade kyèe no, wokodu Kaesarea, na Kornelio retyeñ wọñ, na wafrefrè n’abusùafọ ni ne nnamfo nyinã aboa ano. Na Petro reba no, na Kornelio hyia no, na ọkótow ne nañ ase sè nea Nyankòpọñ soma no no anim. Na Petro ma no so se: „Sọre, na me nso meye onipa.“ Na ọkọ dañ mu, na okohu nnipa bebrè a wọahyia họ, na ọkà kyere wọñ se: „Munim sè onipaa ọyè Judani nni hò kwañ sè ọde nehò bọ nipaa ofi mañ bi mu hò; na Onyankòpọñ akyerè me sè memmfrè onipa biara se onipa hunu ana sè ne hò nte w. Na enti mibisa dekòde a enti mobehyia me?“ Na Kornelio kà ọbọfo a oyi nehò kyere no no hò ašem nyinã kyere no. Èna Petro bue n’ano, na ọkàe se: „Afei mahu ampa sè Onyankòpọñ mmu binom nkyeñ bi; na ọmañ biara mu nipaa ọfere no na ọyè ade a ẹtèè no, ọpè no agye.“ Na afei ọkà Jesu hò ašempa

no kyere wõn. Na ọdaso rekasa no, Sunsum kronkroñ begu nnipa no a ebetie asem no nyinã so. Na Judafo gyidifo a wọ ni Petro baę no hõ dyiruw wõn se wode Sunsum kronkroñ adekye agu abosonsomfo mpo so, na wote se wokasa kasa foforo na woyi Nyankõpõn aye. Na Petro kãe se: „Obi betumi asiw nsu kwañ se wommaptisi yinom nso a wọnya Sunsum kronkroñ se yeñ ana?“ Na ọhye se wommaptisi wõn wọ Owura diñ mu; na wosre no no, ọtrã wõn nkyeñ di nna kakra wọ họ, se ọhye wõn deñ.

Eyinom ne wõn a wofi abosonsomfo mu na wogye wõn fra Kristo asafõ mu kañ.

46. *Woyi Petro fi afiase.*

Ọhene Herode Agripa ama wode nkrante akum ọsõmafo Jakobo, Johane ne nua. Na ohui se eye Judafo fe no, ọkyere Petro nso de no koto afiase, na tyamda adu nti etya se oma ne kum no trã họ kakra ansã. Na Petro da afiase họ, na asrafo wyeñ no; na Kristofo a wọwọ Jerusalem no sore Nyankõpõn ma no dã. Na da anadyo a ade rebekye na wọakum no no ọda asrafo abieñ ntam, na wọagu no nkonsonkonsoñ, na ebinom nso wọ poñ akyi wyeñ no. Na fyẹ, Owura bofo bae,

na afiase hō hrañe, na ọbọ Petro nkyeñ mu nyañ no se: „Sọre ntemntem!“ Na nkonsonkonsoñ no tetew fi ne nsa. Na ọbọfo no ká kyerę no se: „Kyekyere wo aseñ, na hye wo mpaboa, na fura wo tam, na di m'akyi.“ Na wofi hō bętya asrāfo no hō, na wọbẹfa ọpoñ a nankasa ahię ano; na ne nyinā ye Petro sę ọdaesò. Na wotya broñ bākò so no, ọbọfo no gyaw no. Na Petro ani tetewe no, ọkàe se: „Afei na mahu ampa sę Owura asòma ne bọfo na wabeyi me.“ Na okodu Johane a wọfrę no Marko ne ná Maria fi, ẹhọ na nnipa pī aboaboa wọñhò ano, na wọresọre. Na ọbọ poñ no akyi no, abāwa bi a ọwọ hō no betiee. Na ọte ne nẹ no, abotọyam nti wanhię ọpoñ no, na ọsañ tutu mirika bẹkàe sę Petro gyina ọpoñ no akyi. Na wonnye nni. Na ọdaso pem ara no, wobehię no, na wohu no no, ẹye wọñ ahòdyiruw. Na ọde ne nsa nyama wọñ sę wommúa wọñ ano, na ọkàe sę nea Owura beyi no wọ afiase no kyerę wọñ. Na ose: „Monkọkà asẹm yi nkyerę Jakobo ni nua nom no,“ na ofiadi kọ bābi. Na ade kyée na wonhu no wọ afiase hō no, Herode bu asrāfo no nteñ hye sę wọmfā wọñ nkọ.

47. *Paulo wọ Litra.*

Paulo a kañ wọfrę no Saulo kyiñkyini Asia ketewā mu no, ọkọ Litra nso. Na ọbarima bi wọ hō a ọye bafañ fi ne ná yam te sę Paulo rekasa. Na Paulo fye no, na ohui sę ọwọ gyidi sę ọbẹsa no yare no, ọkàe se: „Sọre, gyina wo nañ no so!“ Na ohurui, na ọnantewe. Na nkrofo no hui nea Paulo aye no, wọkàe se: „Abosom adannan wọñhò nnipa asāñ aba yeñ nkyeñ.“ Na Helenefo bosom a wọfrę no Dio a ne dañ si wọñ krow no hō sọfo de nantyi ni nhabamma ni nfyereñ a wọakyeke bae sę ọ ni nkrofo no bekum abọ afofe. Na asomafọ abieñ no Barnaba ni Paulo tee no, wosunsũane wọñ hō atam, na wotutu mirika hyeñ nkrofo no mu, na wọtẹm se: „Mmarima nom, deñ na moreye yi?

Yẹyẹ nnpa sẹ mo ara, na yereká așempa kyere mo, sẹ monnañ mohò mfi abosonsom nkosom Nyankòpòñ a ọtease a ọbọ soro ni asase ni po ni nea ẹwọ mu nyinã no.“ Sãa wose yi na wode bọ modeñ papa ansá na woma nkrofo no gyae afore no bọ ma wòñ. Na Judafo bi fi Antiokia ni Jkonia ba họ, na wobetu nkrofo no asò, na wosiw Paulo abo, na wotyè no fi krow no mu họ, na wosusui sẹ wawu. Na Kristofo no begyinagyina ne hò no, ọșoree kọ krow no mu; na ade kyèe no ọ ni Barnaba kọ Derbe, na ọkọkà așempa no kyere krow mu hofu. Sã așem a ọkàe yi nti na abrante bi a wofre no Timoteo sakra ne koma ma Kristo. Ọwọ ná ni nana pa a wofi ne mmofraase kyerekyere no Nyankòpòñ așem. Na akyiri no ọyẹ sẹ Paulo ba ni n'adamfo, na

ọkà ne hò wọ n'akwañ a otui no so, nanso ọde no si Kristofo asafo a wọwọ Efeso no so panyiñ, na ẹhonom ara na Owura diñ nti owui.

48. *Lidia ni pokyerefofyefo wọ Filipi.*

Paulo wọ Troya wọ Asia ketewā no, ohu n'ani so ade anadyo, sẹ ọbarima bi a ofi Makedonia gyina họ resre no se: „Bra Makedonia bẹbo a yẹñ!“ Otiẹ ọfre

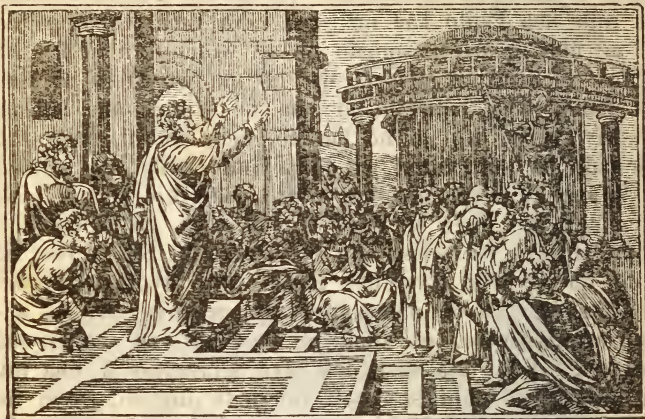

no, na ọkọ Filipi. Na homèda dui no, ofi krow no mu kọ nsu bi ano wọ nea Judafo kọ asọre họ, na ọkasa kyere mmeaa wọboa ano wọ họ no. Na ọbea bi a wofre no Lidia a ọtọñ ntama kọkọ a ofi Tiatira na ọfere Nyankọpọñ nso betiee. Na Owura bue ne kọmam, na otie nea Paulo káe no yiye. Na ọma wọbaptisi no ni ne fifo, na ọsre asomafo no se wọmmetrá ne fi. Na abáwa bi a akọm sunsum wọ no mu wọ krow no mu, na Paulo pam sunsum no; na ne wura nom hui se wọnnýá biribi wọ no hỏ bio no, wọñ bo fúi, na wọtye asomafo no kọ asennii wọ mpanyimfo anim, na wọtọtọ wọñ ano se wọde amanne foforo aba krow no mu. Na atemmufo no hye se wọnfye wọñ yiye, na wọde wọñ kogu afiase. Na ọdasu mu no, Paulo ni Sila sọree, na wọñ hỏ ye wọñ yaw de, nanso wọto dyom yi Nyankọpọñ ayẹ. Na mpofirim na asase wosowe pí, na afiase ase wosowe, na apọñ no buebuee, na wọñ nyinà pokyere yiyii. Na afei nea ọfyẹ afiase no fi nna mu bọ piriw, na ohui se apoñ no deda họ no, ọtye ne nkrante se orebedi nehỏ awu, na osusui se apokyerẹfo no aguañ. Na Paulo tẹm denneñ se: „Nyẹ wohỏ bone biara, na yeñ nyinà wọ họ.“ Na ọma wọbesọ kanea, na otutu mirika ba họ bẹkotow Paulo ni Sila anim se: „Wura nom, deñ na menyẹ na wọgye me?“ Na wọká kyere no se: „Gye Owura Jesu Křisto di, na wọbegye wo ni wo fifo.“ Na ọfa wọñ anadyo no ara kọhohoro wọñ mpire no akru no so, na ọma wọbaptisi no ni ne fifo amonom họ ara. Na ọde wọñ ba ne fi bẹtow wọñ poñ, na ọno ni ne fifo nyinà ańi gyee se wogyẹ Nyankọpọñ dii. Na ade kyẹe no, atemmufo no bu asomafo no bem.

49. *Paulo wọ Atene.*

Na Paulo fi Filipi kọ Atene, na ọtyeñ Sila ni Timoteo wọ họ. Na ọfyẹ krow keşe no no, na wọñ abosom ni abosom dọsỏ nti, eyẹ ne sunsum ahi wọ no mu. Na ọká Jesu ẹni wunýañ hỏ asempa kyere wọñ

wọ Judafo hyiadañ mu ẹni gua so. Na anyansafo a wọwọ họ no mu bi yi yi no kasa, na wọde no kọ wọñ asennii wọ koko bi so, na wose: „Yebetumi ahu asem foforo a woká yi ana?“ Na Paulo kâe se: „Mo Atenefo,

mahu se nneema nyinã mu no mosom abosom papa. Na meretyam na mefye mo ade a mosom ni mo nneye no, mi hu aforemuka bi nso a wọkyerew so se: „Onyame a wonnim no dea.“ Nea munnim no na mosom no no hõ asem na mekã mekyere mo yi. Onyankõpõñ a ọbọ wyiase ni nneema ẹwọ mu nyinã, ọnte asọdañ a wọde nsa aye mu, na ọsoro ni fam wura ne no; nanso wọmfa nnipa nsa nsom no se nea biribi hia no, na ọnoara na ọma wọñ nyinã nkwa ni home ni ade nyinã; na ọde mogya bakõ aye amansãñ nyinã se wotrã asase ani nyinã, na ọma wọñ bere a ọhye ẹni wọñ trãbea hye se wọnyefyẹ Owura, se ebia wọde wọñ nsa bekã no na wọahu no; nso yeñ mu biara ni no ntam nware; na ọno mu na yeanya yeñ nkwa na yekã yeñhõ na yewọ họ; se nea mo dyentofu mu binom nso akã se: „Na n'asefo nso ne yeñ.“ Na se ye ye Onyankõpõñ asefo yi, ẹnse se ye besusu se Onyankõpõñ tebea no te

sę sika ana gwetę ana ọbo adyini bi a onipa de ne nyansa ni ne trim adyene adi. Na ẹbere a munnim no de, Onyankọpọñ abu n'ani agu so, na afei ọhyę nnipa nyinā wọ mmā nyinā, sę wọnsakra wọñ adyene; efisę wayi da bi atọ họ a ọnam barimaa wayi no asi họ no so bebu wyiase nteñ wọ trènē mu, ọno na wanyañ no afi awufo mu de adi ne hò adanse akyerę nnipa nyinā sę wonnye no nni.“ Na wọte awufo sọrę no, ebinom di hò fẹw, na ebinom se: „Yebetie wo bio wọ asem yi hò.“ Na Paulo fi wọñ mu kọe. Na ebinom gye dii, wọñ mu bi ne mpanyiñ mu bākọ Dionisio, ẹni ọbea bi a wọfrę no Damari.

50. *Paulo afiaseda wọ Kaesarea.*

Ẹno kyę kakrā no, wọkyere Paulo wọ Jerusalem, na wọde no kọ Kaesarea sę onkoyi n'ano wọ Roma amrado Felike anim. Felike ye no yiye, na wampẹne Judafo a wọtọtọ n'ano pī no. Oma no kwañ kyẹñ apokyeręfo no binom, na sę Paulo kyę no sika a, anká obegyā no korā. Ẹno nti nso ọtā frę no ba ne nkyẹñ, na ọ ni no ká asem. Da bi Felike ni ne yere Drusila a ọyę ọhene Herode Agripa babea a ọpę sę otie ọsomafo no kasa no bae ma wọkọfrę no. Na Paulo reká trènē ni anidahọ ni atemmu a ẹbẹba no hò asem no, Felike bo tui, efisę ne tibia bu no fọ, na ọká kyerę Paulo se: „Kọ ansá, na menya adagyew a męfrę wo bio.“ Na ampa, wọñ a wọsom bone nnya adagyew a eye ma wọñ sę wobetie nokwasem ara da!

Mfrihyia abieñ tyam no, Festo bedi Felike anañ mu. Na ọno nso mpẹ nokwasem bebrebe a ọde behu sę Judafo asem no nyę dẹ. Na sę Paulo suro sę ebia da bi Festo bẹpẹne Judafo asem no nti, ọde asem no hyę Kaesare nsam. Ẹna Festo káe se: „Wode asem no ahyę Kaesare nsa nti, wobẹkọ Kaesare anim.“

Ọfye a ọhene Agripa bẹfyę Festo anim no mu na Paulo nya hò kwañ bio sę obedi Kristo ni ne dom a ohui no hò adanse a ehia. Na ọde yi tya n'asem no

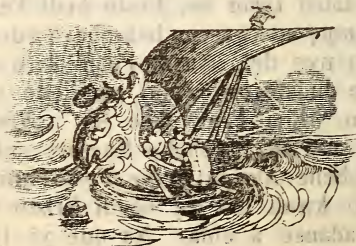
to se: „Onyankôpõñ aboa me na migyina hõ de besi ne, na midi adanse mekyere mmofra ni mpanyiñ nyinã, na mense biribiara gye se nea adiyifo ni Mose akã se ebeba, se Kristo behu amane na õno ne nea õbesõre afi awufo mu kañ, na õde kanea akyerẽ õmañ no eñi amansãñ nyinã.“ Na Paulo yi n'ano sẽ no, Festo bom keše se: „Paulo, woabõ dam, nhõmam nim bebrebe abõ wo dam!“ Eña Paulo se: Opanyiñ Festo, memmõ dam e, na mekã nokware ni ašem a emu tew. Na õhene a mekã ašem wõ n'anim faññ yi nim nšem yi mu yiye. Oñene Agripa, wogyẽ adiyifo no di ana? Minim se wogyẽ di.“ Na Agripa buae se: „Aka kumã na woadañ me Kristoni.“ Na Paulo se: „Mepe se ankã Onyankõpõñ beba se kakrã ana se bebrebe mu na eñye wo nkõ na wõñ a wõte m'asem ne yi nyinã nso aye se me gye pokyerẽ yi mu nkõ.“

Nnipa bebrẽ na aka wõñ kakra,
Na nso wõnnannañ Kristofo da.

Na sã na aka wõñ ne nyinã. Na mmã eñnka mo a mokañ nhõma yi biribi!

51. Paulo kwan a otu kọ Roma.

Eyi akyi no ankye na wõde Paulo koma Roma asrãfohene bi, na wõkõ hyeñ mu se wõrekõ Roma; nso Aristarko ni Luka kã no hõ. Na õpebere no wõpe se wõtrã Kreta supõw mu, na mframa keše bõe tyẽ hyeñ no fi asase no so, na eña wõñ a wõwõ hyeñ no mu

nyinã hu amane pī. Na biribiaraa ẹhò nhia wõn bebrebe no, wõtoto gu po mu, na ẹhyeñ no aye hare; na ne nyinã akyi no wõtoto aduañ po gui. Na Owura bofo yi nehò kyere Paulo anadyo kã kyere no se: „Paulo, nsuro, na wode wo benya akọ Kaesare anim; na fyẹ, Onyankòpõn de wõn a wo ni wõn wõ hyeñ no mu nyinã akye wo.“ Na mframa de wõn kyinkyinii dadu nnannañ no, wõbeñ asase bi, na wonnim asase kò. Na wõannyã annu hò na ẹhyeñ no kọpem bo, na ẹboe. Ẹna wõn a wõwõ hyeñ no mu no de aguare gye wõnhò, na wõn a wonnim aguare no butubutũ mmrete ni hyeñ a abọ no nnua asiñasiñ so de ba fam. Na se nea ẹye na wõn nyinãa wosi ahannu aduosoñ asia no nya nkwañ neñ. Asase a wodu so no, wõfrẹ no Melite (afei wõfrẹ no Malta). Na ẹhofo ye wõn yiye, na wõsọ gya amonom ara se wõbehò wõnhò. Na Paulo sesaw mmobã se ode regu gya no mu no, ahurutoa fi gya no mu bekyekyere ne nsa hò. Na nkrofo no hu wõ no se ọkyekyere ne nsa hò no, wõkã kyere wõnhò se: „Wõmma se onipa yi ye owudifo a wanya

nkwâ wọ po mu de, nanso awyeretọ nti ọrentrâase. “ Na ọpetê wọ no to gya mu, na fyê anye no. Ẹna nkrofo no sakra wọñ adyene wọ no hô se ọye Onyan-kôpọñ bi. Ẹna wodi pẹbere no wọ supow mu ho, nso Paulo nya ọkwañ sa ayare bebrê wọ ho. Na asram abiesâ tyam no, wọkọ hyeñ foforo bi mu, na wọnam dyodyo kodu Roma. Ẹho nso Paulo kâ asempa no kyerẹ Judafo. Na ebinom gye dii, na ebinom nso annye anni, na enti ẹma wọkasakasa hô na wobisabisa wọnhô nsem pī. Na Paulo trâ ne fi a ọfeme no mfrihyia abieñ, na ogye obiaraa ọba ne nkyeñ, na ọkâ Onyan-kôpọñ ahenni hô asem na ọkyerekyere Owura Jesu hô nsem faññ, na obi ammra no.

52. *Asempa no petêe wọ asomafo no bere so.*

Paulo kyerew nhôma bebrê wọ Roma; ebi mu na ọkyerewe se n'ani da so se wọrebegyā no. Nanso wọkâ wọ Kristo asafo hô nsem mu se ọsañ kọ Roma bio, na Kristo hô adanse nti wode nkrante kum no wọ ho. Afiasa a ọdae a ẹtoso abieñ yi mu na ọkyerewe ne nhômaa ẹtoso abieñ kọma Timoteo. Nso kañ no ọkyerekyerewe nhôma bebrê wọ n'akwantu mu ni n'afiaseda mu wọ Roma de kọma Kristofo asafo a wọwọ amañ so a asomafo adyuma nti otu kwañ no okohu wọñ. Yedaso wọ nhôma yi wọ apâm foforo mu. Wọkyerewe nsem-pa abiesâ no a ẹye apâm foforo no asefi nso ansâ na Paulo wui. Mateo kyerew kọma Judafo Kristofo a wọwọ Palestina, Marko de, ebia Romafo na ọkyerewe kọma wọñ, Luka de, ọkyerewe nede kọma Helenini Kristoni bi a ọwọ diñ a wọfrẹ no Teofilo. Johane kyerew n'asempa ni n'adiyi nhôma no, na Jesu nkọm a ọhye wọ Jerusalem see hô abam dedaw (na wọwọ Kristo mfrihyia aduosoñ neñ). Yewọ nhôma nso a Petro ni Jakobo ni Juda kyerewe wọ apâm foforo mu. Johane de, yenim se onyiñ kye ẹ ansâ na owui. Na asomafo a aka no de, yennim wọñ hô nsem bebrebe. Eyi na ye-

nim no yiye, se wodi Jesu mraa ohye wofin no so, se woko wyiase nyina koka asempa no kyere nnipa nyina; na ebeye mfrihyia aduonu anum mu no, na wokak Kristo ho asem wo amani a cho bere na wonim nyina so. Na se woridi ne mra so no, na ono nso di ne nhyease no so, na odaso di so ne. Ampa, n'asuafo nyina hu se okak wofin ho de beko akopem wyiase to.

Nsem a ewo mu.

I. Apâm dedaw mu nsem.

No.		Pag.
1.	Adebo	1
2.	Mratô	2
3.	Kain ni Habel	4
4.	Nsuyiri	5
5.	Babel abantenteñ	7
6.	Abraham fre	8
7.	Abraham gyidi	9
8.	Sodom ni Gomora	11
9.	Ismael	12
10.	Isaak	13
11.	Sara wu ni ne sie	15
12.	Isaak ayeware	16
13.	Jakob ni Esaw	17
14.	Jakob nantew	19
15.	Josef toñ	22
16.	Josef wo Misraim	23
17.	Josef ne nua nom ba Misraim	26
18.	Josef ne nua nom ba Misraim bio	28
19.	Jakob ko Misraim	30
20.	Mose	32
21.	Mose wo Farao anim.	34
22.	Israel mma fi Misraim	38
23.	Israel wo sare so	40
24.	Onyankôpoñ ma Israelfo mra	41
25.	Omañ ni onyamesom hô mra	44
26.	Won a won koñ dọ da	46

No.	Pag.
27. Akwansrafo	47
28. Israelfo huhúhuhú	48
29. Bileam	51
30. Mose wu	52
31. Josua	52
32. Atemmufo	54
33. Rut	56
34. Eli ni Samuel	58
35. Samuel ni Saul	60
36. Oguañfyẹfo Dawid	62
37. Dawid tā	64
38. Saul wu. Dawid bedi hene	66
39. Wokum Uria	69
40. Absalom hò asem	71
41. Oyaredom ba Israel	73
42. Salomo	75
43. Omañ*) no mu mpāpaem	76
44. Odiyifo Elia	78
45. Elisa	83
46. Asiria nomumfa	86
47. Odiyifo Jona	86
48. Juda ahene a wodi akyiri	88
49. Adiyifo	90
50. Babel nomumfa	92
51. Daniel	94
52. Wọkyekyere Jerusalem foforo	97
Apām dedaw mu nsem nkekâhò	100

*) Corrections for some of the first Stories:

Read not mpām but apām

” ” hyẹ mpām but ye apām or only pam

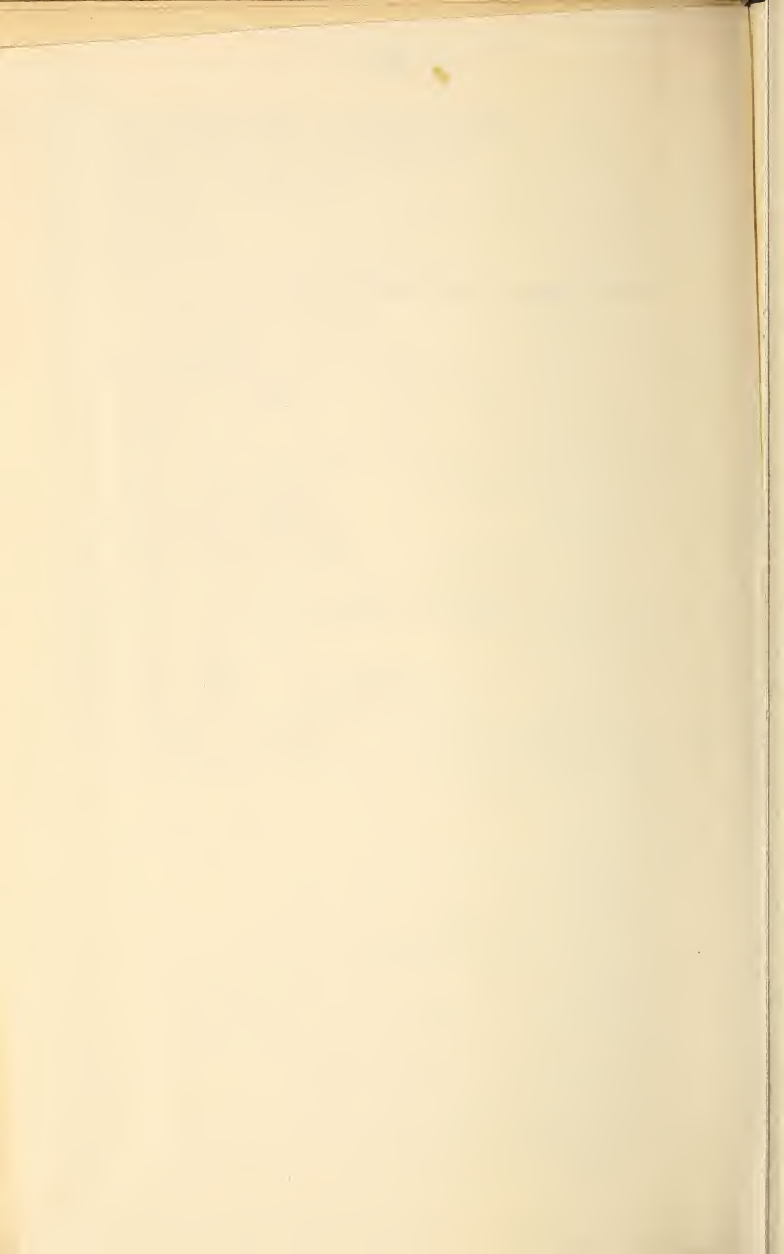
” ” ahemmañ but omañ or only mañ

No.	Pag.
II. Apâm foforo mu nsem.	
1. Onyankôpoñ bofo Gabriel ba Sakaria ni Maria nkyeñ	102
2. Jesu awo	104
3. Anyansafo a wofi anafo no	106
4. Jesu mmofraase	108
5. Johane baptisi Jesu, na obonsam so no fye	109
6. Jesu asuafo a wodi kañ no fre. Ayeforo a wo hyia wo Kana	111
7. Samarini bea no	112
8. Petro asawugu. Towdare no	114
9. Bepow so kasakyere	115
10. Jesu nkonyã	117
11. " " (Ntoaso)	120
12. " " (Ntoaso)	121
13. Obea odeboneyefo bi ni Kanaan bea bi	123
14. Johane Baptisini wu	124
15. Jesu mmebusem	125
16. " " (Ntoaso)	127
17. " " (Ntoaso)	129
18. Odefo bi ni Lasaro	131
19. Mmofra fre ni mmarima sofyẽ	132
20. Samarini a ohu mọbọ ni akooa wanhu mọbọ	133
21. Ahobrease	136
22. Jesu sakra nya anuonyam	137
23. Jesu Betania ko a oko mpeñ abiesã	138
24. Kristo Jerusalem ko	141
25. Akuafo ni ohene ayeforo hyia ho mme	142
26. Jesu nsem a okae wo nneema ebedi akhiri aba ho	144
27. (Ntoaso)	146
28. Nã ho hohoro ni Owura adidi	149
29. Jesu wo Getsemane	151
30. Wokyere Jesu. Petro pa no	152
31. Jesu gyina Kaiafa anim.	154

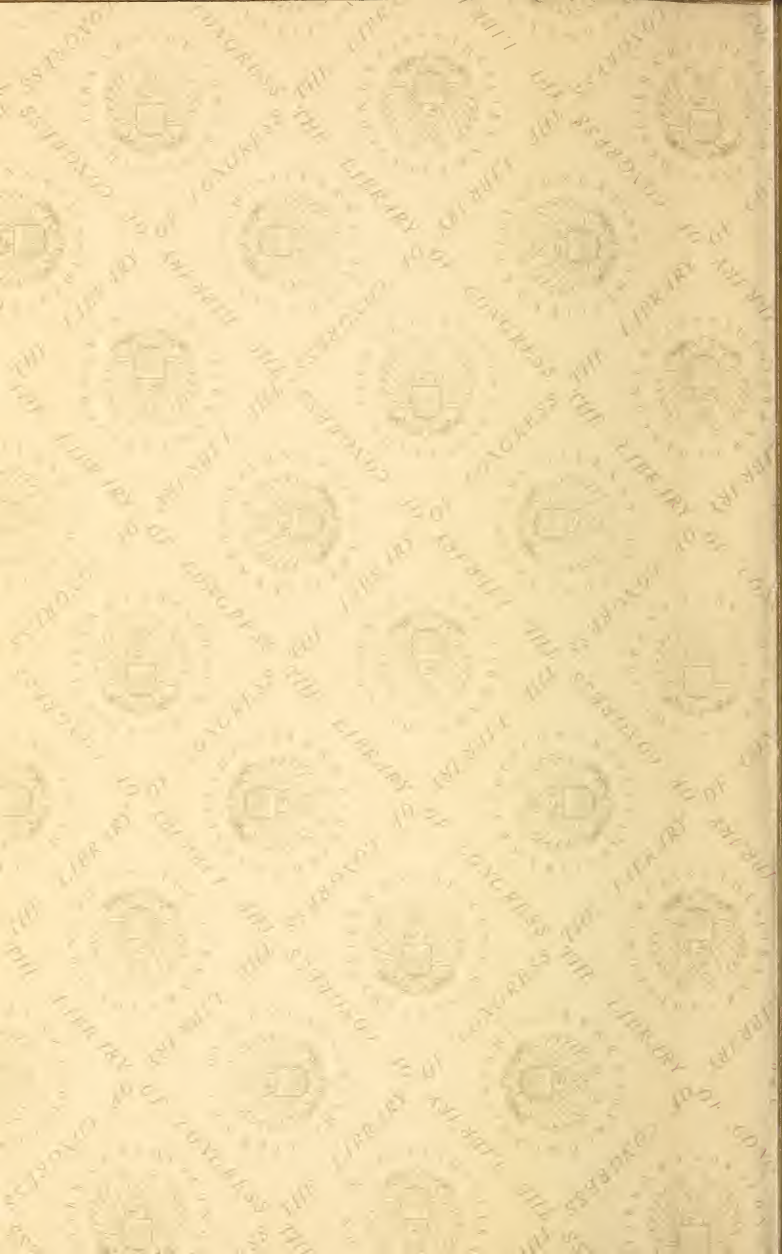
No.	Pag.
32. Jesu gyina Pilato ni Herode anim	155
33. Wobu Jesu ƒọ sẹ wonkum no	157
34. Jesu wọ aseñdua hò	158
35. Jesu sie	160
36. Jesu sọre	162
37. Okwañ a wotu kọ Emaus	164
38. Jesu yi nehô kyere Toma, ni n'asuafo mu bi wọ Genesaret po hò	166
39. Jesu sorokọ	168
40. Pentekoste dapa	169
41. Anania ni Safira	171
42. Stefano wu	172
43. Osaе a ofi Abibirim	173
44. Saulo adyenesakra	175
45. Osafohene Kornelio	176
46. Woyi Petro fi afiasе	178
47. Paulo wọ Listra	179
48. Lidia ni pokyerefofyefo wọ Filipi	180
49. Paulo wọ Atene	181
50. Paulo afiaseda wọ Kaesarea	183
51. Paulo kwañ a otu kọ Roma	184
52. Asempa no petêe wọ asomafo no bere so	186
Anyamesem nhôma mu mfrihyia kañ	188

8

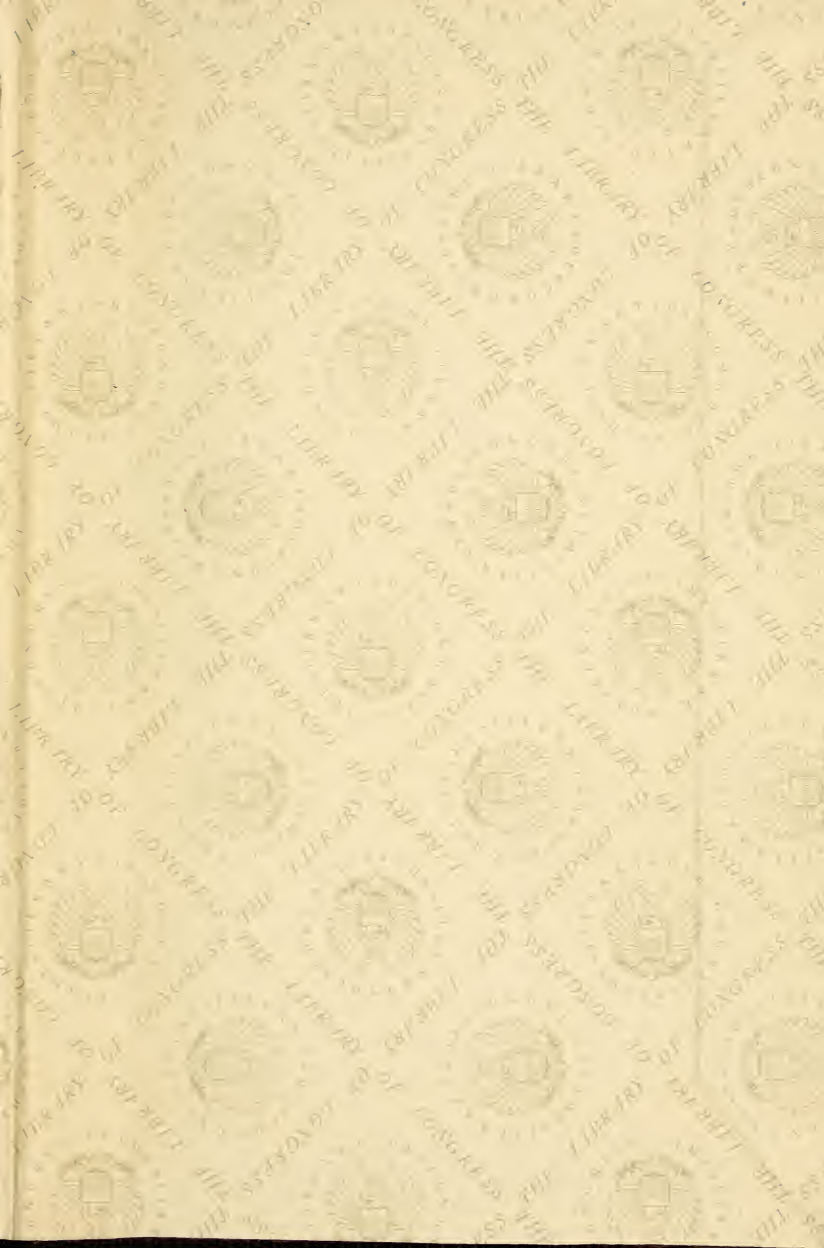

LIBRARY OF CONGRESS

0 022 204 804 7